

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**TÜRK EDEBİYATINDA 2000 SONRASI YAZILAN ŞİİR
ELEŞTİRİSİ METİNLERİNDE ELEŞTİREL
TEMAYÜLLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET BAHADDİN TUNCER

İSTANBUL, 2024

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**TÜRK EDEBİYATINDA 2000 SONRASI YAZILAN ŞİİR
ELEŞTİRİSİ METİNLERİNDE ELEŞTİREL
TEMAYÜLLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUHAMMET BAHADDİN TUNCER
(220101015)**

**Danışman
(Prof. Dr. Hasan Akay)**

İSTANBUL, 2024

26/06/2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi 220101015 numaralı Muhammet Bahaddin TUNCER'in hazırladığı "Türk Edebiyatında 2000 Sonrası Yazılan Şiir Eleştirisi Metinlerinde Eleştirel Temayüller" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 26/06/2024 Çarşamba günü saat 14:00'te yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çokluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Prof. Dr. Hasan AKAY (Danışman)	<i>Kabul</i>
2. Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	<i>Kabul</i>
3. Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre ÖZSARAY	<i>Kabul</i>
4.
5.
6. (İkinci Danışman)*.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammet Bahaddin Tuncer

TEŐEKKÖR

Türü fark etmeksizin her metin, az ya da çok ilgi ister ve o ilginin çevresinde oluşur bir bakıma. Bu sebeple, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okumamda ve yüksek lisansa başlamamda her an arkamda durup destek olan anne babama ve kardeşime şükranlarımı sunuyorum.

Muhammet Bahaddin Tuncer

**TÜRK EDEBİYATINDA 2000 SONRASI YAZILAN ŞİİR
ELEŞTİRİSİ METİNLERİNDE ELEŞTİREL
TEMAYÜLLER**
Muhammet Bahaddin Tuncer

ÖZET

Sanatın, başlangıcından beri, eleştiriyile yakından ilişkili olduğunu söylememiz mümkündür. Bilgi gibi sanat da eleştirilerek, kusurları belirtilerek, eserlere çeşitli boyutlardan bakarak gelişmektedir. Türk edebiyatında eleştirinin, gerçek manada Servet-i Fünûn dergisiyle beraber girdiğini söyleyebiliriz. Cumhuriyet döneminde de değişip gelişen ve 2000 sonrasındaki özellikle ilk on senede önemli gelişmeler kat eden eleştirinin izleri, klâsik edebiyatımıza dek götürülebilir.

Çalışmamız, şiir eleştirisini hem şairlerin hem de şair olmayan eleştirmenlerimizin gözünden ele almak ve hâlen devam eden bir sürece, 2000 sonrası şiir eleştirisine bazı eleştirmenlerimiz çerçevesinde bakmak üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda, şair, akademisyen ve sadece eleştiri metni kaleme alan eleştirmenlerimizin etkilendikleri isimler, eleştiri metotları, daha çok üzerinde durdukları şairler gibi önemli gördüğümüz bazı noktalara değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Şair, Eleştiri, Eleştirmen, Yöntem, Metin, Nesnellik, Öznellik, Teori

CRITICAL TENDENCIES IN POETRY CRITIQUE TEXTS

WRITTEN AFTER 2000 IN TURKISH LITERATURE

Muhammet Bahaddin Tuncer

ABSTRACT

It's safe for us to say art has been in a close relationship with critique from the beginning. Like knowledge art develops by criticizing pointing out its flaws and looking at works from various extents. We can say that criticism entered Turkish literature in a real sense with the magazine *Servet-i Fünûn*. Criticism, which changed and developed during the republican era and made a significant progress especially in the first decade after 2000, can be traced back to classical literature.

Our study is based on analyzing poetry criticism through the eyes of both poets and non-poet critics and looking at an ongoing process, post 2000 poetry criticism, within the framework of some of our critics. In this context, we will touch upon some points that we consider important, such as the names influenced by poets, academics and critics who only write criticism, their methods of criticism, and the poets they focus on more.

Keywords: Poetry, Poet, Criticism, Critic, Method, Text, Objectivity, Subjectivity, Theory

ÖN SÖZ

Bugünden geçmişe bakıldığında modern Türk edebiyatına eleştirinin girişi, aslında Tanzimat'ın ilk neslinden, yani İbrahim Şinasi, Nâmık Kemal, Ziya Paşa'dan başlatılmaktadır. Her ne kadar bu üç isimden başlatılsa da eleştirimizin izini, klâsik Türk edebiyatındaki tezkirelerden de sürebiliriz. Tanzimat'tan Servet-i Fünûn'a kadarki süreçte eleştirimizin, çoğunlukla klâsik şiirimizi yıkıp yerine yeni bir edebiyat oluşturma saikiyle devamlı bir taşlama, görmezden gelme şeklinde ilerlediğini söylemek doğru olacaktır.

Giriş kısmında, eleştiri, tenkit, kritik kelimelerinin anlamlarını ve tarihsel süreç içerisindeki dönüşümlerini verdik. Sonra bu kelimelerin kullanımları üzerindeki tartışmalardan bahsettik. Birinci bölümde tezkireler, divan dibaceleri ve manzum metinlerden de mümkün olduğunca yararlandık ve klâsik edebiyatımızda şiir eleştirisinin yeri hakkında bilgi edinilmesini sağladık.

İkinci bölümde Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki süreçte edebiyatımızda hız bulan fakat bir metodoloji bağlamında ele alınmayan eleştiri faaliyetlerini İbrahim Şinasi, Nâmık Kemal ve Ziya Paşa'yı baz alarak işledik. İlk neslin şiir eleştirisine katkılarını belirttikten sonra ikinci neslin kaleme aldığı belâgat kitapları hakkında bilgi verdik ve şiir tarihimizdeki bir polemige değindik. Bundan sonraki kısım, Recaizade Mahmut Ekrem'in öncülüğünü yaptığı ve eleştirimizde ilk defa yöntemli metinlerin kaleme alındığını söyleyebileceğimiz *Servet-i Fünûn* çevresine odaklanmaktadır. Servet-i Fünûncuların etkilendikleri Batılı eleştirmen ve teorisyenler ve eleştiri anlayışlarını özetledikten sonra ise kısaca İkinci Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreçteki şiir eleştirisine göz attık.

Üçüncü bölümde Nurullah Ataç'tan başlayarak genç Cumhuriyet'in, Türkiye'nin şiir eleştirisi alanında ehemmiyet taşıyan bazı isimler üzerinde durduk. Bunu hem geçmişteki eleştiri anlayışlarını bilmek hem de 1990'lardan itibaren tesirini daha çok hissettiren ve bizim de işlediğimiz eleştirmenler hakkında daha sahih yargılar verebilmek adına yaptığımızı belirtmek gerekmektedir.

Edebiyat tarihimizde içerisinde 2000 yılına kadarki süreci irdelememizin sebebi, 1990’larda başlayan ve milenyumun ilk on senesinde ciddi bir biçimde kendini gösteren şiir eleştirisi faaliyetleridir. Bu sebeple, tezimizin asıl kısmını ihtiva eden dördüncü bölümde ön dört isim üzerinden hem dergilere hem de şiir eleştirmenlerine ve şiir eleştirisine değindik. Bu bölümde şair-eleştirmen, şair-akademisyen ve eleştirmen, şair olmayan eleştirmenler üzerinden duyarlıklarını ve eleştirmenlerin kendi beyanlarını göz önünde bulundurarak bir çerçeve çizmeye çalıştığımız görülebilir. Bu bağlamda 2000-2020 arasında çıkmış şiir eleştirisi metinlerini kapsamakta olan çalışmamızda, zorunlu bir kategorizasyona gittiğimizi de belirtmeliyiz.

Tezimin gerek yazım gerekse de fikrî oluşum sürecinde beni cesaretlendiren, kendisi de şiir eleştirisi alanında büyük emekler sarfetmiş hocam kıymetli Prof. Dr. Hasan Akay’a çok teşekkür ederim. Onun yol gösterici tavrı ve ettiğimiz ufuk açıcı sohbetler ve düzenlemeleri olmasaydı bu tez meydana getirilemeyecekti. Ayrıca kendilerinin, beni şiir eleştirisi ve şiir hakkında düşünmeye, yazmaya iten ilham kaynağı derslerini de unutmamalıdır. Aradan uzun bir zaman geçmiş olsa dahi lisans, yaklaşık bir sene geçmiş olsa da yüksek lisans derslerimizde aldığım notların yeri, bu tezde yadsınamaz ölçektir.

Haziran, 2024

Muhammet Bahaddin Tuncer

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR ELEŞTİRİSİ.....	5
1.1. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR ELEŞTİRİSİ.....	5
1.1.1. Tezkirelerde Şiir Eleştirisi	8
1.1.2. Divan Dibacelerinde Şiir Eleştirisi	17
1.1.3. Manzum Metinlerde Eleştiri.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	24
2. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR ELEŞTİRİSİ	24
2.1. İBRAHİM ŞİNASI	24
2.2. NÂMIK KEMAL.....	26
2.3. ZİYA PAŞA.....	29
2.4. ÖNEMLİ BELÂGAT KİTAPLARI	33
2.5. DEMDEME-ZEMZEME POLEMİĞİ.....	38
2.6. SERVET-İ FÜNÛN'DA ELEŞTİRİ.....	41
2.7. İKİNCİ MEŞRUTİYET SONRASINDA ELEŞTİRİ	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	51
3. CUMHURİYET DEVRİNDE ŞİİR ELEŞTİRİSİ (1923-2000)	51
3.1. NURULLAH ATAÇ.....	51
3.2. SABAHATTİN EYÜBOĞLU	56
3.3. AHMET HAMDİ TANPINAR.....	58
3.4. İKİNCİ YENİ ŞAİRLERİ VE ŞİİR ELEŞTİRİSİ	60
3.5. HÜSEYİN CÖNTÜRK VE NESNEL ELEŞTİRİ	60
3.6. ASIM BEZİRCİ	61
3.7. MAVİCİLER VE ELEŞTİRİ.....	63
3.8. DİĞER ÖNEMLİ İSİMLER.....	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	65
4. 2000 SONRASI ŞİİR ELEŞTİRİSİNDE FARKLI YÖNELİMLER	65
4.1. 2000-2020 ARASI PERİYOTTA ŞİİR ELEŞTİRİSİ.....	65
4.1.1. Hayriye Ünal	66
4.1.2. Utku Özmakas.....	72
4.1.3. A. Ali Ural.....	74
4.1.4. Ali K. Metin	75
4.1.5. Mehmet Öztekin	76
4.1.6. Murat Üstübal ve Bülent Keçeli	77
4.1.7. Haydar Ergülen.....	78

4.1.8. Hakan Arslanbenzer	79
4.1.9. Osman akmakçı	81
4.1.10. Mehmet Can Doğan	83
4.1.11. Enis Akın	85
4.1.12. Hasan Akay	88
4.1.13. Orhan Koçak	90
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
s.	Sayfa/sayfalar
S.	Derginin/eserin yayınlanma sayı numarası

GİRİŞ

Geçmişte “tenkit” şeklinde, bugünse “eleştiri”, “kritik” olarak isimlendirdiğimiz eylem (*criticism*), etimolojik kökenine bakıldığında, İngilizce ve Fransızca gibi Latin kökenli Batı dillerinde, Grekçedeki *krei-* kökeninden türetildiği görülmektedir¹. Bu kelime, “elekten geçirmek, ayırtmak, ayırmak” anlamına gelmekle beraber, *critical* (eleştirel, eleştiriyle alakalı), *criticism* (eleştiri) gibi kelimelerin kökenini ihtiva etmektedir. Aynı zamanda, tıpkı Türkçede olduğu gibi, İngilizcede de genellikle bir olumsuzluğu çağrıştırmaktadır². Tenkit (تنقيد) ve aynı kökten türetilen ve “eleştirmen” anlamına gelen münakkit (منقذ) kelimesinin kökenine bakıldığında ise kökeni nakd (نقد) yani “para vb.nin iyisini kötüsünden ayırmak”³ ve “elde bulunan geçerli para, akçe”⁴ olduğunu görürüz. Bu kelime, aslında Arapça gramere göre yanlış çekimlenmiş olmakla beraber, eleştirinin Türk edebiyatına girmesiyle ortaya çıkmış ve çeşitli tartışmalara sebep olmuştur⁵. Mesela Şemsettin Sami, tenkit yerine “intikad” ya da “tenkad” kelimelerinin kullanımının daha doğru olduğunu ileri sürer:

Tenkid edebiyat-ı cededede Fransızların “critique” dedikleri “muahaze-i edebiyeye” mânasiyle kullanılmıya başlamış ise de, Arabide “nakd” maddesi tef’il babından gelmediğinden, bunun yerine “intikad” ve “tenkad” kullanılsa daha doğru olur⁶.

Bir başka sözlük yazarı, dilci olan Muallim Naci ise “tenkit” kelimesinin Arapçada bulunmamasının Türkçede kullanılmasına bir engel teşkil etmediğini belirtmektedir:

Tenkid, “intikad” ile müteradiftir. Bunlara bedel “Tenek kud” dahi kullanılabilir. “Tenkid” lâfzının Arabide müstamel olmaması bizim istimalimize mani olmaz.

¹ **The Concise Oxford Dictionary of English Etymology**, düz. T. F. Hoad, Oxford University Press, Oxford, 1996, s. 105.

² **Online Etymology Dictionary**, “Criticism” maddesi, <https://www.etymonline.com/word/critic> (Erişim Tarihi 30.11.2023)

³ İlhan Ayverdi, **Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Haziran 2008, s. 3155.

⁴ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2321.

⁵ Mustafa Nihat Özön, “Türk Eleştirisine Bir Bakış”, **Türk Dili Dergisi Eleştiri Özel Sayısı I-II**, Ankara, 2020, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 548.

⁶ Mustafa Nihat Özön, “Türk Eleştirisine Bir Bakış”, s. 548.

Hattâ “tenkid”i “intikad”a tercihan istimal ederiz. Yerlerinde bazıları gösterildiği üzere lisanımızda böyle bir hayli kelime mevcuttur. Cemi: Tenkidat.⁷

Cenap Şahabeddin, “Râik Vecdi” imzasıyla yazmış olduğu “*Müntekid-i Hakîkî*” isimli yazısında hangi kelimenin kullanılması gerektiğini tartışmasına girmek yerine, eleştirinin nasıl olması gerektiğine odaklanmıştır.⁸ Bu tartışmaların gerçekleştirildiğini, Tanzimat Fermanı’nın ilanından itibaren görmekteyiz. Nâmık Kemal, Recâizâde Mahmut Ekrem gibi Türk edebiyatının ilk eleştirmenlerden sayabileceğimiz isimlerden beri kullanılan, daha doğrusu türetilip dolaşıma sokulan bu kelimedenden evvel, Kayahan Özgül’ün belirttiği üzere “mübâhase”, “münâkaşa”, “muâhaze”, “takrîz”, “muhâkeme” gibi kelimeler, Divan şiirinde eleştiriye karşılık olarak kullanılmıştır. Özgül, Hece Dergisi’nin *Eleştiri Özel Sayısı*’nda bulunan *Tenkidi Eleştirmek* başlıklı yazısında Türklerin, İslamiyet’le beraber bu kelimelerle tanıştığını, ondan evvel böyle bir geleneğimizin bulunmadığını, beğenilen şeye alkışla, beğenilmeyen şeye ilgisizlikle karşılık verildiğini belirtir.⁹ Mübâhase ve münâkaşa eylemlerinin sözlü, muâhaze, takriz ve muhâkemenin ise yazılı olduğunu belirttikten sonra Özgül, bu kelimelerin kökenlerini inceler. Bu yazıda da bahsedilen ve tenkit kelimesi türetilmeden evvel kullanılagelen ve “ahz” kökünden türemiş muaheze (المواخذة) kelimesi, XIX. yüzyıla gelinceye değin sık sık karşımıza çıkmakla beraber soğukkanlı, objektif bir eleştiriye değil, “kınama” ve “ayıplama” eylemlerini kapsamaktadır¹⁰. İlyas Çelebi’nin *İslâm Ansiklopedisi*’nin Muâheze maddesinde çeşitli sözlüklerden aktardıklarına bakılarak, “muâheze” kelimesinin çoğunlukla müsbet değil, menfi bir manaya geldiğini daha iyi görebiliriz¹¹.

Takriz kelimesi ise, muâheze kelimesinin tam zıddı bir anlama gelmekle beraber, genellikle bir eserden övgü ile bahsedilip iyi yanları ön plana çıkarıldığında kullanılmaktadır. Mustafa İsmet Uzun ve Ahmet Turan Arslan tarafından kaleme alınan *İslâm Ansiklopedisi*’nin *Takriz* maddesinde “[b]ir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısı”

⁷ Mustafa Nihat Özön, “Türk Eleştirisine Bir Bakış”, s. 548.

⁸ Emine Tuğcu, **Osmanlı’nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 130.

⁹ M. Kayahan Özgül, “Tenkidi Eleştirmek”, **Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, S. 77/78/79, 2003, s. 7.

¹⁰ M. Kayahan Özgül, “Tenkidi Eleştirmek”, s. 8.

¹¹ İlyas Çelebi, “Muaheze” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muaheze> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

olarak tanımlanan bu takrizler “[h]azırlanan eser nihaî şeklini aldıktan sonra hattatlarca çoğaltılmadan veya basılmadan önce müellifi tarafından devrin ilim ve sanat adamlarına sunulur, onların kitap ve yazarı hakkındaki düşüncelerine dair bir metin esere eklenirdi. Bundan amaç kitap ve müellifin okuyuculara tanıtılması ve öneminin duyurulmasıdır. Bu tür yazılarda genellikle kitabın telifinden duyulan memnuniyet belirtilir, müellifin başarılarının devamı temennisinde bulunulur, nâdiren bazı eksik ve yanlışlardan söz edilir. Takrizler ekseriyetle müellifin talebi üzerine kaleme alınır. Bununla beraber müellifin vefatından sonra yazılan takrizler de vardır. Takrizler çoğunlukla secili nesirle kaleme alınmakla birlikte manzum veya nesir-nazım karışık şekilde olanları da mevcuttur. Takriz sahibi lügat bilgisini ve edebî sanatlardaki maharetini ortaya koymak için takrizine özen gösterir, söz sanatlarını yoğun biçimde uygular. Bu metinlerde bazan müellifle ilgili bilgiler de yer alır. Biyografi yazımında bu bilgilerden faydalanılmıştır.”¹² Türkçedeki eleştiri kelimesi ise, Eski Türkçedeki “elge-” kökenli, “elemek” ve “elekten geçirmek” manasına gelen kelimedenden türetilmiştir¹³. Fakat Özgül’ün de yukarıda sözünü ettiğimiz yazısında görüldüğü üzere, Türkçeleştirme hareketiyle beraber ortaya atılan ve kullanılmaya başlanan bu kelime, esasen yanlış bir türetmenin sonucudur:

“*Eleştiri*”, doğru kökten yanlış bir kelimedir. “*Ele-*“ kökü, metinler arası ve metin içi ayrıştırılmaları karşılamakta yeterlidir. Köke eklenen “-ş-“ye işdaşlık eski denir ve o eylemi müşdereken yapmayı ifade eder; ancak, “*gör-ü-ş-*”, “*sev-i-ş-*” yahut “*döğ-ü-ş-*” gibi tek başına yapılamayan fiiller için kullanılabilir. Hâlbuki münnekid, elemek işini tek başına yapmakta; bunu bir münnekidler konsülü içinde ve konsültasyon biçiminde kotarmamaktadır.¹⁴

Fakat yanlış kuruluşundan yola çıkarak bu kelimenin büsbütün kenara atılmasını savunmayan Özgül, “terim türetirken daha ehil ellerin daha bilinçli tekliflerine kulak tıkamaktan vazgeçileydi” diye hayıflanmaktan kendisini alamadığını da belirtir¹⁵.

¹² Mustafa İsmet Uzun, Ahmet Turan Arslan, “Takriz” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/takriz> (Erişim Tarihi: 05.06.2024)

¹³ Kâşgarlı Mahmûd, **Divânü Lugâti’t-Türk**, haz. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurtsever, İstanbul, Kâbalcı Yayınları, 2005.

¹⁴ M. Kayahan Özgül, “Tenkidi Eleştirmek”, s. 9.

¹⁵ M. Kayahan Özgül, “Tenkidi Eleştirmek”, s. 9.

Günümüzde daha çok “eleştiri” kelimesi kullanılmakla beraber “kritik” ve “tenkit” kelimelerinin de tamamen kenara atıldığını söyleyemeyiz fakat bugünün eleştirmeni, daha çok elemek kelimesinden türeyenini tercih eder. Bunun yanında eleştirmen kelimesinin de Ataç, Cöntürk gibi isimlerce “eleştirmeci” şeklinde kullanıldığını belirtmek gerekir.

Türk edebiyatında şiir eleştirisinin üç sac ayağı olduğu söylenebilir: klâsik edebiyatımızda şiir eleştirisi, Tanzimat sonrasında şiir eleştirisi ve Cumhuriyet sonrasında şiir eleştirisi. İlk döneminde sadece birtakım örnekler çerçevesinde inceleyebileceğimiz klâsik edebiyatımızda eleştiriyi, klâsik şiirin reddedilmesi üzerine kurulu Tanzimat sonrası faaliyetler takip etmektedir. Bu dönemdeki çalışmaların, ikinci kuşak Tanzimat ediplerince sisteme oturtulduğunu ve Servet-i Fünûncular tarafından tam tekmil bir yönteme bağlandığını söyleyebiliriz. Cumhuriyetin ilanıyla beraber, önceki dönemlerde de olduğunu yadsıyamayacağımız eleştiri faaliyetleri daha da göz önüne çıkar ve Ataç’la beraber şiire bir yol çizmeye dahi başlar. Nesnellik ve öznellik tartışmaları bu dönemde daha da hararetlenmiştir.

Çalışmamızda, bu tartışmaları da göz önünden bulundurarak eleştirmenlerin metinlerinin genel karakteristiği üzerinde duracak ve 2000-2020 arasında yazılan eleştiri metinlerden bahis açılacaktır. Eleştirmenin metne bakışı, onun sanatçı yönüyle ya da akademik tahsiliyle ilişkilidir. Fakat bazen bu ilişki gevşeyebilir ya da sıkılaşabilir. Bu sebeple son bölümde, dikkat kesildiğimiz bir tasnifte bulunarak 2000 sonrasında eleştiri metni ortaya koymuş isimleri incelemeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR ELEŞTİRİSİ

Her ne kadar klâsik edebiyatımız daha çok manzum eserlerin yoğunlukta bulunduğu, mensur eserin daha az rağbet gördüğü bir devir teşkil etmekteyse de şiir eleştirisi bağlamında numuneler bulmanın imkânsız olduğunu söylemek de yanlış olacaktır. Şiir eleştirisinin yahut genel manada eleştirinin Türk edebiyatına girişini muştulayan Servet-i Fünûn dönemi olsa da tezkireler ve manzum metinler çerçevesinde şiir eleştirisi nüveleri de bulabiliriz. Öncelikle mensur, sonra da manzum metinleri göz önünde bulundurarak klâsik edebiyatımızda şiir eleştirisinin serüveni üzerinde duralım ve bazı dikkat çekici noktalara değinelim.

1.1. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR ELEŞTİRİSİ

Divan şiirinde eleştiriye, bir disiplin olarak rastlayamayız. Bugün kullandığımız manada bir sanat eleştirisinin dünyada ortaya çıkışının, 16. asır ortalarında Giorgio Vasari'nin (1511-1574), 1550'de yayımlanmış *Sanatçıların Yaşam Hikâyeleri* adlı eseri sayesinde biçimlenmeye başladığını söyleyebiliriz. Bu eser, biyografik bir metodoloji üzerine kurulmakla beraber, Keser'in aktardığına göre yaklaşık yüzyıl kadar tek eleştiri metodu olarak benimsenmiştir¹⁶. Divan şairleri, henüz modern bir yorum geleneğinin gelişmediği zamanlarda yaşadıklarından veyahut mezkûr eleştirel akımlardan haberdar olamadıkları için bugün bizim anladığımız manada bir eleştiri bulunmasa da, eleştiri olarak görebileceğimiz çeşitli mensur ve manzum parçalar göz ardı edilemez. Fakat bunlar da Walter Andrews'ın belirttiği üzere: “[E]debiyat konusunda Osmanlı söylemlerinin, modern edebiyat eleştirisinde hemen hemen hiç paraleli yoktur. Bunun pek çok nedeni vardır; bunların en başta geleni, bu seçkin edebiyatın hem seslendikleri hem de, üreticilerinin de, dar üslûp ve tür sınırları içinde birbirine nazireler yazan, birbirine benzer şiirler söyleyen ve birbirlerinin eserlerine cevap veren, geniş okur kitlesinden çok, az sayıda muhtemel haminin dikkatini çekmek üzere birbiriyle yarışan aynı klasik (Arap, Fars, Türk) yazarlara ve konulara aşına, epeyce küçük bir kesimi

¹⁶ Nimet Keser, “Sanat Eleştirisinin Tarihi ve Öncüleri: Antik Yunan’dan On Dokuzuncu Yüzyıla”, *Hece Dergisi Sanat Özel Sayısı*, S. 294/295/296, 2021, s. 192.

oluşturmasıydı.”¹⁷ Günümüzde, şairlerin meclislerde konuştukları, şiirler hakkındaki fikirlerini ifade ettiklerine ne yazık ki yazılı bir kayıt üzerinden ulaşamamakla beraber tezkireler, tezkire önsözleri, divan dibaceleri, mesnevilerin “sebeb-i telif” bölümlerinin yanı sıra¹⁸ divanlar ayrıntılı incelenmesi sonucu manzum metinlerde de bir bu kadar eleştiriye rastlanabilmektedir¹⁹.

Divan edebiyatında eleştiri denilince ilk aklımıza gelen hicviye ve methiye, Divan şiirinde bulunsa dahi bu iki nevi de yergi ve övgüde ayrı uçları temsil ettiklerinden esasen eleştiri şeklinde değerlendirilmeleri zor gözükmektedir. Pala’nın da belirttiği üzere Tanzimatla beraber sosyal eleştiri hüviyetini daha da sağlamlaştıran hicviyeler (ve onun karşısı methiyeler²⁰) müstakil bir form şeklinde değil, şiirlere serpiştirilmiş biçimde de görülmektedir²¹. Nef’î, Eşref ve Neyzen Tevfik örneklerine bakılarak görülebileceği üzere hicviyelerde çoğunlukla hakaretamiz ifadelere ve bazen de küfürlere yer verilir ve heccav, metinden çok kişiye odaklanır (*ad hominem*). Methiyeler de hicviyenin tersine bir kişinin büsbütün yüceltilmesine ve ayrıntılı biçimde övülmesinden ibarettir; bu konu hakkında belki de en iyi örneklerden birisi, Ahmed Paşa’nın Güneş Kasidesi’ni irdeleyen Ahmet Atilâ Şentürk’ün *Ahmet Paşa’nın Güneş Kasidesi Üzerine Düşünceler* isimli çalışmasıdır. Nef’î’nin ise *Sihâm-ı Kazâ*’sındaki çeşitli şiirler, hicviyeye örnek olarak gösterilebilir.

Ne methiyelerin ne de hicviyelerin eleştiri kapsamına alınmasına imkân olacağına yukarıda değinmiştik. Divan edebiyatında eleştiriyle alakalı bir şey arıyorsak bu, tezkireler, dibaceler gibi metinlerin yanı sıra, birtakım manzumelerde de karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Divan şairlerinden modern manada bir eleştiri beklemek hem anakronizme düşecek hem de dönemin şartlarını yadsıyacak bir bakış açısı olacaktır. Batı’da, on dokuzuncu yüzyılda Fransız şiirinde ortaya çıkan modernleşme hareketi esnasında şairlere Rimbaud tarafından isnat edilen kâhin sıfatından yüzyıllar evvel, şaman-şairlerin bulunduğunu, İslamiyet’in kabulünden sonra ise yarı-

¹⁷ Walter Andrews, “Osmanlı şair biyografileri (tezkireler) ve Osmanlı edebiyatı eleştirisi, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 2, haz. Talât Sait Halman-Osman Horata, çev. Yurdanur Salman, İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 118.

¹⁸ Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁹ Menderes Coşkun, **Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 11.

²⁰ Yaşar Aydemir, “Methiye” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/methiye> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

²¹ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 207-208.

peygamber olarak görüldüklerini söylememiz mümkündür (Rimbaud'nun iki arkadaşına yazmış olduğu ve sonradan *Kâhin'in Mektupları* -asıl ismi *Lettres du Voyant* olup mektuplar 1871 tarihlidir- olarak neşredilen mektuplarında şöyle diyor: "Şair, bütün duyuları uzun süre, sonsuzca ve bilinçle karıştırarak, düzensizleştirerek kâhinleşir. Yani sevginin, acının, çılgınlığın bütün biçimlerinde; kendini arar, kendinde tüm ağırları tüketir ve bunların yalnızca en özlü, en güzel kısımlarını tutar kendinde."²²). Mehmet Fuad Köprülü, Eski Türklerde şairin, sanatçının konumunu şöyle açıklıyor:

En eski Türk şairleri -Altay Türklerinin "kam," Kırgızların "haksı" Oğuzların "ozan" dedikleri-"sahir- şair"lerdir. (...) Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik, şairlik gibi birçok evsafi kendilerinde cem eden bu adamların halk üzerinde büyük ehemmiyetleri vardı. Semadaki mabûdlara kurban takdim etmek, cinlerin fenalıklarını efsunla men etmek, hastalan iyileştirmek gibi vazifeler, hep onlara aitti; ve bu işler için muhtelif ayinler vardı. "Baksı/Ozan," bu âyinlerde, istiğrâk hâline gelerek tepinip sıçırken, birtakım şiirler de inşâd eder ve onları kendi mûsikî aletiyle çalardı. Türkler Şamanizm denilen eski iptidâî dinlerini bırakıp başka dinlere girdikleri zaman, bu "kam"ların ehemmiyeti azaldı. Onlara alelâde bir efsuncuya, yahut bir şaire verilen ehemmiyetten fazla bir kıymet atfolunmadı.²³

Görüldüğü üzere, modernleşme hareketlerinin ortaya çıkmasından evvel, şairlerin kutsal sayıldığını, ilhamlarını tanrıdan aldıklarına inanıldığını görmekteyiz. Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ve Arap ve Fars edebiyatının tesirinde olduğunu söyleyebileceğimiz bir edebiyatın standartlarını yine İslamiyet'ten aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Umumiyetle gazel, kaside, mesnevi gibi şiir türleri, aruz vezni ve kalıplaşmış bazı mazmunlar çerçevesinde ilerlediğini söyleyebileceğimiz klâsik Türk şiirinde şairlerin özgünlük gibi bir kaygılarının bulunmadığını, sözü güzel ve ölçüsüne uygun yani belîğ söylemenin esas olduğunu söyleyelim²⁴. Belâgate dayalı bu estetik anlayışın kökeninde ise Osmanlıların benimsediği dinin yani Sünnî İslâm'ın

²² Arthur Rimbaud, **Ben Bir Başkasıdır**, çev. Özdemir İnce, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s. 69.

²³ Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, **Türk Tarih-i Dinîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 53.

²⁴ Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 34.

olduğunu, tarihsel süreci de hesaba katarak Kaya Bilgegil şöyle anlatır: “Belâgat, Cahiliye devri arap edebiyâtında hayli gelişmiş durumdaydı. Fakat bunun ilimleştirilmesi İslâm'dan sonra gerçekleşti. Kur'ân aynı zamanda bir belâgat ölçüsü olarak da usûl, misâl ve kâideler kaynağıydı. Öte yandan Kur'an'ı anlama gayretleri ve husûsiyle tefsîr ilmi çerçevesinde belâgat çalışmalarına büyük hız verildi: Zemahşerî'nin bir tefsir kitabı olan Keşşâf'ı, bu çalışmaların önde gelen mahsûlüdür.”²⁵ Klâsik şiirimizde eleştiri anlayışını ayrıntılandırmadan evvel, Tanzimat'tan evvel meydana getirilmiş ve bu alanda çalışmış pek çok araştırmacının eski edebiyatımızda eleştirinun temsili olarak gördükleri tezkireler üzerinde durmakta fayda görüyoruz.

1.1.1. Tezkirelerde Şiir Eleştirisi

Tezkireler, İslâm geleneğine ait bir tür olmakla beraber kökeni, tefsir ve hadis geleneğine değin gitmektedir. Arapların *tabakât* olarak adlandırdıkları bu tür, İranlılar tarafından *tezkire* şeklinde adlandırılmıştır. Bu eserler, anlattıkları çevreye göre *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, *Tezkiretü'l-evliyâ* ya da *Tezkire-i hattâtân* gibi isimler alabilmektedir²⁶. Edebiyatımızda tezkire yazımının başlaması, 15. yüzyılın sonuna denk gelmekle beraber, Rıdvan Canım'ın *Divan Edebiyatında Türler* isimli çalışmasının *Şu'arâ Tezkireleri* bölümünde tespit ettiği üzere edebiyatımızda 15. asrın sonundan 20. asrın ortalarına değin tam 36 tezkire kaleme alınmıştır. Türk dilinde yazılmış ilk tezkire, Ali Şîr Nevâî'nin (1441-1501) *Mecâlisü'n-nefâis* (yazılış tarihi 1491) adlı eseridir²⁷ Canım'ın tespitine göre edebiyatımızın son tezkiresi ise Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî* adlı yapıtıdır²⁸.

Mecâlisü'n-nefâis, Hüseyin Baykara'nın desteğiyle yazılmıştır ve çeşitli nüshalarında bulunan 451-461 kadar şairin kırk biri Türk şairidir²⁹. Sekiz meclisten yani bölümden oluşan tezkiresinde Nevâî'nin bu taksimata Abdurrahman-ı Câmî'nin (ö. 1492) *Bahâristân*'ı (yazılış tarihi 1478) ile Devletşah'ın *Tezkiretü'ş-şuarâ* eserlerin-

²⁵ Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 22-23.

²⁶ Prof. Dr. Rıdvan Canım, **Divan Edebiyatında Türler**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2020, s. 364.

²⁷ Günay Kut, “Ali Şîr Nevâî” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-sir-nevai> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

²⁸ Prof. Dr. Rıdvan Canım, **a.g.e.**, s. 366.

²⁹ Kemal Eraslan, “Mecâlisü'n-Nefâis” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecalisun-nefais> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

den etkilenererek başvurduğunu söylemeliyiz. Bu sekiz meclisin ihtiva ettiklerini, Kemal Eraslan şöyle özetlemiştir: “Birinci meclis Nevâî’den önce yaşayan kırk altı şair, ikinci meclis Nevâî’nin çocukluk ve gençlik yıllarında hayatta olup görüştüğü, ancak tezkirenin tamamlandığı tarihte ölmüş bulunan doksan üç şair, üçüncü meclis Nevâî’nin zamanında üne kavuşan, kendisinin bizzat tanıyıp dostluk kurduğu yüz yetmiş üç şair, dördüncü meclis çağın meşhur âlimlerinden şiirle de meşgul olan yetmiş iki kişi, beşinci meclis Timurlular ailesine mensup yirmi üç Horasanlı şair mirza, altıncı meclis Horasan dışında yaşayan şair ve âlimlerden otuz bir kişi, yedinci meclis sultan ve şehzadeler içinde şiirden hoşlanan ve güzel şiir okuyan yirmi iki kişi ihtiva eder; sekizinci meclis Sultan Hüseyin Baykara hakkındadır.” Sehî Bey’in telif ettiği *Heşt Behişt* gibi önemli tezkirelerde de rastlayabileceğimiz bu tabakalaştırma (bir başka deyişle sınıflandırma) bize, Nevâî’den yola çıkarak bir genelleme yapacak olursak, tezkire yazarlarının bir şiir tarihi metni oluşturduklarını da göstermektedir. Bu noktada, Anadolu sahasında yazılan ilk tezkirelerin, tercüme-ekleme-telif şeklinde bir yapıya sahip olduğunu söylemeliyiz³⁰. Şairlerin daha çok hayat hikâyelerine odaklanan tezkire metinleri, tıpkı modern antolojiler gibi, seçkiler olduğundan, şairlerin mahlaslarına göre sıralandığı tezkireler, aynı zamanda sözlük olarak da görülebilir. Bütün bunlardan yola çıkarak, her tezkire yazarının eleştirmen olduğunu, tezkirelerin eleştiri terimleriyle dolu olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır³¹.

Türk Dili Dergisi’nin Türk Şiiri başlığı altında yaptığı özel sayılardan Divan Şiiri Özel Sayısında bulunan *Divan Şiiri* adlı yazısında Mehmed Çavuşoğlu, “şairliğin de şiir gibi belirlenmiş kuralları” olduğuna dikkat çekmektedir³². Yani Osmanlı şiirinin de çeşitli ölçütleri, değer yargıları bulunmaktadır. Çavuşoğlu’nun ilerleyen sayfalarda verdiği Latîfi örneği buna bir delil olarak gösterilebilir.

Çok önemli bir tezkire yazarı olan Latîfi’ye göre şairler, iki sınıfa ayrılır: gerçek şair ve *düzd* yani hırsız³³. Bunun yanında, Kastamonulu olan Latîfi’nin eserinde 29 adet hemşerisinin bulunması sebebiyle (Fatih Haydaroğlu’nun tespitine göre bu

³⁰ Mustafa İsmet Uzun, “Tezkire/Türk Edebiyatı” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islaman-siklopedisi.org.tr/tezkire--tabakat#2-turk-edebiyati> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

³¹ Dursun Ali Tökel, “Divan Edebiyatında Eleştiri”, **Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, s. 24.

³² Mehmed Çavuşoğlu, “Divan Şiiri”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı**, 2017, s. 5.

³³ Mehmed Çavuşoğlu, “Divan Şiiri”, s. 5-6.

sayı 31'dir³⁴) Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tarafından tenkide uğradığını ve Âşık Çelebi tarafından "Kastamı-nâme" olarak anıldığını da belirtelim. Bir nevi kayırmacılıkla suçlanan tezkire yazarının, Necâtî Beg'i Edirneli iken Kastamonulu yaptığı söylenmektedir³⁵. Yine Hasan Çelebi'nin yazıklarında da bu "Kastamonı-nâme" isminin geçtiğini görmeye beraber, aynı zamanda şair olan Latîfi'nin şiirlerinin vasat olduğunun herkesçe bilindiğini söylemektedir³⁶. Gelibolulu Mustafa Âlî ise, Latîfi'ye yöneltilen eleştirileri haksız bulur ve onun eserinin devrinde yazılmış objektif, kendi ifadesiyle onun kitanı "hiçbir ferde nisbet ü ta'assub eylemeyüp herkesin evsâfını güftârına göre ayân itmiş" bir eserdir³⁷. Sehî Bey'in ve Latîfi'nin yazdığı tezkireleri kıymetli bulduğunu belirten Âlî, sözlerini nasihat mahiyetindeki şu mısralarla sonlandırmaktadır: "Ayb-bin olma ayb-pûş ola gör / Yâ pesend eyle yâ hâmûş ola gör"³⁸

Bu eleştirilere rağmen Latîfi'nin tezkiresinde ciddi manada edebiyat eleştirisine yönelik bir çaba olduğunu ve şairlerin yaşamları yanında eserlerinin de dikkate alındığına ve incelendiğine tesadüf etmekteyizdir. Nitekim, Ali Şîr Nevâî'nin etkilediğini söylediğimiz Devletşah'ın tezkiresinde ciddi manada şairlerin yaşamlarına eğilen müellifin, eserlerden ve şairlerin yazdıklarından Firdevsî gibi birkaç istisna dışında çok sathi biçimde söz ettiğini görmemiz mümkündür. Buna rağmen Firdevsî örneğinde dahi, onun yaşadığına Şehname'yi örnek gösterdikten ve şiirlerinin ne Hakânî, Enverî ve Şeyh Sâdî'den geri kaldığı belirtildikten sonra genellikle anılardan, rivayetlerden yola çıkarak az çok şiirine değinilir. Fakat bu değinmelerde dahi hep şairin yaşamının önde tutulduğu görülmektedir³⁹. Rıdvan Canım, tezkirelerdeki bu yönelimin sebebini şu şekilde özetlemektedir:

Unutulmamalıdır ki; tezkire yazarlığı, "biyografik künye yazıcılığı"nı esas aldığı için şairi, ortaya koyduğu eserden önde tutup sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelir. Bu özelliğiyle adı geçen eleştiri sistemi, eserin

³⁴ Fatih Haydaroğlu, "Latîfi Tezkiresindeki Kastamonulu Şairlerin XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkirelerinde Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", *International Journal of Filologia*, S. 5, s. 216.

³⁵ Latîfi, *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 26.

³⁶ Latîfi, *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, s. 27.

³⁷ Latîfi, *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, s. 30.

³⁸ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (e-kitap), haz. Mustafa İsen, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 23.05.2024)

³⁹ Devletşah, *Şair Tezkireleri*, çev. Prof. Dr. Necati Lugal. Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 90-98.

şeklî çatısını ve muhtevasındaki mânâ atmosferini esas alan günümüzün modern eleştirisinden ayrılır.⁴⁰

Câmî'nin *Baharistân*'ı gibi Herat'ta yazılan Nevâî ve Devletşah'ın eserleri, bir "Herat Ekolü" meydana getirmiş ve Anadolu'da sonradan yazılacak tezkireleri büyük ölçüde öncülük etmiştir⁴¹. Özge Karakoç Kaygusuz'un "*Kelimelerin Yolculuğu: Herat Ekolü Tezkirelerinden Heşt Bihişt'e Şair ve Şiir Niteleyicileri*" isimli çalışmasından yola çıkarak, ifadelerin dahi nasıl benzeştiğini görebiliriz⁴². Farsça kaleme alınmış *Baharistân* ise, tamamen şairlere yönelen bir kitap olmamakla beraber, *ravza* adı verilmiş sekiz bölümünden oluşmaktadır⁴³. Anadolu sahasında da çeşitli çevirileri ve şerhleri bulunan bu eserin bölümleri şunlardır: "1. Büyük sofilerden bazılarına ait hikâyeler, 2. Filozoflardan derlenmiş sözler, 3. Sultanlarda adalet, 4. Cömertlik ve kerem, 5. Aşk ahvâli, 6. Aşk ve latifeler, 7. Şairlerin ahvâli 8. Hayvanlar dilinden nakledilen hikâyeye ve fıkralar⁴⁴. Görüldüğü üzere yedinci bölümde şairlere yer veren Câmî'den etkilendiklerini, sonraki tezkire yazarları Ali Şîr Nevâî, Sehî Bey, Latîfi, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi gibi isimlerin eserlerinde ondan bahsettiğini görebiliriz⁴⁵"

Türk dilinin ve edebiyatının ilk tezkiresinin, Çağatay sahasında yazılmış *Mecâlisü'n-nefâis* olduğunu söylemiştik. Nevâî'nin bu eserinden etkilendiği iki kaynak olan Devletşah'ın ve Abdurrahman-ı Câmî'nin eserlerine de kısaca değindik. *Mecâlisü'n-nefâis*'ten sonra Anadolu'da yavaş yavaş yaygınlık kazanmaya başlayan tezkire türünün ilk örneği, 1538 tarihinde yazılmış Sehî Bey'in (ö. 1548) *Heşt Bihişt*'idir. Bu eser, Türk dilinde yazılmış üçüncü tezkire olma özelliği taşımaktadır. Mustafa İsen'in aktardığına göre 1470'li yıllarda doğduğu düşünülen Sehî Bey, şair Necâtî Beg'in (ö. 1509) yanında yetişmiş olmakla beraber, 1513'te tahta çıkan Kanûnî Sultan Süleyman'ın divan kâtipliğini yaptığı hem ona yazdığı kasidelerden hem de

⁴⁰ Prof. Dr. Rıdvan Canım, **a.g.e.**, s. 364.

⁴¹ Filiz Kılıç, "Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt VI, Sayı X, 2007, s. 548.

⁴² Özge Karakoç Kaygusuz, "Kelimelerin Yolculuğu: Herat Ekolü Tezkirelerinden Heşt Bihişt'e Şair ve Şiir Niteleyicileri", **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, C. 3, S. 4, 2019, s. 499-535.

⁴³ Ömer Okumuş, "Bahâristan" maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/baharistan> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

⁴⁴ İbrahim Halil Tuğluk, "Türk Edebiyatında Bahâristân", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 26, S. 1, 2016, s. 46.

⁴⁵ İbrahim Halil Tuğluk, "Türk Edebiyatında Bahâristân", s. 52-53.

kaleme aldığı tezkiresinin ona özel kaleme aldığı ilk bölümünden anılmaktadır⁴⁶. Yine İsen’in aktardığına göre Edirne’de Kanûnî’ye sunduğu *Heşt Behişt* isimli eserinin yanı sıra⁴⁷, bir de divana sahip olan Sehi Bey’in eseri, pek çok araştırmacının ortaklaşa düşüncesine göre tezkiresinin gölgesinde kalmıştır. Yazdıklarından anlaşılacağı üzere iyi bir eğitim görmüş olan şairin, Necâtî Beg’den etkilendiğini örneğin: “*Nice şâd olmasun rûh-ı Necâtî ey gül-i cennet / Sehî eş’ârı İstanbul’a şimdi armağân itdi* (G. 273/5) beytinden ve Necâtî Beg’e nazire olarak kaleme aldığı “*kablucu*” redifli gazelinden anlayabiliyoruz⁴⁸. Şairliği hakkındaki çeşitli tezkire yazarlarının söylediklerine, *Sehî Bey Dîvânı* (e-kitap) neşrinin giriş kısmında yer veren Dr. Hakan Yektaş, Âşık Çelebi ve Latîfî’nin olumsuz ifadelerine dikkat çekerken, Hasan Çelebi’nin onlardan “*Ebyât-ı firâvânı ve eş’âr-ı bîhadd ü kerânı ve mükemmel ü müretteb dîvânı vardır.*” ifadeleriyle ayrıldığını belirtir⁴⁹. Gazellerinde atasözlerine ve deyimlere sıkça yer veren Sehî Bey’in, yalın bir Türkçe kullandığını söyleyebiliriz.

Yukarıda kısaca mürettep divanından kısaca bahsettiğimiz Sehî Bey’in esas mühim eseri ise *Heşt Behişt* isimli tezkiresidir. Eser, isminden de anlaşılacağı gibi “*behişt*” adı verilen sekiz bölümden oluşmaktadır ve *Sehî Tezkiresi* olarak da bilinir⁵⁰. İran tezkire geleneğinde olduğu üzere methiyeler ve kıt’alarla süslenen giriş kısmında hem eser yazılırken etkilenilen Nevâî, Devletşah, Câmî gibi meşhur kişilerden bahsedilmiş hem de esere yönelik tenkitlere şimdiden bir cevap verilmekle beraber, müellifin eserini yazmak için beklediği, bu işi başkalarının yapacağını düşündüğü de görülebilir. Bu kısımda, Yâsîn suresinin 68. ayetinin ilk kısmına gönderme yapılarak (ilk kısmını italik yaptığımız ayet, DİB çevirisiyle şöyledir: *Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur’an’dır.*⁵¹) şairden ve şiirden bahsedilir. Bu giriş kısmı, tenkitlere önceden verilmiş ufak bir cevap ve sunulduğu Kanûnî Sultan Süleyman’ın methini içeren bir dörtlük ile biter. Bundan sonra gelen sekiz tabaka, aynı zamanda bir ek, yani “*tetimme*” içerir. Mustafa İsen’in

⁴⁶ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 9-10.

⁴⁷ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 14.

⁴⁸ *Sehî Bey Dîvânı*, e-kitap, haz. Dr. Hakan Yektaş s. 13-14, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 07.03.2024)

⁴⁹ *Sehî Bey Dîvânı*, s. 6.

⁵⁰ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 15.

⁵¹ *Kur’an-ı Kerîm*, Yâsîn Suresi, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/yasin-suresi-36/ayet-55/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1> (Erişim Tarihi: 07.03.2024)

sadeleştirdiği *Heşt-Behişt* neşrinden yola çıkarak bu bölümleri şöyle özetleyebiliriz: *Birinci tabaka*: Tetimmesiyle beraber bu kısımda, Sultan Süleyman'ın yazdıklarının, fiziksel özelliklerinin, soyunun ve hükümdarlığının övüldüğünü ve uğur getirmesi için kitaba bu şekilde başlanıldığını görürüz. *İkinci tabaka*: İkinci Murad ile başlayan bu tabakada, Sultan Süleyman devrine kadar şiirle uğraşmış padişah ve şehzadelerin çoğunlukla yaşamlarından olmak üzere eserlerinden de bahsedilmektedir. Bu isimler, sırasıyla şöyledir: II. Murad, Fâtih Sultan Mehmed, Sultan Bâyezid, Sultan Cem, Sultan Selim ve Sultan Korkud⁵². *Üçüncü tabaka*: Bu tabakada, başta Ahmed Paşa olmak üzere şiir yazan 26 devlet adamlarından bahsedilir. *Dördüncü tabaka*: Hızır Bey ile başlayan bu tabakada, başta Hasan Çelebi, İshak Çelebi, Sürûrî, Râzî, Emirî, Hamdî Çelebi ve Lamiî Çelebi olmak üzere ulemaya mensup 17 şairden bahsedilir. *Beşinci tabaka*: Heşt Behişt'in şuara tezkiresi kısmı bu kısımda başlamaktadır; bu kısım, müellifin yetişemediği ve hakkında bilgiler topladığı şairleri içerir. Şeyhî ile başlar ve Şeyhoğlu, Ahmed-i Daî gibi 33 şairden oluşmaktadır⁵³. *Altıncı tabaka*: Bu tabakada, Sehî Bey'in bizzat gördüğü Necâtî, Vafî, Cinânî, Ahdî başta olmak üzere 58 şair bulunmaktadır. Necâtî Bey'e ayrılan bahis, en uzun ve ayrıntılı bahistir. *Yedinci tabaka*: Bu tabakada, müellifle çağdaş, başta Zâtî, Ahî, Mesîhî ve Celîlî olmak üzere 39 şair bulunmakla beraber, "zîkrü'n-nisâ" adlı küçük bir bölümde de iki kadın şaire, Zeynep Hatun ve Mihrî Hatun'a yer verilmiştir⁵⁴. *Sekizinci bölüm*: Bu bölümde, müellifin döneminde yeni yeni yetişen ve kendisin kabiliyet gördüğü ve muhtemelen de tanıdığı başta Hayâlî, Usûlî, Bâkî ve Sebzî gibi 55 şair yer almaktadır. Bu tabakalandırma tamamlandığında *Heşt Behişt*'i oluşturmaktadır. Aynı zamanda bir de hâtîme kısmı yer alır ve yine bu bölümde de eserin sunulduğu padişah bir mesnevi nazmedilerek övüldükten sonra, Osmanlı topraklarındaki şairlerin bolluğundan ve Sehî Bey'in bunların en tanınmışlarını andığı belirtilir⁵⁵.

Belirttiğimiz üzere, tezkireleri bir "şairler sözlüğü" olarak anabiliriz fakat Sehî Bey ve Nevâî'nin eserlerinde alfabetik bir sıralamaya rastlayamayız. Bu, İsen'in de

⁵² Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 17.

⁵³ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 18-19.

⁵⁴ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 19.

⁵⁵ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 20.

belirttiği üzere, bizim de ileride işleyeceğimiz Latîfi'nin tezkiresiyle başlamış bir gelenektir. Diğer iki müellifin kaleme aldıkları eserlere baktığımızda, tasnifin zümreleri göz önünde bulundurarak yapıldığını, bu tertibin alfabetik sıralamaya göre daha dağınık olduğunu söyleyebiliriz. Şairler hakkında verilen hükümlerin birkaç cümleden ibaret olduğunu, umumiyetle biyografilerinden ve yaşadıkları muhitlerden bahsedilen eserde, şiirin nitelikleri üzerine pek az cümle görürüz. Günay Kut'un İslâm Ansiklopedisi'nin *Heşt Behişt* maddesinde belirttiği gibi, bu eserde "Sehî'nin şairler hakkında verdiği bilgiler genellikle kısa, çok defa da eksiktir. Bazan bir sayfada dört beş şairin hayatına rastlamak mümkündür." Bahsettiği şairlerden bir tanesi de Sehî Bey'in biyografisindeki önemli isimlerden Necâtî Bey'dir. Necâtî Bey'in bu hususta istisna olduğunu kaydetmeliyiz. Mevzubahis kısmı alıntulamakta fayda görüyoruz:

Tabiatı uyanık, zihni kuvvetli, fasih, kudretli şair, sözleri renkli söylemekte usta kimsedir. Şiiri o derece latif ve temiz, sözü o kadar nazîf ve yakıcıdır ki şiirinin ve sözünün letafetini son hadde ulaştırmıştır. Şiirleri renkli, nazmı açık bir sihir, gazelleri iyi, ata sözü ve deyimleri kullanmada başarılı, hoşlanılan âşıkâne gazelleri çok beğenilmiş, matla'larına son yok, kasideleri muhayyel, kıt'aları inci saçan, divanı halkın dilinde dolaşan, kendisi maârifle dolu kimsedir. Şiirlerine öyle bir şîve vermiştir ki Allah'a yakın olan melekler dostu ve en yüce makamdaki melekler de arkadaşı idi.⁵⁶

Yine Günay Kut'un mezkûr maddedeki tespitine göre, sınırlı ve klişe bir kelime kadrosu içerisine sıkışmış olan Sehî Bey, şairlerin şahsiyetlerini, sanat değerlerini altmış geçmeyecek; şiirlerinin niteliklerini ise "eş'ârî hoş-âyende" ve "gazeliyyâtı peşendîdedir" gibi elli kadar klişe kelimeyle ifade etmiştir.

Anadolu sahasında önemli bir başka tezkire ve ayrıntılı biçimde işleyeceğimiz son tezkire ise Latîfi'nin *Tezkiretü 'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ* adlı kitabıdır. Sehî Bey, yukarıda bahsettiğimiz tezkiresinin son kısmında Latîfi'den şöyle söz etmiştir: "Kastamonulu'dur. Katiplik yapardı. Hoş tabiatlı, akıllı, şiiri epeyce güzel, hoşça ma-

⁵⁶ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 145.

nalar yakalayan, dertli yiğittir. Tabiatı şiire yatkın, inşa konusunda çok kudretli kimsedir.”⁵⁷ Sehî Bey’den genç olan Latîfi’nin *Heşt Behişt*’te yer aldığı bölümden, erken yaşında şiirleriyle ve mensur eserleriyle ün kazandığını anlamamız mümkün. Nermin Suner Pekin’in hazırladığı *Evsâf-ı İstanbul* neşrinin önsözünde belirtildiği üzere Latîfi, hicri 931 yılında 35 yaşında olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgidен yola çıkan Suner Pekin, Latîfi’nin yine hicri 896 yılında doğduğunu ifade etmektedir⁵⁸. Genç yaşında şiir yazmaya başlayan Latîfi, Ahmet Sevgi’nin aktardığına göre iş bulmak için, Suner Pekin’e göre ise merak ettiği için yirmili yaşlarında İstanbul’a gelmiştir⁵⁹. İstanbul dışında, Belgrad, Rodos, Mısır gibi şehirlerde ve devletin çeşitli kademelerinde görevler yapmıştır. Hicri 931 senesinden 950’lere kadar Belgrad’da kaldıktan sonra İstanbul’a dönen tezkire yazarı, burada kendisi de şair olan arkadaşı Zaifi’nin teşvikiyle başladığı⁶⁰ eserini 953 yılında Kanunî Sultan Süleyman’a takdim etmiştir⁶¹. Ele geçmemiş olmakla beraber, bir divanı bulunduğu bilinen Latîfi’nin on dolaylarına eseri olduğu bilinmektedir. Tezkiresi üzerinde durmadan evvel bu eserlerin bazılarının isimlerini zikretmekte fayda görüyoruz: *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul*, *Enisü’l-Fusaha*, *Fusul-i Erbaa*, *Subuhatü’l uşşak*...

Latîfi’nin tezkiresi, şairlerin alfabetik olarak dizilmesi bakımından Anadolu sahasında bir ilktir ve bu bakımdan bir şairler ansiklopedisi olarak görülebilir. Bunun sebebi, sadece alfabetik sıralama değil, eleştirelilik bakımından yazıldığı devre göre son derece objektif olmasıdır. Alfabetik sıralama, Filiz Kılıç’ın ifadesine göre, ilk önce Arapça kaleme alınmış eserlerde kullanılmışsa da Türkçede ilk defa *Tezkiretü’ş-şu’arâ ve Tabsiratü’n-nuzamâ*’da görülür⁶². Yine Filiz Kılıç’ın ifadeleriyle eserin nasıl taksim edildiğini aktaralım: “I. fasılda Osmanlı ülkesinde yetişmiş veya buraya gelip Anadolu lulukla şöhret kazanmış 13 şeyh şair; II. fasılda Osmanlı ülkesinde şiir söyleyen 7

⁵⁷ Dr. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt*, s. 251.

⁵⁸ Latîfi, *Evsâf-ı İstanbul*, haz. Nermin Suner Pekin, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977, s. VIII.

⁵⁹ Ahmet Sevgi, “Latîfi maddesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/latifi> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

⁶⁰ Müjgân Cunbur, “Latîfi” maddesi, *Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c. VII, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2006, s. 159.

⁶¹ Latîfi, *Evsâf-ı İstanbul*, s. VIII.

⁶² Prof. Dr. Filiz Kılıç, “16. Yüzyıl Şair Tezkireleri-I”, *Eski Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şair Tezkireleri*, düz. Prof. Dr. Mustafa İsen, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 24.

sultan şair; III. fasılda yine Osmanlı ülkesi içinde şöhret kazanan 314 şairin hayatı, eserleri ve şiirlerine yönelik bilgi ve değerlendirmeler bulunur.”⁶³

Bunlar dışında eser, bir hamdele ve salvele kısmıyla başladıktan sonra Latîfî, iyi şiirin ölçütlerinden bahsetmektedir. Yukarıda bunları andığımız için tekrar aktarmak lüzumunu görmüyoruz. Eserin sonunda ise bir bitiş yani hatime kısmı bulunmaktadır. Latîfî'nin tezkiresinin, ondan önce yazılmış tezkirelerden yapı olarak farklı olduğunu söylememiz mümkündür çünkü eseri, mümkün olduğunca eser hâlinde ele alan yani metne önem vererek metni değerlendiren ilk müellifin o olduğu söylenebilir. Metni bazı kıstaslar üzerine değerlendiren müellifin, Tolasa'nın aktardığı bazı terimler çerçevesinde esere baktığı⁶⁴, yine bazı sıfatlar çerçevesinde eserleri değerlendirdiğini görebiliriz⁶⁵. Örneğin, Ahmedî'den söz edilen kısımda Latîfî, biyografik bilgiler verdikten, *İskendernâme*'den ve *İskendernâme*'nin muhtevası, edebiyatımızdaki tesirinden bahsettikten sonra şiir bahsinde onun etkilendiği şairlerden ve nazmettiklerinin karakterleri üzerine cümleler serdetmektedir. Latîfî, şiirinden bir örnek verdikten sonra Ahmedî'nin şiirlerini çok sade olduğu için eleştirir: “*Ammâ bir vechle şî'r-i yâve ve nazm-ı sâdedür ki kat'â eser-i meze ve sûz u şevkden bîrûn ve reng ü çâşnîye ve sanâyi' u ma'ânîye gayr-ı metrûn ve ekâbir-i selefden sırf terceme ve tırâş oldukdan ma'dâ reng ü çâşni ne halâvet-i elfâz ne letâfet-i ma'ânî.*”⁶⁶ Alıntıladığımız bu kısımda geçen “çâşnî” kelimesinin, bir eleştiri terimi olarak Latîfî'nin tezkiresinde yer aldığı söylenebilir. Fahri Kaplan, *Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi* adlı doktora tezinde bir madde olarak “çâşnî” kelimesine yer vermiş ve bu kelimeyi diğer şairlere açılan bahislerde ne bağlamda kullandığını belirtmiştir⁶⁷. Ahmedî kısmında olumsuz olarak anılan “çâşnî”, bir başka şairde, Âhî'de, olumlu bir bahse konu olur: “*Şî'r-i şîrîninde şîve-i Hasan ve sûz-ı Hüsrev merhûn u mevcûd ve şanâyi'-i Selmân ve hayâlât-ı Kemâl gayr-ı ma'dûddur. Elhakk u inşâf budur ki nazm u inşâsı ve eş'ar-ı dil-güşâsı reng ü çâşnîde ve elfâz u ma'ânîde maqbûl-i suhanverân-ı âlem ve ma'tla' -gûylıkda hod icmâ' u ittifâk üzre maqbûl ü müsellemdir.*”⁶⁸

⁶³ Prof. Dr. Filiz Kılıç, “16. Yüzyıl Şair Tezkireleri-I”, **a.g.e.**, s. 25.

⁶⁴ Dursun Ali Tökel, **a.g.y.**, s. 28.

⁶⁵ Dursun Ali Tökel, **a.g.y.**, s. 29.

⁶⁶ Latîfî, **Tezkiretü's-su'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ**, s. 164.

⁶⁷ Fahri Kaplan, **Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 2018, s. 195.

⁶⁸ Latîfî, **Tezkiretü's-su'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ**, s. 182.

Yukarıda bahsettiğim doktora tezi ve sonrasında DBY Yayınları (Ağustos 2021) tarafından kitaplaştırılan çalışmadan, Latîfi'nin tezkiresindeki eleştiri terimlerinin kapsamını daha ayrıntılı görebilsek de, konumuz bu olmadığından bir örnekle yetineceğiz. Latîfi'nin getirmiş bulunduğu “ölçüt” meselesinin hem yaşadığı yüzyıldaki hem de sonrasındaki tezkire yazarlarını etkilediği, araştırmacıların vardığı ortak kanıdır. On altıncı asırda, yani *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ*'nın kaleme alındığı yüzyılda, daha pek çok tezkirenin mevzubahis eserden feyz alarak yazıldığını, Gelibolulu Mustafa Âlî, Beyânî, Âşık Çelebi, Ahdî gibi isimlerin bunların arasında sayılabileceğini söyleyelim. Tezkireler ve tezkirelerdeki eleştiri anlayışı, aslına bakılırsa uzun uzun üzerinde durulması gereken bir konudur. Kısaca üzerinde durduğumuz, ilk örneklerini ve kaynaklarını zikrettiğimiz bu edebî tür hakkında daha fazla konuşmayacak, bundan sonraki kısımlarda öncelikle dibacelerdeki eleştirel bakış açısına, sonra da Divan şiirindeki manzum parçalardan örnekler vererek şiirlerdeki eleştirel bakış açısına değineceğiz.

1.1.2. Divan Dibacelerinde Şiir Eleştirisi

Dibaceler, genellikle şairlerin Tanrı'yı, devrin padişahını övdükleri ve eserlerini neden telif ettiklerini açıkladıkları mukaddimeler, giriş kısımlarıdır. Dibacelerde, bu tür şeyler yer alabileceği gibi, birtakım eserlere yönelik olumlu olumsuz eleştiriler de bulunabilir. Dibace kelimesinin etimolojik kökeni ise tartışmalıdır fakat genel kullanımını kısaca “*her nesnenin yüzü ve başlangıcı; yumuşak cilt, sevgilinin yüzü; zengin bir üslûpla yazılmış bir beytin veya kitabın mukaddimesi, önsöz*” şeklinde açıklayabilmekteyiz⁶⁹. Başka bir ifadeyle bu bölümlere “mukkadime” de diyebiliriz. Fakat yine Tahir Üzgör'ün aynı maddede belirttiği üzere: “*mukaddime diğerlerinden daha geniş, hatta bazan müstakil eser hacminde olabilmektedir. Bu arada dibâce kelimesinin klasik edebiyatta umumiyetle manzum eserlerde ve daha özel bir anlamda kullanıldığı söylenebilir.*” Genellikle manzum-mensur karışık şekilde tertip edilen dibaceleri, poetika metinleri olarak da görmemiz, Osmanlı'da yazılan şiirin kaynaklarını, şiirin nasıl algılandığını tespit etmemiz mümkündür fakat biz daha çok eleştirel tarafı üzerinde duracağız.

⁶⁹ Geniş açıklama için bkz: Tahir Üzgör, “Dibâce” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islaman-siklopedisi.org.tr/dibace> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

Tahir Üzgör'ün neşrettiği, pek çok divan dibacesinin derlenip günümüz Türkçesine çevrildiği bir çalışma olan *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*'ne (1990) bakıldığı zaman, yukarıda da belirttiğimiz gibi şairlerin dibacelerde poetikalarının yanı sıra, divanlarını nazmederken çektikleri çilelere, şiir sanatı karşısında şairin acziyetine değindikleri de görülebilmektedir. Bunun sebebinin, Divan şairlerinin şiir algısı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü şair, şiir yazarak "güzel bir nesne, metin" meydana getirmektedir fakat Allah, güzelliklerin en yücesini yaratandır. Aynı zamanda sunulduğu padişaha, Allah'a ve Hazreti Muhammed'e de övgüler içeren dîbâceler, bunun yanı sıra, şairlerin kendilerine yöneltilen eleştirileri, cevaplandıkları kısımlardır. Örneğin Ahmed Paşa (ö. 1497), kendisine yapılan bir eleştiriyi değil, şairlere yönelik umumi bir eleştirisini üç beyitte şu şekilde dile getirir: "Ey tatlı dilli insan! Dilini tut ki zeban ve ziyan kelimeleri arasında bir nokta farkıyla tecnîs-i hat vardır. / Sürahi gibi ağzını devamlı açma, mübahi gibi harama yol arama ki Allâh'ın nurları senden doğsun. Allâh'ın sırları hazinesinin kapısı sana açılsın."⁷⁰

Yukarıda bahsettiğimiz hususu, *Türkçe Divan Dibacelerinde Şiir Üzerine Düşünceler, Görüşler* isimli yazısında da belirten Turan Karataş'ın makalesinde⁷¹, dibacelerdeki eleştirinin muhtevası hakkında şunlar söylenmiştir: "*Divan şairi, başkalarının eleştirisini yaparken kendi eksikliklerini görmezden gelmez. Özeleştiri hususunda şairlerde dürüstçe bir tavır ve şakınmışız rahatlık dikkati çeker. İkinci üçüncü derecedeki şairlerin hepsi şiirlerinin kıymetinin ne olduğunun ya da güçsüzlüğünün farkındadır. Başka bir deyişle kadim şairler, söyledikleri şiirlerin derecelerini hemen hemen bilirler. Re'fet, şiiri altına benzeterek "düşük ayarlı" beyitlerden ve kasidelerden söz açar. Bu sebeple muhayyel muhataplarından anlayış, bağışlanma, hoşgörü beklerler. Bugünkü şairler gibi, şaşkıncu bir büyükleme göstermezler asla. Şurası açıkça görülür ki, dibace yazan şairlerin hemen çoğu bir tevazu içindedir. Kusurlu oldukları/ olabilecekleri bilinciyle okuyucudan genel bir hoşgörü beklerler."*⁷²

⁷⁰ Doç. Dr. Tahir Üzgör, **Türkçe Dîvân Dîbâceleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 47. Kitapta böyle belirtilmemiş olsa da bu dil içi tercümenin, karşılaştırmalı bir okumayla, üç beytin aktarımı olduğu anlaşılmaktadır.

⁷¹ Turan Karataş, "Türkçe Divan Dibacelerinde Şiir Üzerine Düşünceler, Görüşler", **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın Anısına Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu**, Beykoz Belediyesi, İstanbul, 2018, s. 203.

⁷² Turan Karataş, **a.g.y.**, s. 203.

Divan dibacelerinin yanı sıra, manzum eserlerin mukkadimelerinde de eleştirel bir bakış açısına rastlamamız mümkündür. Örneğin, müellifi Şeyh Galib olan *Hüsn ü Aşk*'ın sebep-i telif kısmında Divan şiirinin en büyük şairlerinden, hikemî üslûbun önderlerinden şair Nâbî'ye ve eseri *Hayrâbâd*'a yönelik eleştiriler görülmektedir. Bir mecliste Hayrâbâd'ın övüldüğünü duyan Gâlib Dede'nin aktardığına göre meclistekiler Nâbî'nin eseri gibisinin yazılmadığını belirtince⁷³ o da dayanamaz ve iğneleyici bir biçimde (kitapta, “*târîzâne edip hitâbî*” diye geçiyor) şunları söyler: ““*Şeyhin sözüne söz katmak hiç Nabi'ye uygun düşer mi?*” / “*Ey hikâyeden haberdar olmayanlar! Şeyh Attar onu eksik mi bırakmış ki?*” “*O hikâyeye işte bu kadardır. Gerisi sonu gelmeyen uydurmalarından ibarettir.*”⁷⁴ Daha pek çok cümle etse ve Nâbî'yi eleştirse de (örneğin yaşlandığı için böyle bir eser telif ettiğini söylüyor ve Nefî'nin rahşiyyesini *Hayrâbâd*'dan üstün görüyor) söylediklerinin temelini, Divan şiirinin paradigmaları çerçevesinde şekillendiğini ve hırsızlık üzerinde yükseldiğini, bu sözlerin güzel söylenmediğini iddia eder ve *Hüsn ü Aşk*'ı meclistekilerin “*daha iyisini yaz da görelim*” dedikleri için yazdığını belirtir⁷⁵. Divan şiirinde bu tarz “sataşmaların” *Hevesnâme* ve Galib'in eleştirdiği *Hayrâbâd*'da da bulunduğunu gözlemleriz. Örneğin Tâcizâde Cafer Çelebi, *Hevesnâme* isimli mesnevisinin bir bölümünde Ahmed Paşa'yı ve Şeyhî'yi; Nâbî ise *Hayrâbâd*'nın bir bölümünde eserini (bu konu hakkında mesnevîlerdeki eleştiri anlayışını uzun uzadıya değerlendiren Coşkun'un eserine bakılabilir⁷⁶), yaşadığı devirde Divan şiirinin kötü bir durumda olduğunu aktararak bu mısraları yazış sebebini açıklar⁷⁷.

1.1.3. Manzum Metinlerde Eleştiri

Daha da çoğaltabileceğimiz örnekler çerçevesinde divan şairlerinin eleştiri anlayışlarını açıkladık. Tezkireler, mesnevîlerin giriş kısımları, divanların dibacelerini bu kapsamda sayabileceğimiz gibi, münferit olarak nazmedilmiş şiirlerde de şairlere ve şiire yönelik eleştirileri görebilmekteyiz. Bu konuda geniş bir araştırma yapmış olan

⁷³ Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, haz. Muhammet Nur Doğan, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 60-61.

⁷⁴ Şeyh Galib, *a.g.e.*, s. 61.

⁷⁵ Şeyh Galib, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁷⁶ Menderes Coşkun, *a.g.e.*, s. 121.

⁷⁷ Mücahit Kaçar, “Şeyh Gâlib'in Nâbî Eleştirisi ve Dîvân Şiirine “Ahlakî” Yaklaşım Hakkında Birkaç Not”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. VII, S. 1, 2012, s. 1340.

Menderes Coşkun'un *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit* çalışması önemlidir. Kitabın ilk iki bölümünde yer alan değerlendirmelerden sonra divan şairlerinin şiirlerinden örnekler veren Coşkun'un eserinde bizim için önemli olan kısım aslına bakılırsa ikinci ve üçüncü bölümüdür. İlk bölümde mesnevilerden örnekler vererek divan şairinin eleştiri anlayışını açıklamaya çalışan Coşkun, ikinci bölümde şairlerin divanlarda bulunan şiirlerinden eleştiri içerikli olanları kategorize eder ve örnekler, son kısımda ise sadece örnekleri derler. Ayrıntılara girmeden, birtakım örnek üzerinden divan şairinin özellikle gazel, kaside, kıt'a gibi türler içerisindeki eleştiri anlayışını özetlemeye çalışacağız.

En başta değindiğimiz gibi Menderes Coşkun da *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit* adlı araştırmasında şairlerin hiciv veya övgü sebebiyle birbirlerinden bahsettiğine değinir fakat biz, bu iki sebepten de anmanın eleştiri kapsamına alınamayacağını düşündüğümüzü önceki sayfalarda belirtmiştik⁷⁸. Coşkun, bu bahisten sonra şairlerin birbirleri hakkındaki değerlendirmelerini işleyecektir ve bu kısım, bizim için mühim. Coşkun, methiye konusunda bir istisnadan bahseder; Şeyhülislam Yahyâ'nın Sabrî ve Nâilî için kaleme aldığı mesnevileri örnek vererek bazen methiyelerde de şairler hakkında değerlendirmeler bulunduğunu ekler ve bunun sadece methiyelerle sınırlı kalmadığını ve Cinânî'nin mersiyesini anarak mersiyelerde de çeşitli değerlendirmeler yapıldığını söyler⁷⁹. Burada, bir şair hakkında yazılan manzumelerin azınlıkta olduğunu hatırlatmak gerekir. Hicviyelerde, mesela Nef'î'nin meşhur *Sihâm-ı Kazâ*'sına bakıldığında şairler hakkında değerlendirmeler görmek neredeyse imkânsızdır. Eleştirilen kişi ya bir devlet adamıdır ve "vezne sıkıştırılmış hakaret ve küfür" olarak görebileceğimiz manzumelerle eleştirilmiştir. Ya da şairdir ve devlet adamlarından çok da farklı olmayacak bir şekilde yapıp ettikleri yerilmiştir. Bu sebeptendir ki Coşkun da çalışmasının mezkûr kısmında hiciv ve methiyeleri dışarıda bırakır⁸⁰.

Divan şairlerinin, mahlaslarını anarak yaptıkları değerlendirmelerde, aynı zamanda şiirlerinin kaynakları hakkında ipuçları da bulabiliriz. Örneğin Mesîhî'nin şu

⁷⁸ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 107-121.

⁷⁹ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 125-126.

⁸⁰ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 126.

beyti, Necâti'den ne kadar etkilendiğini gösterir: “*Necâti hanceri ile Mesîhi hanceridür / Niyân-ı mâder-i ma'nâda tev'emân hançer*”⁸¹ Yine Necâti'nin ölümü üzerine beş beyitlik kıt'ada onun yaşamı hakkında ipuçları verir⁸². Eleştiri ve değerlendirmelerin, beyit gibi çok küçük bir yapı içerisinde yapıldığını dikkate alarak, Neşâtî'nin Fehîm-i Kadîm hakkındaki şu mısralarına bakalım:

Habbezâ tab'-ı Fehîm-i hoş-sühen kim mihr ü meh

Nazmına itmektedir îsâr-ı gevher rûz u şeb⁸³

Fehîm'in şiirinin vasıfları derinlemesine irdelenemese de Sebki Hindî şairlerinin şiirlerinde birbirlerinden, birbirlerinin şiirlerinden bahsettiğini görürüz. Şeyh Gâlib'in Sebki Hindî tesirinde bir şair olan Nedîm'i andığı şu beyte de bakalım:

Sâlik-i tavr-ı Nedîm oldun bu düşmezdi sana

Hem-zebân olmaz mısın Gâlib suhân-gûlarla sen⁸⁴

Şairlerin manzumelerinde şairleri eleştirdiği beyitlere derli toplu bir örnek olarak Sünbülzâde Vehbî'nin *Sühan Kasidesi*'ni verebiliriz. Bu şiir, önceden belirttiğimiz, Divan şiirinde sözün, şairin İslâm'daki önemine de çeşitli göndermeler içermektedir. Söz yani şiir, her sırrın, düğümün çözülmesine aracı görülmektedir:

Olmayan hâl-i İlâhî'ye karîn eyleyemez

Dil-i pür-ukde ile keşf-i merâyâ-yı sühan⁸⁵

Aşkın o güzel kokusunun etrafa yayılmasına aracı olan sözün, şiirin sırrına herkes varamaz, yalnızca Câmî ve Nâbî gibi üstatlar varır Vehbî'nin yazdıklarına göre. Diğer beyitlerde de klâsik şair anlayışının (şiir değil) yansıdığını söylemek mümkün-

⁸¹ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 131.

⁸² Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 132.

⁸³ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 144.

⁸⁴ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 209.

⁸⁵ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 255.

dür. Herkeste şairlik incisi (on birinci beyitteki “*dür-i yektâ-yı sühen*” ifadesi bu şekilde günümüz Türkçesine aktarılabilir) bulunmaz. Sonraki dizelerde Hevâyî’nin yazdıklarını eleştiren Vehbî, bir iki saçma sapan şiirle kimsenin şair olamayacağını, nice şairin ömründe şiiri rüyasında dahi göremediği, böyle kişilere şair demenin abes olduğunu belirtir. Vehbî, şairin taşınması gerektiği niteliklerini ve kaynaklarını belirttiği beyitlerden sonra döneminin şiirdeki eğilimlerini de şiir şeklinde aktarır. Bu beyitler de önemli eleştiriler içermektedir:

Gevherî güftesine döndi bugünlerde meded

Gevher-i nâdire-i lü’lü’-i lâlâ-yı sühan

Hâne-i tab’-ı harâbı/î gibidür yapduğı beyt

Yıkıldı nazmı temelinden niçe bennâ-yı sühan⁸⁶

Bu iki beyitte hem bir şaire hem de onun yaşadığı devirdeki yankılarına yönelik tepkilerine şahit oluyoruz Vehbî’nin. Birbirinin devamı olarak görülebilecek bu mısralar, Gevherî’nin devrindeki şairlere tesir ettiğini ve onları başka bir şiir anlayışına sürüklediğini ve *Sühan Kasidesi* şairinin bunu, nazmın temeline yerleştirilmiş dinamitler olarak gördüğünü anlıyoruz. Sünbülzade Vehbî’den yaklaşık yüz sene evvel yaşayan Gevherî’nin tenkit edilmesinin, halk şiiri geleneğine yönelik bir eleştiriyi de içermekte olduğu açıktır. Halk şiirine yöneltilen eleştirinin, iki beyit sonra Karacaoğlan’ın isminin zikredilmesinden anlamaktayız. Vehbî’nin devrine yönelik yaptığı eleştiriler, bunlarla sınırlı kalmaz:

Daldılar bâb-ı kibâra gazelüm var diyerek

Oldu sâ’il kapısı der-geh-i vâlâ-yı sühan⁸⁷

⁸⁶ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 256.

⁸⁷ Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 257.

Önceki beyitler ve bu beyitten anlaşılabilceği gibi Sünbülzade Vehbî, devrinde yazılan şiirle yakından irtibatlı, yeni şairleri takip eden bir ediptir. Fakat yeni şairler, şiirin yüzüne kara çalmış, onlardan ötürü artık kimse şair olduğunu dahi söylememektedir. Gençler, kadim şairlerin şiirlerini yağmalamış, hırsızlık yapmışlardır ve dillerinin kesilmesi gerekmektedir çünkü söz ve şiir bunu emretmektedir:

Sirkat-i şi'r edene kat'-ı zebân lâzımdır

Böyledir şi'r-i belâgatde fetâvâ-yı sühan⁸⁸

Tarihsel süreç ve türler çerçevesinde bir panoramasını sunmaya çalıştığım klâsik şiirimizde eleştiri, tabii ki daha geniş geniş ve örnekler çoğaltılarak incelenebilir fakat biz bu kadarını kâfi görüyoruz. Sonuçta klâsik edebiyatımızda, modern edebiyatımızda olduğu üzere müstakil olarak eleştiri diye bir tür bulunmasa da insanın bulunduğu her yerde eleştirinin bulunduğunu göz önüne katarak biz, çeşitli kaynaklara başvurduk ve eleştiri hakkında bir incelemede yapmaya çalıştık. Şimdi yapacağımız ise Türk edebiyatına pek çok edebî türün girdiği herkesçe bilinen bir dönemi, devletin yapısından sanata, sanattan kültüre her neviden alanda değişim yaşanan Tanzimat Fermanı'ndan sonraki süreçte ortaya konulan eleştiri metinlerini incelemek olacaktır.

⁸⁸ Menderes Coşkun, a.g.e., s. 257.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR ELEŞTİRİSİ

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinin en önemli dönemeçlerinden biri olarak adlandırabileceğimiz Tanzimat Fermanı'ndan evvel sanatın, şiirin modernleşmeye, daha doğrusu farklılaşmaya başladığını görmemiz mümkündür⁸⁹. Bu süreci, Lâle Devri'nden, yani Sultan III. Ahmet'in devr-i saltanatından başlatmak mümkün. Adlarından da anlaşılacağı gibi Mahallileşme ve Türkî-i Basit, bunun somut örnekleri olarak görülebilir; şiirdeki bu iki çaba da yerlileşmeye yöneliktir. Yenileşme hareketinin en önde gelen iki ismi olan İbrahim Şinasi ve Nâmık Kemal, bu devrin çığır açıcı iki şahsiyetidir, denilebilir. Pek çok kaynakta bir eleştirmen olarak görülmese de aslında Şinasi de mühim eleştirel metinler kaleme almıştır. Zikrettiğim iki şairin de metinlerindeki ağdalı, anlaşılması zor dil, vezin ve mazmunların önceki bölümdeki metinlerle benzerliği doğal olarak karşılanmalıdır.

2.1. İBRAHİM ŞİNASI

Bu dönemde, değişen dünyanın ve insanın yansımaları, edebiyatta da görünür hâle geldi. Matbaanın yayılmasıyla beraber gazete ile tanışıldı ve Şinasi tarafından *Tasvir-i Efkâr* gazetesi kuruldu ve ilk sayısı 27 Haziran 1862'de yayımlandı⁹⁰. Yine onun tarafından ilk tiyatro denemesi olarak adlandırabileceğimiz *Şair Evlenmesi* neşredildi. Şinasi ayrıca *Müntehabât-ı Eş'ar* isimli şiir derlemesiyle de yeni şiirin en radikal adımlarından birini atmıştır. Bu kitapta bulunan *Münâcât* isimli şiirin⁹¹, şiir tarihimiz açısından önemini belirten Alim Kahraman, metnin hem dil hem gerçekçilik hem de dünyaya, nesneye bakış açısı bakımından geleneksel eserlerden ayrıştığı bir noktada durduğunu söyler⁹². İbrahim Şinasi'ye atfedilen *Tasvîr-i Efkâr Mukaddimesi* ise Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yenileşmenin bir belgesi gibidir⁹³. Bu

⁸⁹ Bilge Ercilasun, **Edebiyat Tarihi ve Tenkit**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 216.

⁹⁰ Alim Kahraman, "Şinâsi" maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sinasi> (05.06.2024)

⁹¹ Şinâsi, **Bütün Eserleri**, haz. Prof. Dr. İsmail Parlatır-Doç Dr. Nurullah Çetin, Ekin Kitabevi, Ankara 2005, s. 4-5.

⁹² Alim Kahraman, **a.g.e.**

⁹³ Şinasi, **a.g.e.**, s. 142.

metinde bulunan şu cümle, Tanzimat kuşağının ilk bölümünü teşkil ettiğini söyleyebileceğimiz şairler için önemli görünüyor: “*Bir hâl-i medeniyette bulunan halk ise kendi menâfi’inin husûlü hakkında ne suretle sarf-ı zihin eylediği, tercemân-ı efkârı olan gazeteleri lisânından malûm olur.*”⁹⁴ Osmanlı tebaası da artık kendi lisanında gazetelerle, o gün ne yaşandığı bilebilecek, diğer Osmanlılarla arasındaki bağ güçlenecek, onların ne düşündüğünü öğrenebilecektir. Bu metnin yanı sıra, İbrahim Şinasi’nin *Ruznâme-i Ceride-i Havadis*’teki Said Çelebi’yle olan *Mes’ele-i Mebhûsetün Anhâ* tartışması, ilk tenkit/polemik örneklerinden birisi olarak zikredilebilir⁹⁵.

Sonraki dönemlerde ehemmiyet kazanacak sözlükçülük ve tercüme faaliyetlerine de iştirak eden Şinasi’nin edebiyat tarihi, eleştiri ve teorisiyle ilgilenmediğini dile getirmeyeceğiz çünkü *Fatin Tezkiresi*’ni hazırladığı esnada meydana getirdiği yazı, ciddi mûhim⁹⁶. Bu yazı, şairlerin değerlendirilmesinde koyduğu ölçütler ve kendisinden evvelki tezkire geleneğine yaptığı eleştiriler açısından çok önemlidir. Örneğin “*usûl-i bî-tarafîye*”yi⁹⁷ savunuyor bu yazısında Şinasi ve sonrasında ekliyor:

Evvelâ: taraf-ı hakirânemden mebâhis-i edebiyeye dair havaşî-i münasebe ile tezkirenin tevşîhi- sâniyen: terceme-i hâllerde bazı zevatın mahiyeti, haiz oldukları nüfuz ve mertebe-i resmiyyeleri nisbetinde i’zam olunmak gibi müsteâr olan rüşvet-i kelâmiye-i şairâne makulesinin külliyyen tenkîhisalisen: sehviyât-ı lâfziyye ve mâneviyenin tashihi- râbian: eş’ârdan kangısının eser-i intihal olduğu tebeyyün eder ise tasrihi- hâmisen: her bir şairin mikdar-ı eş’ârı ve ulûm ve fûnun-ı sanayide meharet ü asarı ve umuma ait hizmet-i mucibetü’l-ifitharı her ne ise asıl anların mümkün mertebe beyan ve tavzihi mültezemdir.⁹⁸

⁹⁴ Şinasi, **a.g.e.**, s. 142.

⁹⁵ Ali Donbay, “Tanzimat Dönemi Tenkit Anlayışı Çerçevesinde: Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşâ” Makalesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 10, 2001, s. 183.

⁹⁶ Mustafa Gazi, “Eleştirmensiz Eleştiri (I): Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa”, **Birikim Dergisi**, <https://birikimdergisi.com/guncel/10549/elestirmensiz-elestiri-1-sinasi-namik-kemal-ziya-pasa>, Erişim Tarihi (06.03.2024)

⁹⁷ Şinasi, **a.g.e.**, s. 152.

⁹⁸ Şinasi, **a.g.e.**, s. 152. Bu cümleler, Ömer Faruk Akün tarafından şöyle sadeleştirilmiştir: “a) Tezkireye muhtelif edebî bahisler hakkında hâşiyeler ve izahların konulması lâzımdır. b) Tezkirede yer alan hal tercemelerinde muhtelif şahısların edebî şahsiyet ve değerlendirmelerini, haiz oldukları resmî makam ve nüfuzla göre olduğundan ve her biri bir söz rüşveti mahiyetinde olan mübalağalı hüküm ve ifadeler tamamen çıkarılmalıdır. c) Tezkirede asıl değer verilmesi lâzım gelen şey, her şairin ilim, fen ve san’at

Burada, Emine Tuğcu'nun da belirttiği gibi, şiirin değil şairin merkezde olduğunu görebiliyoruz. Zira yukarıda sıralanan ölçütler, şiirin nasıl tanıtılacağından değil, şairin nasıl tanıtılacağından ileri gelen hususlardır⁹⁹. Fakat görüldüğü üzere bu da yine eski şiirimizde bulunan bir tür olan tezkireden yola çıkarak yapılmış bir tespit ve ikazdır; var olan bir türün yazılış yöntemi hakkındadır. Abdullah Uçman da bu maddeleri incelemiş, edebiyat tarihine getirilmek istenen yeniliklere yönelik olduklarını zikretmiştir¹⁰⁰. Şinasi'nin düşüncelerinin bir çığır açtığı ve gerek dil gerekse de edebiyat üzerine söylediklerinin kendinden sonraki edipler tarafından sıkça tekrar edildiği açıktır. Bu kadar az yazarak bu kadar büyük bir çığır açıp peşinden şair, yazar ve eleştirmenleri sürüklemesi, hiç şüphesiz fikirlerinin yeniliği ve o günkü Osmanlı tebaası için heyecan vericiliğiyle izah edilebilir.

2.2. NÂMIK KEMAL

İbrahim Şinasi'den sonra şiirimize ve bir tür olarak tenkide emek harcadığını söyleyebileceğimiz bir diğer isim de dirsek temasında bulunduğu Nâmık Kemal'dir. Nâmık Kemal de aynı Şinasi gibi tiyatro ve roman gibi henüz çok yeni edebî türlerde eserler vermekle beraber kendinden önce yazılan şiire yönelik eleştirilerde de bulunmuştur. Nâmık Kemal, yeni bir edebiyat kurmak için hareket etmiş, eserlerini bunun için kaleme almıştır, diyebiliriz. Bu hususta ortaya koyduğu eserler şunlardır: *Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bâzı Mülâhazatı Şamildir*, *Tahrib-i Harabat*, *Takip*, *İntibah Mukaddimesi*, *Celâl Mukaddimesi*, *İrfan Paşa'ya Mektup*, *Meprizon Muaheznamesi*, *Bahar-ı Daniş Mukaddimesi*, *Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risale*, *Mektupları*¹⁰¹. Nâmık Kemal'in eleştirilerini şu üç kategori altında toplamamız mümkündür: Eski edebiyatı tenkit, yeni edebiyatın savunusu, yeni türlerin savunusu¹⁰². Bunlar arasında bizi ilgilendiren ilk iki madde olduğu için eski edebiyatı tenkit ve yeni edebiyatın

ve muhtelif kültür sahalarında gösterdiği kabiliyet ve meydana koyduğu eserler ile "umuma" yani cemiyete olan hizmetlerinin belirtilmesidir. d) Tezkirede şairlerden örnek olarak alınan manzumelerden intihal eseri olduğu anlaşılanlar gösterilmelidir. e) Nihayet, tezkirenin ifade ve mana bakımından da düzeltilmesi gerektir." Ömer Faruk Akün, "Şinasi'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatin Tezkiresi Baskısı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XI, İstanbul, 1961, s. 77-78.

⁹⁹ Tuğcu, a.g.e., s. 83.

¹⁰⁰ Abdullah Uçman, "Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatında Eleştiri", *Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı*, s. 49.

¹⁰¹ Bilge Ercilasun, *Edebiyat Tarihi ve Tenkit*, s. 219.

¹⁰² Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018, s. 37.

savunusu üzerinde duracağız ve Nâmık Kemal'in bunlara yönelik yazdığı metinleri inceleyeceğiz.

Nâmık Kemal'in *Celâl Mukkadimesi*, eski şiirin ortaya koyduğu düşünce dünyasını eleştirir. Eski edebiyat, bazı manzumeler dışında, ona göre birtakım bağlantısız hayaller ortaya koyar, parça bohçalar kadar çok renk barındırır¹⁰³. Aynı metinde Nâmık Kemal, divan şairinin mazmunlarla meydana getirdiği şiirin kendisine ne denli abartılı ve mantıksız geldiğini şu cümlelerle belirtecektir:

Divanlarımızdan biri mütalâa olunurken insan, muhtevi olduğu hayalâtı zihninde tecessüm ettirse, etrafını maden elli, deniz gönüllü, ayağını Zuhhal'in tepesine basmış, hançerini Mirrih'in göğsüne saplamış memduhlar; feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemini alevlendirmiş de dağ diye göğsüne yapıştırmış, bağırıldıkça arş-ı âlâ sarsılır, ağladıkça dünya kan tufanlarına gark olur âşıklar; boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı maşuklarla mâl-a-mâl göreceğinden kendini devler, gulyabaniler âleminde zanneder...¹⁰⁴

Nâmık Kemal'e göre şiirin hâli, hiç de iç açıcı değildir. Bu sebepten, manzum eserlerden çok mensurlara yönelmek gerekmektedir¹⁰⁵. Metnin devamında, gazetenin toplum için önemi ve dil bahislerinden de bahseden şair, aslında her metninde yeni edebiyatın programını dile getirmektedir. Şiire yönelik bu karamsar tavrın, *Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi*'nde de sergilendiği görülebilir. Mukaddime yoluyla edebiyat üzerine söz söylemek ise Fransız romantiklerinin açtığı bir yoldur Tanpınar'a göre¹⁰⁶. Bu dönemde şiir eleştirisinin temel kavramlarından birinin "*edebiyat-ı sahiha*" olduğunu da söylememiz mümkün¹⁰⁷. Yukarıdaki pasajdan görülebileceği gibi edebiyatın temel ve sarsılmaz şartlarından bir tanesi, Nâmık Kemal'e göre gerçekliktir. Bunu, *İrfan Paşa'ya Mektup* adlı eserinde aktaran şair, mübalağanın da gerçekliğe uygun hâllerini

¹⁰³ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **Yeni Türk Edebiyatında Önsözler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019, s. 166.

¹⁰⁴ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁰⁵ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁰⁶ Mehmet Narlı, **Eleştirinin Eleştirisi**, Muhit Kitap, İstanbul, 2023, s. 16.

¹⁰⁷ Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 89.

örneklendirir. *Kur'an-ı Kerim* ve hadisler mübalağa olmaması ve önde gelen Arap şairlerin eserinde mübalağanın akla uygun olması gerekçe gösterilerek bir nevi eski edebiyatın kaideleri içeriden fethedilmeye çalışılır¹⁰⁸. Ona göre “makbûl”, “makûl” ve “medhûl” olmak üzere üçe ayrılır mübalağa¹⁰⁹. *İrfan Paşa'ya Mektup*'unda, gördüğü bu abesliği, biraz da nükteli bir biçimde, şu şekilde dile getirir:

Nakş olur tâk-ı muallâ-yı sipihre bu sühen

Şevk-i didâri eder mihr ü mehi sergerdan

Lütfen bir kere imâle-i nazar buyurulur mu? Bu sühen tâk-ı muallâ-yı sipihrin neresine yazılacak? Kim yazacak? Subhânallah! Felekde kalem odası mı var? Bu dürlü evhâmı da efâil ve tefâile muvâfakat eylediği için bedâyi'den addedelim de edebiyat hürmetine ve terakki-i insaniyet namına olarak tedvin ve intişârına hıdmet edelim!¹¹⁰

Bu program çerçevesinde meydana şekillenmesi lazım geldiğini savunulan yeni edebiyatın, Nâmık Kemal ve Şinasi ile beraber görece bir sadeleşmeye gittiğini söylemek mümkündür. Çünkü her iki şair de dilde sadeleşmeyi, Osmanlı dilinin bir belâgat kitabına ihtiyacını ve bir de sözlük ihtiyacını dile getirmişlerdir¹¹¹. Herkesçe bilinen *Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir* makalesinde, yazarlarımızın eserlerinin süslerden arındırıldığında bir hiçe dönüşeceğini, kimse tarafından beğenilmeyeceğini ifade eden Nâmık Kemal'in¹¹², ileride Recaizade Mahmut Ekrem tarafından belâgat konusundaki görüşlerini yansıtan bir kitabın, yani *Tâlîm-i Edebiyat*'ın kaleme alınacağını da şimdiden söyleyelim.

Yukarıda, yeni şiirin programını vücuda getirdiğini söylediğim ve eski şiire bakışını kısaca ele aldığım Nâmık Kemal'in dile getirdiği pek çok şey, kendisinden öyle aman aman bir süre sonra da gerçekleşmez. Misalini verdiğim Mahmut Ekrem'in

¹⁰⁸ Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁰⁹ Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 93.

¹¹⁰ Akt. Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 93.

¹¹¹ Nâmık Kemal, “Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir”, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**, c. 2, haz. Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 189-190.

¹¹² Nâmık Kemal, “Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir”, **a.g.e.**, s. 185.

eseri hakkında bir risalesi bulunan *Vatan yahut Silistre* yazarının, sade dil bakımından isteklerinin Mehmet Emin Yurdakul'un *Türkçe Şiirler* kitabı, sözlük arzusunun ise Şemsettin Sami'nin *Kâmûs-i Türkî* tarafından sonradan karşılandığını söylemek yanlış olmaz. Mehmet Narlı'nın ifadesiyle, *Şiir ve İnşâ* gibi kült bir metin kaleme almış, önemli bir isim de Ziya Paşa¹¹³. Asıl şöhretini meşhur Tercî-i Bendiyle kazana Ziya Paşa, tıpkı Nâmık Kemal gibi, devletin çeşitli kademelerinde çalışmış eğitilmiş bir ediptir¹¹⁴. Tanpınar, Ziya Paşa'nın eserlerini bir ikilik (*dichotomy* değil *duality*) üzerinden tanımlar ve şöyle der: “Gerçeği budur ki Ziya Paşa, bütün devri gibi hayatın her sahasına yayılmış bir tereddüdü ve anlaşmamazlığı yaşar.”¹¹⁵ *Şiir ve İnşâ*'nın karşısına *Harabat Mukaddimesi*'ni koyan Tanpınar'ın ne derece haklı olduğuna, eleştiri tarihimiz açısından önemli bu iki metni inceledikten sonra değineceğim.

2.3. ZİYA PAŞA

İlk olarak *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan *Şiir ve İnşâ* adlı makalesi¹¹⁶, eskinin tamamen reddini, Divan şiirinin karşısına Halk şiirinin konulmasını içerdiğini söylememiz mümkün. Ziya Paşa'ya göre Osmanlılar, İran üdebasını taklit yoluyla bir edebiyat oluşturmuşlardır fakat İran üdebası da Arapları taklitle bir edebiyat meydana getirmiş, ortaya melez bir edebiyat çıkmıştır¹¹⁷. Halk şairleri, irticalen kırk elli beyit nazmedebilir fakat bu divan şairinde görülemez. Bu taklit alışkanlığı, hücrelerimize dek sirayet etmiş, düşünce tarzımızı dahi etkilemiştir ve bunun değişmesi gerekmektedir. Kâtipler, bir şey kaleme alırken, tek lisanla değil, pek çok lisanla mücadele etmek, bunları öğrenmek zorunda bırakılmaktadır. Bu, kamu için de geçerlidir. Nâmık Ke-

¹¹³ Şinasi, Nâmık Kemal, Ziya Paşa gibi isimlerin, eleştirdikleri şiir anlayışı doğrultusunda manzumeler kaleme aldıklarını da belirtelim. Bunun sebebi, şüphesiz ki düşünüş tarzının, paradigmanın belirleyicisinin hâlen Divan şiiri olması ve eserlerin bu doğrultuda verilmesidir. Bu, Hâmid'le büyük ölçüde kırılır, Ekrem'le ve kendilerini onun takipçileri olarak gören Servet-i Fünûncularla sağlamlaşır, diyebiliriz. Şiirde ve eleştiride yeniliğin, birbirini izlediğini söylemek yanlış olmaz.

¹¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 276.

¹¹⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 285.

¹¹⁶ Ziya Paşa, “Şiir ve İnşâ”, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**, c. 2, haz. Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 45-49.

¹¹⁷ Ziya Paşa, “Şiir ve İnşâ”, **a.g.e.**, s. 45.

mal'in düşünceleriyle, Ziya Paşa'nın düşünceleri bu noktada kesişir. Ona göre dil, toplumla yabancılaşmaktadır artık¹¹⁸ ve bize has bir belâgat ve lûgat kitabına yani sözlüğe ihtiyaç hissedilmektedir. Devletin kullandığı dil, halka inmez, halk tarafından anlaşılmaz; halk, Tanzimat'ı, yenilikleri dahi anlayamamıştır. Bundan sebeptir ki Fransa ve İngiltere örnek alınmalıdır¹¹⁹. “*Vah bize... yazık bize...*” diye başlayan yazının son kısmında ise kurtuluşun halk edebiyatında olduğunun dile getirildiğini görmekteyiz. Burada, divan şairinin halk şiirine yönelik tavrına da bir eleştiride bulunulur: “*Hele bir kere rağbet o cihete dönsün az vakitte ne şâirler, ne kâtipler yetişir ki akıllara hayret verir. Velhasıl şi'r-i tabîi odur ki şâir cüz'î bir mülâhaza üzerine kalemi eline alıp irticâlen kırk elli beyit nazm edebilmeli. Kitâbet-i millîye odur ki eli yazı tutan zihnindeki muradını iyi kötü kâğıt üstüne koymalı. Şimdiki şiir ve inşâmızda ise tertîb-i maâni ile beraber bir teşkil ü tertîb-i elfâz derdi zihni işgal etmekle; ne şiir ve ne de nesirde uslû-i irticâl mümkün değildir. Her milletin şâirleri, hatta bizim çöğür şâirlerimiz bedâhâten birçok şiir söylerler.*”¹²⁰

Ziya Paşa, bu söylediklerini altı sene sonra reddeder ve *Harâbât* adlı şiir antolojisinin mukaddimesinde Divan şiirini yüceltip halk şiirini küçümseyen bir tavır sergiler. *Harâbât Mukaddimesi*'nde, yeni edebiyatın kaynaklarını da hâkir gören Ziya Paşa'nın düalist olarak nitelenen tavrını¹²¹, Kenan Akyüz şöyle niteliyor: “Düşünceleri ile inkılâbçı olan Ziyâ Paşa, duyguları ile tamamıyla alışkanlıklarına bağlıdır.”¹²² Akyüz'ün burada kullanmış olduğu “alışkanlıklar” kelimesi hiç şüphesiz Paşa'nın Divan edebiyatına bağlılığını ifade etmek için kullanılmıştır. Nitekim Tanzimat'ın ilk bölümüne bakıldığında şiirde eskiye bağlılığın, ikinci bölüğe nispetle daha fazla olduğu

¹¹⁸ Bunu, şu ifadelerden çıkarsamak mümkün: “Vâkıa şiir ve inşânın bu hale girmesi bu asrın yapması değildir. Acemler kabûl-i İslâmiyet'ten sonra, ulûm-ı şer'iyeyi tahsîl için lisân-ı Arabın tahsiline düştükleri sırada kendi lisânlarının şiir ve inşâsını dahi ona taklîd ettikleri gibi, biz de bidâyet-i te'essüs-i Devlet-i Aliyye'de İran ulemâsını celbe muhtaç olduğumuzdan onların terbiyesi üzre kendi lisanımızı bırakıp Acem şivesine taklid hatasına düşmüştüzdür. ve ulemây-ı Rûm'un bu hususta ettikleri ihmal ve kusûr affolunmaz bir hatadır.” Ziya Paşa, “Şiir ve İnşa”, **a.g.e.**, s. 46.

¹¹⁹ “[A]ma Fransa ve İngiltere memâlikinden birinde me'muründen birisi nizâmât-ı mevcûde hilâfında cüz'î bir hareket edecek olsa avâm-ı nâs derhal davacı olur. Zira nizâmat halkın anladığı lisanda yazılmış ve lâyıkiyle tebliğ edilmiştir.” Ziya Paşa, “Şiir ve İnşa”, **a.g.e.**, s. 46.

¹²⁰ Ziya Paşa, “Şiir ve İnşa”, **a.g.e.**, s. 49.

¹²¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 285.

¹²² Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 46.

söylenbilir. Daha radikal kopuşlar ise bizce Recâizade Mahmut Ekrem’le başlayacaktır. Bu konuya gelmeden evvel, *Harâbât Mukaddimesi*’nden ve *Harâbât Mukaddimesi* çevresindeki şekillenen tartışmalardan bahsedeceğiz.

Ziya Paşa’nın manzum biçimde yazdığı ve eski edebiyatı müdafaa edip edebiyat-ı cedideyi¹²³ zemmettiği *Harâbât Mukaddimesi*’nin, *Şiir ve İnşa* makalesinde olduğu gibi radikal bir reddi içerdiğini söylemek yanlış olacaktır. Her ne kadar eski edebiyatın alışkanlıklarını ve genel kabullerini yansıtsa da bu mukaddimedeki şu ifadeler, yeni alışkanlıkların ve yeni şiirin külliye reddedilmediğini gözler önüne serer:

İster isen anlamak cihânı

Öğrenmeli Avrupa lisanı

Etmış orada fûnûn terakki

Tahsilden eyleme tevakki

Bilmek gerek andaki fûnûnu

Terk eyle taassub u cünûnu¹²⁴

Demek istediğimiz, Ziya Paşa’nın bu iki metninde bazı yaygın kabullerin aksine siyah-beyaz bir anlayışın sergilendiğinin söylenmesidir ve bunun, metin göz önünde tutulduğunda yanlış olduğu görülebilir. Fakat bu ifadeler, edebiyatımızdaki meşhur *Tahrîb-i Harâbât* ve *Takîb* isimli metinlerin yazılmasına engel olmaz. Ziya Paşa, Nâmık Kemal’in art arda gelen saldırılarına maruz kalır. *Tahrîb-i Harâbât*’ta, Nâmık Kemal’in eski edebiyatın hâlen yıkılıp yeni bir edebiyat, bir edebiyat-ı cedîde kurulması gerektiğini düşündüğünü görürüz. Ziya Paşa’ya kırılmış olduğunu anlayabileceğimiz ilk mısralarında bu metin, diğer metinlerinde olduğu gibi akla uygunluk ilkesini tekrar eder. Şu beyit bir örnek olarak gösterilebilir:

¹²³ Bu adlandırma, aynı zamanda Tanzimat neslini de kapsar. Zira eski edebiyat, yeni edebiyat karşılığı meydana getirilmeye çalışılmaktadır bu dönemde. Farklı isimlendirmek, kopmaktır bir nevi çünkü.

¹²⁴ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 396.

Türkîde kaside görmedim ben

Beş beyti bile mutâbık-ı fen.

Mazmûnları vehmdir zunûndur

Akla göre âdetâ cünundur.¹²⁵

Sonraki mısralara ve metnin toplamına bakıldığı zaman Ziya Paşa'nın *Şiir ve İnşa*'da yazdıklarına ters düşen ve pek çok Farsça manzume bulunduran eseri, Nâmık Kemal'i üzmüştür. Ondan yeniyi müdafaa etmesini beklemekte, İranlı şairlere yaptığı iltifatları son derece olumsuz, abes karşılamaktadır. Şu son iki dize ise onun Paşa'yı defterden sildiğini gösterir:

Bir ehl-i kemâl eliyle heyhat

Bir har ola dâhil-i Hârâbât!¹²⁶

Eserinin manzum mukaddimesinde Ziya Paşa hakkında bunları söyleyen *İntibah* yazarının, gayet hacimli denilebilecek çalışmasını ayrıntılı bir şekilde incelemek, burada mümkün değil. Bunun için Kaya Bilgegil'in *Harabat Karşısında Nâmık Kemal* adlı incelemesine göz atmak daha mantıklı olacaktır. Yukarıda birtakım örneklerle göstermeye çalıştığımız hücumların devamı sayılabilecek bir diğer metin de *Tâkib* adlı metnidir şairin. *Tahrîb-i Harâbât* ve *Tâkib*'in Ziya Paşa'ya yönelik hücumlar içermesinin yanı sıra, eski edebiyata eleştiriler içerdiğini söylemek gerek. Eski şiirdeki hiciv içeren ve şairin kendisine ağırlıklı olarak yüklenen yapıtların aksine Nâmık Kemal'in metni, az çok bunları da eski edebiyata yönelik ayrıntılı değerlendirmeleri de içerir. Mesele, bunlardan örnekler aktardığımız vakit uzayacağı ve asıl konumuz bu olmadığı için kronolojik olarak ilerlemekte fayda görüyorum.

Yukarıda zikrettiğimiz Nâmık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi'nin, Türk edebiyatında bir belâgat kitabı yokluğuna yönelik ettiği işaretler, Nâmık Kemal henüz hayat-

¹²⁵ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 306.

¹²⁶ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 308.

tayken, onunla tanışmış bir “üstad” olan Recaizade Mahmut Ekrem tarafından karşılığını bulur ve *Ta’lim-i Edebiyyât* adıyla miladi 1882 senesinde Mihran Matbaası’nda tab edilir. Ekrem’in eserini, kendisinden yaklaşık on sene sonra basılan (1890) Muallim Naci’nin *Istılâhât-ı Edebiyye*’siyle mukayese ederek anlatmaya çalışacak ve iki önemli şairin meşhur tartışmalarının üzerinde duracağız: *Zemzeme* ve *Demdeme*.

2.4. ÖNEMLİ BELÂGAT KİTAPLARI

Yaygın kanının aksine bugün hem Tanpınar’ın bazı ifadelerinden hem de Naci’nin yazdığı manzume ve çevirdiği şiirlerden yola çıkarak onun, yeniliğe tamamıyla karşı olmadığını net bir biçimde söyleyebiliyoruz. Recaizade Mahmut Ekrem ile Muallim Naci arasındaki farkın, yeniliğe bakış ve yöneliş biçimleri olduğunu söylesek yanlış olmaz. Naci’nin eseri, edebiyat tarihinin onu konumlandığı noktadan farklı bir yerde durmaz bizce. Tanpınar’a göre ise eski belâgatin en iyi eseridir *Istılâhât-ı Edebiye*¹²⁷. Yine Tanpınar’ın aktarımına bakılarak söylenebilir ki Naci, dil bakımından sanıldığı kadar muhafazakâr değildir hatta o da yeni edebiyatın en şedit savunucuları gibi bir lügat kitabı tab edilmesi lazım geldiğini, Beşir Fuad’a yazdığı bir mektubunda belirtmiştir¹²⁸. “Türkçe doğru yazmak için mükemmel Arabî, Fârisî bilmek lâzım mıdır? Hayır! Türkçeyi yazmak için yalnızca Türkçeyi mükemmel bilmek lâzımdır”¹²⁹ ifadeleriyle aslında Ziya Paşa’nın *Şiir ve İnşa* makalesindeki dil bahsine katıldığını göstermiş olur bir bakıma¹³⁰.

Muallim Naci’nin *Istılâhât-ı Edebiyye*’si M. A. Yekta Saraç’ın ifadeleriyle: “döneminde yazılan öbür eserler gibi bir mektebin takipçisi olmamakla birlikte bir terkip iddiası da taşımayan, sadece devrindeki edebiyat meselelerinin göz önünde bulundurularak kaleme alındığı bir edebiyat terimleri sözlüğü çalışmasıdır.”¹³¹ Saraç, ifadelerinin devamında hem tertip hem muhteva bakımından bu eserin, kendisinden önce

¹²⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 541. Yekta Saraç, hazırlamış olduğu *Istılâhât-ı Edebiyye* neşri için yazdığı sunuş yazısında eserin, “bu hükmü haklı kılan bir muhtevaya sahip olmadığını dile getirerek itiraz edecektir. Muallim Naci, **Istılâhât-ı Edebiyye**, haz. M. A. Yekta SARAÇ, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 7.

¹²⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 542.

¹²⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 541.

¹³⁰ Naci, Tanpınar’ın aktarımına göre, sonraki cümlelerinde, bir gramer (kavâid) kitabının gerekliliğinden de söz eder: “Bu nasıl olur? Dediğimiz gibi bir kavâid kitabı, yine dediğimiz gibi bir lügat kitabı meydana getirmekle...” Bir dilci olan Nâci’nin ikinci arzusunu gerçekleştirdiği, *Lügat-ı Nâci*’den anlaşılabilir. Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 542.

¹³¹ Muallim Naci, **Istılâhât-ı Edebiyye**, s. 7.

gelen belâgat kitaplarından farklı olduğunu belirtir ve eserin önsözünde Naci’yi gerek bir şair gerekse de eleştirmen olarak gördüğümüzün altını çizer. Eserin henüz mukadimesinde (*İfâde-i Mahsûsa*) kafasında böyle bir edebiyat terimleri sözlüğü projesi olduğunu söyler ve bu yönde yazdığı hiçbir metni beğenmeyişinden yakınır. Aklına geldikçe yazdığı parçaları yırtıp attığından müşteki olan Naci, sonunda bu kitabı basım ve yayım için bir fırsat bulur:

Istulâhât-ı Edebiyye nâmiyle meydana çıkmağa başlayan bu bendler edebiyât-ı Türkiyyenin -fen olmak haysiyetiyle- kâffe-yi levâzımın bir yere cem etmek gibi büyücek bir maksatla yazılıyor. İstedğim surette yazabilsem maksud husûle gelecek; ne fâide ki benim için istediğim surette yazabilmek muhal denilecek derecede güç.¹³²

Naci’nin bu kaygıları ne yazık ki doğru çıkar ve mezkûr eserini devam ettiremez. Eserin sonunda bulunan “birinci cildin sonu” ibaresi bulunduğu ve yukarıdaki pasajdan anlaşıldığı kadarıyla başka cilt ya da ciltler tasarlanmış fakat kaleme alınmamıştır. *Istulâhât-ı Edebiye*’de ağırlık verilen, diğer maddelerden fazla hacimli olduğunu söyleyebileceğimiz “kafiye” ve “şi’ir” gibi maddelerin şairin şiirdeki önceliklerini de ele verir¹³³. Maddelerde verilen örnekler, ağırlıkla eski ediplerimizden olmakla beraber Kolomb, Baranje, Lamartine gibi Osmanlı’da yeni yeni tanınan yabancı simalardan yapılan tercüme pasajlar ve İsmail Safa, Nâmık Kemal, Ziya Paşa gibi yeni, çığır açan birtakım şahsiyetlerden alıntılar da içerdiği kolaylıkla görülebilir.

Muallim Naci’den önce belâgat kitapları yazılıyor mu idi, diye bir soru soracak olursak, hiç şüphesiz ilk akla gelen ve nesilleri, Türk şiirinin yönünü değiştiren *Ta’lîm-i Edebiyat*’ı saymazsak olmaz. Batılı anlamda ilk belâgat, teori kitabı olarak görülen Ekrem’in eserinden evvel yazılan bazı kitaplar olsa da devrinde mühim bir edebiyat figürü olarak “Üstâd Ekrem”in (öğrencisi Tefvik Fikret’in aynı adlı bir manzumesi de

¹³² Muallim Naci, *Istulâhât-ı Edebiyye*, s. 11.

¹³³ Elimizdeki neşirde, normalde alfabetik olarak dizilmemiş metin, M. A. Yekta Saraç tarafından tekrar ele alınmış ve dizilmiştir. Misal olarak gösterilen pasajlar da birincil kaynaklardan kontrol edilmiştir. Kitap, 52 istilahtan (terim) meydana gelmekle beraber, bazı terimler alt başlıklara ayrılmıştır. Alt başlıklar da dahil edilirse bu sayının artacağı şüphe götürmez.

bulunmaktadır¹³⁴) yerinin başka olduğu bariz gibidir. Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin sondan bir önceki bölümünde Ekrem'den şöyle bahse-der:

Recâizâde Ekrem Bey, Nâmık Kemal'den yedi yaş küçük, Hâmid'den dört yaş büyüktür. Nâmık Kemal'in, Hâmid'e yazdığı mektuptaki o meşhur olmuş tabirle aralarında asıl mânâsıyla birleştirici çizgi odur. Şinasi'den sonra, ikinci nesil olan Kemal'in yaptığı onun varlığıyla Kemal-Ekrem-Hâmid mektebi olacaktır. Ayrıca 1880 senelerinden sonra yetişenlerle kendi devri arasında asıl birleştirici çizgi odur. Servet-i Fünun gençlerini o toplar. Eskinin içinden hiç çıkmamış olmasına rağmen edebiyatımızın şark edebiyatları karşısındaki vaziyetini ilk açıklayanlardan biri de odur.¹³⁵

Recâizâde Mahmut Ekrem'in gerisine Nâmık Kemal'i, ilerisine ise Abdülhak Hâmid'i koymak ve bir silsile kurmak bizce de mantıklıdır zira Nâmık Kemal'in şiir konusundaki ve belâgat kitabına yönelik arzusunu Ekrem karşılamış, konu hakkında bir risale dahi kaleme alınmıştır. Şiir açısından Nâmık Kemal'in "edebiyat-ı sahiha"sını karşılayan metinleri de Ekrem'in yazdığını söyleyelim. Abdülhak Hâmid ise Recaizade Ekrem'in şiirindeki gerçekçi bakış açısının yanına doğaüstü, kozmik duyarlılığı da koymuştur diyebiliriz kısaca. Ekrem'in yazdığı belâgat kitabı ise, öğretmenlik yaptığı 1878-1887 öğrencilerine okuttuğu¹³⁶ ve erken nüshaları rik'a olarak ele geçen mühim bir metindir¹³⁷. Aldığı eğitim, yazdığı şiir ve kişiliğine bakıldığı zaman Türk edebiyatında bu çalışmayı yapmak için donanımlı biri olduğu görülebilir. Süleyman

¹³⁴ Tevfik Fikret, **Bütün Eserleri**, haz. Nâzım Hikmet Polat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 2021, s. 573.

¹³⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 427.

¹³⁶ Recâizâde Mahmûd Ekrem, **Ta'lim-i Edebiyyât**, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, Mayıs 2016, s. 13.

¹³⁷ Recâizâde Mahmûd Ekrem, **Ta'lim-i Edebiyyât**, s. 23.

Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*¹³⁸ adlı kitabı ve Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat*'i¹³⁹, Recaizade Ekrem'den önce yayımlanmış olsalar da onun önemi Tanpınar tarafından ifade edilir. Ona göre, bu kitabın önemi, kitabın içerisindeki başlıklara bakıldığı zaman dahi anlaşılabilir: “Kuvâ-yı Zihniyenin Edebiyatta Fi'li (yeri), Efkâr ve Hissiyât, Hayâl ve Hâfıza, Hüsn-i Tabiat (zevk)”¹⁴⁰. “Recâizâde ve edebiyat” bahsinin “Tâlim-i Edebiyat” bahsinde Tanpınar cümlelerine şöyle devam eder:

Bu fasıllardan bazıları, ezcümle “Hayâl” ve bilhassa “Hâfıza” ile “Zevk” bahsi eskilerde de vardı. Fakat şairler için kullanılan bazı müphem vasıflar dışında edebiyat bir psikolojik vâkıa olarak kabul edilmezdi. Daha ziyade muayyen, âdetâ pratik söyleyiş kaidelerinin içinde mütâlâa edilirdi. Deha ve istidat tasnifi ise hiç yoktu. Bunlar garp estetiğinden ve felsefesinden mektep kitaplarına intikal etmiş şeylerdi. Ekrem Bey'in “sade”, “müzeyyen”, “âlî” (sublime) diye üslûbu üçe ayırması ve bilhassa üslûp üzerinde sanatta şahsiyetin en yüksek noktası gibi durması da bize göre çok yeni bir şeydi. Bu “sade”

¹³⁸ Hüsnî mahlaslı, tam adı Süleymân Hüsnî Paşa hakkında Prof. Dr. Mehmet Arslan şu bilgileri aktarmaktadır: “Bu eser 1288-1289 yıllarında iki cilt olarak İstanbul'da basılmıştır. Birinci cilt 280 sayfa, ikinci cilt 295 sayfadır. Süleymân Paşa'nın Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'deki kitabet hocalığı sırasında ihtiyaç duyarak kaleme aldığı bir eserdir. Dîbâce'da başvurduğu eserleri açıklar. Giriş kısmında ilm-i inşâ ve ilm-i edebî tarif edilir. Birinci cildin ilk üç bölümü kelime ve kelam konularına ayrılmıştır. Daha sonra beyan, mecaz, teşbih, kinaye, isti'are, fesahat, belâgat gibi bahisler ele alınır. Bu cildin sonunda lafza bağlı sanatlar anlatılır. İkinci cilt mana ile ilgili sanatlarla, şiir ve nevelerine; vezin, kafiye ve edebî örneklerle yer verir. Bu eser hazırlanırken Lefranc'ın *Traite Theorique et Pratique de Litterature* adlı eserinden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Süleymân Paşa edebiyat nazariyatı sahasında garba açılan ilk müellifimizdir. Bu bakımdan eserde kullandığı birtakım ıstılahlar yerine oturmamıştır. Doğu ve batı kaynaklarından istifade ile hazırlanmış olmasına rağmen eserde bir terkip yoktur. Yine de ilk olarak bu eserle Avrupaî edebiyat anlayışına pencere açılmıştır denilebilir. Örneklerinin bolluğu ile bu kitap sahasında bir merhale sayılmaktadır.” Prof. Dr. Mehmet Arslan, “HÜSNÎ, Süleymân Hüsnî Paşa” maddesi, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-de-tay/husni-suleyman-husni-pasa> (erişim tarihi: 25.03.2024)

¹³⁹ Münif Paşa'nın yaşamını ve eserlerini ayrıntılı bir biçimde inceleyen M. Kayahan Özgül, onun belâgat üzerine çalışmalarından şöyle bahsediyor: “Belâgat-i Türkiyye ve Belâgat-i Fiil Yâhud Belâgat-i Osmâniyye'nin Mekteb-i Hukuk'taki belâgat derslerinde tutulmuş notlardan oluştuğu düşünülebilir. Tanpınar'ın söz ettiği Belâgat Dersleri'ni de -eğer ismini yanlış hatırlamıyorsa- bu gruba dahil etmek mümkündür. Paşanın bu konuda kaleme aldığı ve adı bibliyografyasında gösterilmeyen bir *İlm-i Belâgat* (La Rhetorique), (Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet, K. 219, 67 s.)'i vardır.” M. Kayahan Özgül, **Münif Paşa**, Elips Kitap, İstanbul, 2005, s. 31-32. Bu cümlelerden sonra Özgül, “yazma hâlinde kalmış nüsha”nın başlıklarını aktarır. Münif Paşa'nı eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kayahan Özgül, **Münif Paşa**, Elips Kitap, İstanbul, 2005, s. 28-40.

¹⁴⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 446.

ve “müzeyyen” meselesinden eski belâgatte ancak secisiz ve secili nesir dolayısıyla bahsedilirdi. Tabiatıyla bu çok ayrı bir şeydi.¹⁴¹

Fakat Tanpınar’a göre bundan daha ehemmiyet taşıyan mevzu, eserin mukaddimesindeki “Osmanlıca” vurgusudur¹⁴². Ayrıca Ekrem Bey, örneklerinin çoğunu yeni edebiyattan almıştır. Bu noktada Naci’deki eski şiir yoğunluklu misaller, tanımlamalar ve bakış açısı Ekrem’den ayrılmaktadır. Ekrem, yeni şair ve şiirler üzerine verdiği hükümler vermekteki cesaretiyle beraber¹⁴³ aslında bir eleştiri metni kaleme almıştır diyebiliriz. Kitabını hazırlarken Émile Lefranc’ın 1837 tarihli *Traité Théorique et Pratique de Littérature*’ünden yararlanan Ekrem’in bu eserle yaptığı yeniliğin önemi, klâsik şiirimizde metinlere hangi çerçevede eleştiriler yöneltildiği hatırlanacak olursa daha iyi anlaşılır. Muallim Naci’nin aksine Recaizade Mahmut Ekrem Bey, Nâmık Kemal’in yolundan giderek, eserinde şiire yeni bir sistem önerir aslında. Eski şiirin genel geçer kabullerinin kırılması, nazariyenin (*theory*) değişmesi, yeni bir şiire açılan kapı olarak görülebilir. Ekrem’in *Ta’lim-i Edebiyat*’ın devamı olarak gördüğü¹⁴⁴ *Kudemadan Birkaç Şair* adlı ufak kitabı ise bazı klâsik şairlerimizin kısaca incelenmesinden ibarettir. Çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak şairlerin yaşamlarının ve Osmanlı şiirindeki önemlerinin anlatıldığı böyle bir metni kaleme almak, eski şiire saldırıların, yeni şiirin cansiperane müdafaasının ve “kuruluşunun gerçekleştiği” bir dönemde cesaret ister şüphesiz¹⁴⁵ (kitap, 1882’de matbu olarak yayımlanan *Ta’lim-i Edebiyat*’tan tam altı sene sonra, 1888’de Ebuzyiya Matbaası’nda neşredilir). Bir tezkire olarak görmek mümkünse de biçimsel anlamda tezkireden çok farklı, değerlendirmeler bakımından ayrıksıdır. Âdem Ceyhan, Halil Sercan Koşık ile hazırladığı *Kudemadan Birkaç Şâir* neşrinde, şu cümlelerle eserin ehemmiyetinden bahseder:

¹⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 446.

¹⁴² Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 446.

¹⁴³ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 447.

¹⁴⁴ Recaizade Mahmut Ekrem, **Takdir-i Elhan, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmürde, Takrizat**, haz. Hakan Sazyek-Tolga Bayındır-Esra Sazyek-Doğan Evcecen, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, Mart 2014, s. 58.

¹⁴⁵ Bu, Ekrem’in tepki almadığı anlamına gelmez. Kendisi de bu yönde kaygılı olacak ki eserinde yer alan biyografilerin bazılarını “Mehmed Ziver” adıyla yayımlanmıştır. Recâî-zâde Mahmud Ekrem, **Es-kilerden Birkaç Şair**, haz. Prof. Dr. Âdem Ceyhan-Halil Sercan Koşık, İstanbul, Nisan 2014, s. 14.

Recâî-zâde, *Tâlîm-i Edebiyât* gibi eserlerinden anlaşıldığı üzere, şiirde ahlâktan ziyade güzelliği ve edebî meziyetleri ön plâna alan bir şair, yazar ve nazariyeci olduğu hâlde, bir eser hakkında sırf konusunda dolayı peşin hükümlü davranmamış; meselâ Sinan Paşa'nın dinî-tasavvufî mahiyetteki *Tazarru '-nâme*'sinin yüksek sanat değerini belirtmekten geri kalmamıştır.¹⁴⁶

Ceyhan'a göre bu tavır, bazı edebiyat tarihçileri ve eleştirmenlerinin kendilerinden başka bir hayat tarzına sahip esere yönelik olumsuz hükümlerine bakılarak mühim görülmektedir. Eser, yöntem (*method*) bakımından tezkirelerden farklıdır demek yanlış olmaz¹⁴⁷.

2.5. DEMDEME-ZEMZEME POLEMİĞİ

Muallim Naci ile Recaizade Mahmut Ekrem arasındaki meşhur *Demdeme-Zemzeme* tartışmasına kısaca değinip Servet-i Fünûn'da eleştiri konusuna geçmekte fayda görüyoruz. *Takdîr-i Elhân*, Menemenlizâde Tahir'in *Elhân* adlı şiir kitabı üzerine yazılmış bir metin olmakla beraber, metnin adından da anlaşılabilceği gibi bir *takdiri*, övgüyü içermektedir¹⁴⁸. Eser, Menemenlizâde'nin kitabı üzerine yazılmış bir metin olmakla beraber aynı zamanda teorik-eleştirel hüviyete de sahiptir. Bunun yanı sıra poetik nitelik taşıdığı, edebiyat-ı cedidenin fikri arka planını içerdiğini de söyleyebiliriz. Şairin üslûbunu, mektup formunda yazılmasından kaynaklı metnin şairaneliği, duygusallığı da hesaba katarak *Takdîr-i Elhân*'ın nesnellikten uzak olduğunu söylemenin yanlış olduğunu düşünüyoruz. Tahir'in eserini didik didik okuduğunu söyleyebileceğimiz Ekrem, şiirleri çeşitli cephelerden ele alır ve kitap hakkındaki görüşlerini belirtir.

¹⁴⁶ Recâî-zâde Mahmud Ekrem, **Eskilerden Birkaç Şair**, s. 17.

¹⁴⁷ Vasfî Mahir Kocatürk, eserde "muayyen bir sistem ve metot yoktur" dese de, klâsik tezkirelerden farklı olduğu açıktır. Yine Kocatürk'e göre Ekrem, hüküm verirken yer yer Naci ile olan anlaşmazlıklarına yenik düşmüştür. Recâî-zâde Mahmud Ekrem, **Eskilerden Birkaç Şair**, s. 27-28.

¹⁴⁸ Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 106.

Zemzeme adlı üç ciltlik şiir kitabından evvel *Nağme-i Seher* (1. Baskı: 1872, 2. Basım: 1893) adlı bir mürettep divan yazan Recaizade'nin eski şiir bilgisini, yeteneğini gösterdiği gibi, yeniliğe yönelik meyillerinden de izler taşır¹⁴⁹. Hicri 1299 (1883/1884) yılında yayımlanan ilk *Zemzeme* ile Ekrem'in şiirindeki yenilik arayışı daha somut bir hâl alır. Kitap, yayımlandığı tarihten önceki on senelik süreci kapsayan şiirlerin bir toplamıdır¹⁵⁰. Kocatürk'ün ifadelerine göre eser, neo-klâsik vasıflar taşımakla beraber Divan şiirini az da olsa yenileştiren bir muhtevadadır¹⁵¹. Ekrem, bu ilk ciltte küçük nesnelere odaklanır ve bu yolda "Çoban", "Çiçek" gibi şiirler kaleme alır¹⁵². *Zemzeme*'nin ikinci cildi hicri 1300'de (1884/1885) yani ilk ciltten çok kısa bir süre sonra EbuZZiya Matbaası'nda basılır. Aynı matbaada hicri takvime göre bir sene sonra, 1301'deyse (1885/1886) *Zemzeme*'nin üçüncü ve son cildi yayımlanır. Tematik olarak birinci ve ikinci ciltle mukayese edildiğinde bu son cilt, diğer ciltlere denktir¹⁵³. Fakat son *Zemzeme*'nin asıl tartışılan, konuşulan kısmı içerisindeki şiirlerden çok mukaddimesi olacaktır şüphesiz¹⁵⁴. Bu mühim mukaddime, şu cümlelerle başlar:

Bedâyi-i fikriyyeye bir sıfat-ı kâşife tayin etmek isteyen dekâyık-perverân-ı edebden birisi "en güzel eserler insanı ağlatanlardır" demiş. Ben olsam sadece: {En güzel eserler onlardır ki okuduktan sonra da insanı bir müddet düşünmeğe mecbur eder} derdim.¹⁵⁵

Bir manifesto olarak görebileceğimiz metnin son kısmında asıl söylenmek istenilen dile getirilir. Bu cümleler, Servet-i Fünûn şiirinin temelini oluşturmaktadır. Tevfik Fikret ve Cenap Şahabeddin gibi şairlerin izleyeceği yolu özetler. Örneğin farklı vezin, kafiye gibi meselelerden ilk burada bahsedilir:

¹⁴⁹ Gizem Akyol, **Recaizade Mahmut Ekrem'in Şiirleri**, Kesit Yayınları, İstanbul, Haziran 2023, s. 208.

¹⁵⁰ Gizem Akyol, **a.g.e.**, s. 216.

¹⁵¹ Gizem Akyol, **a.g.e.**, s. 216.

¹⁵² Gizem Akyol, **a.g.e.**, s. 268.

¹⁵³ Gizem Akyol, **a.g.e.**, s. 322.

¹⁵⁴ Recaizade Mahmut Ekrem'in şiirleri üzerine yapılmış ayrıntılı bir çalışma için, Gizem Akyol'un bizim de yararlandığımız *Recaizade Mahmut Ekrem'in Şiirleri* kitabına bakmakta fayda görüyoruz.

¹⁵⁵ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 87. Bu paragraf, günümüz Türkçesine şu biçimde aktarılabilir: "Düşünsel güzelliklere bir bulucu sıfat belirlemek isteyen edebiyatın incelik sevenlerinden birisi "en güzel eserler insanı ağlatanlardır" demiş. Ben olsam sadece: (En güzel eserler onlardır ki okuduktan sonra da insanı bir süre düşünmeye mecbur eder) derdim" Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 93.

Demek olur ki âsâr-ı edebiye ve husûsan şiir güzel addolunabilmek için kendisinde fikir ve hayal ve hisse müteallik bir iyi şey bulmak lâzımdır. Maamafih yalnız fikir ve hayâl ve his cihetiyle güzel olması vâ-hayfâ ki bir eserin makbuliyyetine kifayet etmiyor! Şiirde elfazı hatta kavafiyi ve hatta evzân-ı ma'lûme içinde mevzuun tabiatına en çok muvafakat eden vezni hüsn-i intihâbda muvaffakiyet şartından mâadâ his ve tasavvurdaki hüzn veya şadiye rikkat veya şiddete -kasvet veya şa'şa'aya ve daha bin türlü hale göre ifadeye etvâr-ı beyân içinde en yakışır olan tavır ve rengi iktisab ettirmek dahi iktiza eder ki bu şeraiti ifade erbabına rehberlik edecek yine hüsn-i tabîattır.¹⁵⁶

Takdîr-i Elhân ve *Üçüncü Zemzeme*'den sonra *Saadet Mecmuası*'nda tefrika edilen *Demdeme*'nin yazılışını, yalnızca edebi tartışmalara bağlamak doğru olmaz. Recaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci'nin arasındaki husumetin de bu hırçın ve çoğu zaman hakaretamiz eserin yazılmasında payı vardır¹⁵⁷. Kitap, Ekrem'e verilmiş bir cevaptan, polemik kitabından öteye gidemez. Örneğin onun *Zemzeme*'nin üçüncü cildinin başında sarf ettiği "Ulviyyet-i hakîkiyyeden bî-nasîb olduğu halde yalnız lâfzen ulviyyeti mü'şir sözler balon gibidir: Hevâ-yı iştihârda bir aralık itilâ-nümâ olsa bile bilâhare bir zemîn-i mechûliyyet ü mensiyyete düşer kalır!" ifadelerine¹⁵⁸ Naci, şu şekilde cevap verecektir: "Diğer bir rivâyette onlar balon değil şeb-tâbdır ki kendisinde bir eser-i hurkat yok iken âteşler kıvılcımlar gibi fûrûzân görüldüğünün hikmetini bilmeyen sâf-derûnân-ı etfâli mütehâyir ve müteaccib eylerken medâr-ı kıyâm ve devâmları olan zalâm-ı evhâmın ber-taraf olmasıyla beraber karîn-i mahv u inidâm

¹⁵⁶ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 91. Bu ehemmiyeti haiz pasajın da günümüz Türkçesine çevrilmiş hâlini aktarmakta fayda görüyoruz: "Demek oluyor ki edebiyat eserleri ve özellikle şiir güzel sayılabilmek için kendisinde düşünce ve hayal ve duyguya ilişkin bir iyi şey bulunmak gereklidir. Bununla beraber yalnız düşünce ve hayal ve duygu yönüyle güzel olması ve yazık ki bir eserin kabul edilebilirliğine yeterli olamıyor! Şiirde sözleri hatta kafiyeleri ve hatta bilinen vezinler içinde konunun doğasına en çok uyan vezin seçme güzelliğinde başarma şartından başka duygu ve hayaldeki hüzn veya sevince, incelik veya şiddete -sıkıntı veya parlaklığa ve daha bin türlü duruma göre ifadeye bildirme tarzları içinde en yakışır olan tavır ve rengi kazandırmak da gerekir ki bu şartları gerçekleştirmede ustasına rehberlik edecek yine yaradılış güzelliğidir." Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁵⁷ Recaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci arasındaki tartışmalar ve bu tartışmaların kaynağı üzerine ayrıntılı bir araştırma için bkz. Fevziye Abdullah, "Muallim Naci İle Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar Ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebi Hadiseler". **Türkiyat Mecmuası** (1953)

¹⁵⁸ Hakan Sazyek-Esra Sazyek, **a.g.e.**, s. 89.

olur. Hattâ oldu ve hattâ tahmin olunduğundan daha çabuk oldu.”¹⁵⁹ Burada hem *Zem-zeme* hem *Takdir-i Elhân* hakkında eleştiriler yapan Naci'nin “karîn-i mahv u inidâm” terkiibini kullanışı, Ekrem'i şahsi olarak hedef aldığına ve husumetine kanıttır. Bir nevi onun iğneleyici sözlerine yine iğneleyici bir biçimde karşılık verilmiştir yani *Dem-deme*'de.

2.6. SERVET-İ FÜNÛN'DA ELEŞTİRİ

Recaizade Mahmud Ekrem'in öncüsü olduğu ve eleştiri tarihimizde belki de en önemli sıçramalardan biri olan *Servet-i Fünûn*'un edebiyat faaliyetlerine ağırlık vermesi, Tevfik Fikret'in derginin başına geçmesi sonucu gerçekleşir. *Servet* isimli bir dergiye ek olarak çıkarılan *Servet-i Fünûn*, 17 Mart 1891'de İstanbul'da Ahmed İhsan tarafından çıkarılmayan başlar. Dergi, Ekrem'in eski edebiyat taraftarlarına karşı bir yeni edebiyat taraftarı cephe kurmak amacıyla 1896 tarihinde muhteva bakımından dönüştürülür¹⁶⁰. Bu dönüşüm sonucu oluşan çevre, bugün Edebiyat-ı Cedîdeciler olarak adlandırılırsa, *Servet-i Fünûnculara* mal olsa da bu adlandırma Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yenilikçi metinler meydana getiren herkes için kullanılabilir yani Nâmık Kemal'e kadar geri götürülebilir. Biz bu sebeple “*Servet-i Fünûncular*” adlandırmasını kullanacağız.

Servet-i Fünûncular, tıpkı Tanzimat'ın iki neslideki gibi Fransız edebiyatının tesirinde kalsalar da onları asıl etkileyenler aslında Parnas ve Sembolist şairleridir¹⁶¹. Bu dönemde (1896-1901) şiirimizin yanı sıra eleştiri, roman, hikâye gibi pek çok edebî türün direksiyonunun Batı edebiyatına kırıldığı gözlenir. Çeşitli tercüme ve telif yazılar yoluyla kamunun bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler artar. Bu kısımda, *Servet-i Fünûncuların* kaleme aldıkları eleştiri metinlerinin teorik temelleri üzerinde durulacak, bu eleştiri yönteminin karakteristiğini ve münekkitlerin yazdıklarını incelemeye çalışacağız.

¹⁵⁹ Muallim Naci, *Demdeme*, haz. Tahsin Yaprak, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, Aralık 2022, s. 14.

¹⁶⁰ Kenan Akyüz, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁶¹ Kenan Akyüz, *a.g.e.*, s. 90.

On dokuzuncu yüzyılın en mühim filozof, eleştirmen ve şairlerinden biri olarak görülen Hippolyte Taine, 1828 senesinde Fransa'nın Ardennes şehrinde doğdu. Tam adı Hippolyte-Adolphe Taine idi. Orta sınıf bir aileye mensup olan Taine'in babasının ölümünden sonra eğitimine evde devam etmiştir¹⁶². Annesiyle Paris'e taşınan filozof, burada felsefe eğitimi aldı. Hegel ve Spinoza'nın metafizik hakkındaki görüşlerinden etkilendi ve bu düşünceler ona yaşamı ve evreni nedensellikler bağlamında açıklamaya itti¹⁶³. Yine burada yazdığı iki yapıt mühim ve adı anılmaya değerdir: *Platon'un Karakterleri Üzerine İnceleme (De Personis Platonicis, 1853)* ve *La Fontaine ve Masalları (La Fontaine et ses fables, 1861)*. Fakat bu iki eserinden de mühim ve Servet-i Fünûncular üzerinde asıl tesirli olan yapıtı *Eleştiri ve Tarih Üzerine Makaleler (Essais de critique et d'histoire, 1858)* ve bilhassa da dört ciltten müteşekkil *İngiliz Edebiyatı Tarihi*'dir (*Histoire de la littérature anglaise, 1863-1864*). Taine'in, *İngiliz Edebiyatı Tarihi* adlı eserinin mukaddimesi ziyadesiyle mühimdir. Burada, edebî eserlerin yazılmasının altında toplumsal, tarihsel sebeplerin yattığı iddia edilmiştir. Taine, bir metnin ortaya çıkması altındaki sebepleri üç kategoride (kendisi *üç ilkel güç* diyor) değerlendirir: ırk, ortam ve an¹⁶⁴. Hippolyte Taine'e göre ırk, insanın fizyolojik ve zihni yapısını belirleyen bir faktördür ve her ırkın kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bir ırktan olan insan cesur iken başka bir ırka mensup kişi korkak olabilir. Soy, aktarılan özelliklerin toplamı olduğu için nesilden nesle aktarılır bu özellikler de. Taine, burada bilimsel temele oturtmak adına söylediklerini Darwin'e ve Spinoza'ya gönderme yaparak hayvanlardan, doğadan örneklerle temellendiriyor ve ırkın bir deniz olduğunu, önemli her şeyin onda biriktiğine deniz örneği aracılığıyla işaret ederek ehemmiyetine dikkat çekiyor¹⁶⁵. Yaşanılan ortam ise gerek iklimsel gerek coğrafi ve gerekse de siyasi koşullar aracılığıyla insana tesir eder. Taine, ortam kavramının geçerliliğini, Cermen

¹⁶² Hippolyte Taine ile alakalı biyografik bilgileri, Britannica'nın Donald Geoffrey Charlton tarafından yazılan Hippolyte Taine maddesinden aldık. Bu kısımlar, bir çeşit çeviri olarak görülebilir zira bazı cümleleri doğrudan Türkçeye aktarmak zorunda kaldık. "Hippolyte Taine" maddesi, **Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Hippolyte-Taine> (Erişim Tarihi 23.05.2024)

¹⁶³ Donald Geoffrey Charlton'ın cümlesi şöyle: "He was also already attracted by the metaphysical ideas of Hegel and Spinoza, which inspired in him a desire to find a total explanation of the causal forces of life and the universe." "Hippolyte Taine" maddesi, **Britannica**, <https://www.britannica.com/biography/Hippolyte-Taine> (Erişim Tarihi 23.05.2024)

¹⁶⁴ Hippolyte Taine, "İngiliz Edebiyatı Tarihi: Giriş", çev. Günil Özlem Ayaydın Cebe, **Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 1, 2022, s. 27.

¹⁶⁵ Hippolyte Taine, "İngiliz Edebiyatı Tarihi: Giriş", çev. Günil Özlem Ayaydın Cebe. **a.g.y**, s. 28.

ırkı ile Latin ve Helen ırklarını karşılaştırarak temellendirmeye çalışır¹⁶⁶. İnsan, ne mensup olduğu ırktan ayrı düşünülebilir ne de yaşadığı coğrafyanın getirdiklerinden. Üçüncü ve son olarak Taine, an'ın önemi üzerinde duruyor yazısında. An kavramı üzerine şu ifadeleri aktarmakta fayda görüyoruz:

Ulusal kişilik ve çevresel koşullar, boş bir levhada değil, hâlihazırda damgalanmış bir levhada işlerler. Levhanın seçildiği ana göre damgası farklılaşır ve bu da toplam etkinin farklı olması için yeterlidir.¹⁶⁷

Görüldüğü gibi bu üç kavramı birbirine eklemleyen, birbiri içerisinde eriten Taine için önceki eser, sonraki eseri belirler yani tarihsel bir silsile çerçevesinde metinleri inceler¹⁶⁸. Yapıtı incelemek adına yazara yönelen Taine'in metodolojisinin noksan yanı, yazarı eserden çok ele alması, çevresel, irsî ve mekânsal koşullara boğulup yapıtı elden kaçırmasıdır.

Dört beş sene gibi kısa bir süre içerisinde eleştiri alanında önemli bir atılım yapan Servet-i Fünûnculardan Mehmed Rauf, eleştiri tarihi üzerine metinler kaleme almış, bu yazı serisi sonradan *Tekâmül-i Tenkid Yazıları* başlığı altında derlenip neşre edilmiştir. Aynı zamanda Mehmed Rauf, Paul Bourget ve Emil Zola üzerine; Halid Ziyâ Uşaklıgil, Alphonse Daudet üzerine inceleme yazıları kaleme almıştır. Ahmed Şuayb'in *Hayât ve Kitâblar* adlı çalışması ve Hüseyin Câhid'in estetik üzerine yazıları, Taine'in Balzac üzerine incelemesine yaptığı tercümesi mühimdir. Zola, Daudet gibi meşhur romancıların seçilmesi hususu ise onların Türk toplumunca tanınmasını sağlamak ve entelektüel hayata olan tesirlerini kuvvetlendirmek adınadır, diyebiliriz. Molière, Victor Hugo, Lamartine, Dumas, Cornielle, Chateaubriand, Shakespeare üze-

¹⁶⁶ Hippolyte Taine, "İngiliz Edebiyatı Tarihi: Giriş", çev. Günil Özlem Ayaydın Cebe. **a.g.y**, s. 28.

¹⁶⁷ Hippolyte Taine, "İngiliz Edebiyatı Tarihi: Giriş", çev. Günil Özlem Ayaydın Cebe. **a.g.y**, s. 29.

¹⁶⁸ Taine, şöyle ifade ediyor: "İlkinin bir modeli yoktur, ikincininse vardır. İlki nesnelere yüz yüze ikincisi nesnelere ilkinin aracılığı ile görür. Böylece sanatın birçok büyük yönü kaybolurken ayrıntıları mükemmelleştirilir, izlenimin sadeliği ve ihtişamı azalırken biçimin cazibesi ve inceliği artar. Kısacası, ilk eser ikincisini belirlemiş olur." Bu ifadeler, Taine'in ilk metne bulmaya yönelik bir çabası olduğuna kanıt olarak gösterilebilir. Hippolyte Taine, "İngiliz Edebiyatı Tarihi: Giriş", çev. Günil Özlem Ayaydın Cebe. **a.g.y**, s. 29.

rinde duran Tanzimat neslinden farklı olarak Servet-i Fünûncular, klâsikler ve romantikler üzerinde durmadan doğrudan önce realistleri sonra da sembolistleri incelemişler, etki havzalarını genişletmişler, yalnızca Fransız edebiyatıyla sınırlı kalmayıp tüm Batı edebiyatına ilgi duymuşlardır¹⁶⁹.

Servet-i Fünûn, devrinde eleştiri ve teorik bakımdan önemli bir mecra hâline gelir. Bu noktada teorik bakımdan aktarımlarıyla önemli olan ü. isim vardır: Hüseyin Câhid, Mehmed Rauf ve Ahmed Şuayb. Bu üç mühim şahsiyet çerçevesinde *Servet-i Fünûn* etrafında gelişen tenkit faaliyetlerine değinmeye çalışacağız.

Hüseyin Câhid, hem siyasi hem entelektüel alanda, geç Osmanlı'nın mühim bir ismidir. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Tefvik Fikret'le beraber *Tanîn* gazetesini çıkartan ve sonradan Yalçın soy ismini alan yazar, *Servet-i Fünûn* dergisinde de estetik üzerine yazılar kaleme alıp polemiklere katılmıştır. Ömer Faruk Huyugüzel'in de değindiği üzere siyasi kişiliği edebî metinlerinin ve edebiyata katkılarının önüne geçen Yalçın'ın yazılarına bakıldığında Fransız entelektüel yaşamını yakından takip ettiğini görebiliriz. Yalçın, *Servet-i Fünûn*'a dahil olmasıyla yoğun bir çeviri işine giriştiğini ve Fransızca, İngilizce, İtalyancadan çeşitli alanlarda yaptığı tercümelerin oldukça hacimli olduğunu belirtelim. Roman ve öykü müellifi olmasından kaynaklı mensur metinlere dair daha çok metin kaleme alsada şiirden soyutlanmış bir yazı yaşamı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Yalçın'ın *Servet-i Fünûn* dergisinde döneminin hâkim estetik anlayışını eleştirdiğini ve bu eleştirileri *Hikmet-i Bedayie Dair* başlığı altında yazdığı yazılarda dile getirdiğini görürüz. Örneğin, bu yazıların ilkinde (başlığı “Şive, Zevk” olup 1898'de yayımlanmıştır) Muallim Naci'nin bir beyti şu şekilde eleştirilir:

Onların yazdıkları şiveye muvafık oluyor da bizimkiler niçin olmuyor? Yeni eserler Fransızcayı andırıyormuş. Hâlbuki en doğru ve şiveli Türkçe yazar diye iddia ettikleri zatın:

Hoşnümadır hatt-ı püşt-i lebde ebrular kadar

¹⁶⁹ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 126.

Satr-ı nâberca bulunmaz nüsha-i tenzilde

beytinde -bütün o şayan-ı teessüf delalet-i teşbihîyesini bir tarafta bırakarak- tahattur ediyorum ki mesela mısra-ı sanisi tağyir-i yesir ile:

Satr-ı nâberca neşayed nüsha-i tenzilra

Suretine konulunca mükemmel bir Acemce oluveriyor. Hâlbuki en ziyade şiveye muhalefetle itham edilen Mehmet Rauf'un "Verven"i güya tenkit edildiği sırada ifadenin Fransızca olduğu gösterilmek için "...Bir iptila ki insanı harap ediyor." sözleri "...qui ruine l'homme" garibesiyile tercümeyle kalkışılmış ve bu suretle maksut ispat edilmek şöyle dursun bilakis müntekidin Fransızcaya dahi adem-i vukufu meydana çıkarmıştı.¹⁷⁰

Bu yazı, yukarıda da söylediğimiz gibi, Câhid'in dahil olduğu edebî topluluğa dair eleştirilere yanıt olarak yazılmıştır. Servet-i Fünûnculara yönelik tenkitler, Kenan Ak-yüz tarafından derlenmiştir ve yukarıdaki yazıdaki bahis, dilin suniliği ve Fransız özentiliği iddialarıyla örtüşür¹⁷¹. Şiirdeki söz dizimi ve kelime kullanımına yönelik eleştirilere verilen bu cevabın, şiir kitabı olmayan Hüseyin Câhid'den gelmesini ilginç bulduğumuzu belirtelim. "Şive, Zevk" yazısını, sırasıyla "Hikmet-i Bedayi, Hüsn", "Mahsulat-ı Fikriye-i Beşeriye, Mahsulat-ı Tabiiye", "Âsâr-ı Sanat Nasıl Vücuda Gelir? Emsile-i Tarihiye" gibi sanatın felsefî arka planını da göz önünde bulundurularak izah edilen yazılar izler. Müellif, örneğin "Hikmet-i Bedayi, Hüsn" yazısında estetiğin tarihini eski Yunan filozoflarının düşüncelerini de aktararak izah eder ve Taine'e gelir. Bunlardan bahsederken de yaşadığı devrin eksikliklerine, estetik sahasındaki noksan noktalara değinir ve Taine'in hikmet-i bedayie dair fikirleri üzerine durur.

¹⁷⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, **Servet-i Fünûn Yazıları I / Estetik (Hikmet-i Bedayi)**, haz. İsmail Alper Kumsar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 27

¹⁷¹ Emine Tuğcu, **a.g.e.**, s. 135.

Servet-i Fünûn dergisi çevresinde toplanan ve bu dergide edebî ürünler ortaya koyan müelliflerin, eleştiriyi bir tür olarak kabul ettiğini, Yalçın'ın da bunu yazılarında belirttiğini söyleyebiliriz. Münekkit, “şu şiidir bu değildir” gibi cümlelerden ziyade edebi eserin değeri üzerinde durmalı, araştırmalıdır¹⁷². Tevfik Fikret'e göre eleştiri, güzel olanın neden güzel olduğunu ortaya koymak ve bunu gerekçelendirmektir, sadece hayranlığını ifade etmek değil¹⁷³. Fikret, “Musahabe-i Edebiye” adlı köşesinin “Mukaddime” yazısında aslında *Servet-i Fünûn*'da eleştirinin nasıl yapılması lazım geldiğini salık verir. Kendisi tam tekmil bir eleştirmen olmasa da bazı yazılarında şiir üzerine görüşlerini aktarır. “Nazîre-perdâzlık” yazısında edebiyatta taklit bahsi üzerinde durur ve Hakkı Bey'in şiirlerini karşılaştırmalı biçimde eleştirir¹⁷⁴. Ona göre nazire geleneği, zaten dar olan belâgat sahamızı daha da daraltmıştır¹⁷⁵. Sohbet çerçevesinde deneme-inceleme olarak görülebilecek bu yazı dizisi, objektif bir bakış açısından çok, sanatsal nitelik taşımaktadır. Mesela “Lisân-ı Ş'ir” başlıklı yazısı, uzun ve romantik-melankolik bir tabiat tasviriyle başlar, sonra konuya girilir, şiirin sadece vezinli söz olmadığı belirtilir¹⁷⁶. Bunun, sonradan edebiyatımıza girecek mensur şiirin önünü açtığını, Rezaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid'den ilham alındığını söylesek yanlış olmaz. *Hasta Çocuk* isimli manzumesine gelen tepkiler üzerine yazdığını anladığımız ““Hasta Çocuk” Manzumesi Nasıl Telâkkî Edildi” adlı yazısında eserini savunur ve onu müdafaa eden İsmail Safa'ya teşekkür eder. Tevfik Fikret'in yazılarına umumi bir nazarla bakıldığı vakit, eleştirinin üzerine pek düşmese de eleştirel denemeler kaleme aldığını, şiir üzerine düşündüğünü görmemiz mümkün.

Tanzimat neslinin kadim şiirimize yönelik saldırılarına, eleştirilerine değinmiştik. Sahih, yani gerçeğe alakalı olmayan eski şiirimizin yerine yeni bir şiir konmalıdır. *Servet-i Fünûn* dergisi çevresinde edebi metinler meydana getiren şairlerin ve eleştirmenlerin eski şiire karşı tavırları daha yumuşak, soğuk kanlıdır. Mesela Cenap Şahabeddin, Divan şiirindeki tabiat tasvirlerinden bahsederken bu tasvirlerin gerçekçi olmadığını söylemektedir. Ona göre bu şiirlerde kurulan tabiat tasvirleri daima yarımdır,

¹⁷² Abdullah Uçman, “Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatında Eleştiri”, **a.g.y.**, s. 60.

¹⁷³ Tevfik Fikret, **Dil ve Edebiyat Yazıları**, haz. İsmail Parlatır, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 38.

¹⁷⁴ Tevfik Fikret, **Dil ve Edebiyat Yazıları**, s. 48-54.

¹⁷⁵ Bilge Ercilasun, **Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit**, s. 195.

¹⁷⁶ Tevfik Fikret, **Dil ve Edebiyat Yazıları**, s. 62-63.

asla tamamlanmaz¹⁷⁷. Tevfik Fikret de aynı noktaya değinir ve eski şairlerimizin doğallığa çok nadir ulaştıklarını, ulaşanların başında Nedim'in geldiğini, diğer pek çok büyük şairde buna zor rastlandığını belirtir¹⁷⁸. Ayın Nadir takma ismiyle dergide yazıları neşredilen Ali Ekrem [Bolayır] ise, yine *edebiyat-ı sahiha* çerçevesinde eleştirilerde bulunur ve doğal, sade ve güzel şeylerin eski şiirimizde oldukça az olduğunu, bu şiirlerde hep âşıkane tasavvurun işlendiğini ve nazımın nesirden ileride konumlandığını ifade etmektedir¹⁷⁹. H. Nazım takma adını kullanan Ahmet Reşit, eski edebiyatı tarihsel akışı hesaba katarak inceler. Taklitçilikle başlamış olan bu gelenek zamanla olgunlaşmış ve bu Bâkî devrine gelmiştir. Nef'î devrinden sonra ise edebiyatımızda bir gerileme görülür. "Mübalağa ve sanâyi-i lâfziye", bu gerilemenin kaynaklarıdır H. Nazım için. Nedim ve Enderunlu Vâsıf'ın bu edebiyata verdiği yerli renk, artık Acem edebiyatının solmuşluğunu göstermektedir¹⁸⁰. Görüldüğü gibi, Servet-i Fünûncular tarafından eski edebiyat külliye silinmez ya da yok sayılıp ellerinin tersiyle itilmez. Bu tavır, Tanzimat kuşağının eski şiire yönelttiği eleştirilere göre daha ayakları yere basan bir tavır sergilediklerini göstermektedir onların.

Servet-i Fünûncular arasında Hüseyin Câhid'in Taine'in yöntemi üzerine yaptığı araştırmalardan ve yazılarından bahsetmiştik. Ahmed Şuayb, bu dönemde eleştiriye yönelen ve sadece bu sahada metinler ortaya koyan, Taine üzerine derinlikli metinler kaleme alan bir müelliftir. Ahmed Şuayb, yazı yaşamı boyunca bilimsel eleştiri metodunu edebiyatımıza getirmeye çalışmış ve bu yönde eserler kaleme almıştır. *Servet-i Fünûn*'da neşredilen eleştirel metinlerini *Hayât ve Kitâblar*¹⁸¹ adıyla toplamış ve yayımlamış olan Şuayb, ilginçtir ki dahil olduğu edebî çevrenin içe kapalılığını ve hissîliğini tenkit etmiştir. "Son Yazılar" isimli yazısında içerisinde bulunduğu topluluğun yapmış olduğu yeniliklerden, kendilerine yöneltilen tenkitlerden ve gördüğü kusurağlardan bahseder. Yenilik noktasında Servet-i Fünûncular, lisan ve ahlâkla edebiyatı

¹⁷⁷ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, s. 193.

¹⁷⁸ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, s. 194.

¹⁷⁹ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, s. 195.

¹⁸⁰ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, s. 195.

¹⁸¹ Ahmed Şuayb'in, "Hayât ve Kitâblar" başlığı altında yazdığı yazıların yanı sıra "Esmâr-ı Matbuat" ve diğer Servet-i Fünûncular gibi "Musâhebe-i Edebiyye" başlığı altında pek çok yazısı neşredilmiştir. Siyaset, gazetecilik, felsefe, edebiyat gibi pek çok alanda eserler veren müellifin, içerisinde yer aldığı toplulukta oldukça mühim bir yeri olduğunu da belirtelim.

birbirine karıştırmamış yani edebiyatın estetik esaslara dayanması lazım geldiğini göstermiştir¹⁸². Bu topluluk aynı zamanda “müşahede ve tecrübeyi esas kabul ederek beşerî hayatı mümkün olduğu kadar tahlil ve tetkik etmek istemektedir”¹⁸³. Aynı zamanda üslûp ve tasvir bakımından yeni eserler üreten Servet-i Fünûncular, küçük hikâyelerin tertip ve tahririnde çığır açmışlardır Ahmed Şuayb’e göre¹⁸⁴. Kendilerine gelen eleştirileri de ele alan müellif, ifade ve üslûp hakkında yöneltilen eleştirilerin yanlışlığını dile getirirken Batı’yı körü körüne taklit etmediklerini, sadece yararlandıklarını da söyler¹⁸⁵.

Ahmed Şuayb’e göre Servet-i Fünûncuların kusurları da vardır: “şahsîlik”. Muharrirler arasında gayrişahsiliğe en çok yaklaşan Halid Ziya dışında her sayfada bir yılgınlık, bir uyuşukluk, elemli bir ağlayış hissedilmektedir¹⁸⁶. *Hayât ve Kitâblar* aslı kitabında Taine’e geniş çaplı yer veren Şuayb’in bu eleştirilerinin, etkilendiği Flaubert’in realizminden kaynaklandığı söylenebilir. Gayrişahsilik ve şahsiliğin, doğanın, olayların, olguların yani dünyanın yansıtılmasında bir ölçüttür. Bir nevi kendi dahil olduğu topluluğu fazla bedbinlikle ve gerçekle kurduğu bağın zayıflığı ile eleştirir. Ahmed Şuayb gibi bu bedbinliği ve hastalığı, derginin başyazarı Tefik Fikret de tenkit eder. Ona göre bu edebiyat sağlam bir bünyeye sahip değildir, hastadır. Her esere, yazılan her satıra sirayet etmiştir bu yılgınlık ve usanmışlık¹⁸⁷. O da Ahmed Şuayb gibi edebiyatta hayatın eksik olduğundan bahis açar¹⁸⁸. Fikret, marazilikten şikâyet ettikten sonra Rudyard Kipling’in meşhur Orman Kitabı (Fransızca bildiği için kendisi eserin “La Livre de la Jungle” adlı baskısını okumuş) adlı eserine değinir¹⁸⁹. Vayis’in camekânında görüp okuduğu kitabın kurduğu hayâl mahsulü âlem, tamamıyla gerçek dışı olmakla beraber öyle sade, öyle gerçeğe yakın yazdırmıştır ki insan kendisini devasa ormanların, çöllerin ortasında hisseder¹⁹⁰. Fikret, Kipling’in metnini okuduktan

¹⁸² Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 199.

¹⁸³ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 199.

¹⁸⁴ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 199.

¹⁸⁵ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 199.

¹⁸⁶ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 200.

¹⁸⁷ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 200.

¹⁸⁸ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 201.

¹⁸⁹ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, s. 201.

¹⁹⁰ Tefik Fikret, *Dil ve Edebiyat Yazıları*, s. 211-212.

sonra bizde böyle güçlü yapıya sahip (*kaviyyü'l-bünye*) eserler meydana getirilmediğine çok üzüldüğünü söyler ve okurlarıyla “Perde-i Tesellî” şiirini paylaşır¹⁹¹.

Cenap Şehabeddin, *Servet-i Fünûn* dergisinde dikkate değer bir çıkış yaparak metne odaklanmanın gerekliliğinden söz açar¹⁹². Bu noktada, edebi eserin kıymetinin belirlenmesinin öneminden bahseden Fikret ile Cenab’ın birleştiğini görürüz. Cenap, Raik Vecdi takma adıyla kaleme aldığı bu metinde daha ilk cümleden eleştiri kelimesinin o gün nasıl karşılanacağı konusunda ilgilenmediğini söyler ve böylece sürüp giden tartışmalara hiç girmeyeceğini anlamış oluruz¹⁹³. Konumuz, şiir eleştirisi olduğu için Mehmed Rauf, Halid Ziya ve Tefik Fikret gibi isimlerin roman üzerine yazılarına değinmeyeceğiz.

Servet-i Fünûncuların eleştiri anlayışını özetlemeden evvel Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonraki tenkit anlayışına değinmiş, ilk eleştirmenlerimizin bu devirde eser verdiklerini söylemiştik. Yücel Kayıran’ın tespitine bakılırsa eleştirmenin var olması için öncelikle bir şairin varlığından söz edilmelidir. Kayıran, modern Türk şiiri tarihinin ilk kitabının *Rübâb-ı Şikeste* olduğunu, buna bağlı olarak şiir eleştirisinin de Rıza Tefik ile başladığını iddia eder¹⁹⁴.

2.7. İKİNCİ MEŞRUTİYET SONRASINDA ELEŞTİRİ

İkinci Meşrutiyet’ten sonra ortaya çıkan Türkçü edebî tenkite ufak bir göz atmakta fayda görüyoruz. Özellikle *Genç Kalemler*’in (1910-1912) dikkat çektiği dilde sadeleşme çabasının¹⁹⁵, eleştiride başat unsurdur. Ömer Seyfeddin, Ali Canip ve Ziya Gökalp gibi isimler, dilde millileşme üzerine çeşitli yazılar kaleme alırlar. Şiir hakkında ise Ali Canip’in 1910 tarihli “Edebiyyât-ı Müstakbelemiz” yazısında bir reddiğe rastlarız tekrar. Ona göre Fuzûlî ve Nedim gibi şairler dışında eski şairlerimiz “kalplerini terennüm edemeyerek bir sürü dua kitaplarından başka bir şey meydana getirememişlerdir”. Fikretler, Cenaplar ise vicdani ve şahsi olamamışlardır. Edebiyatın

¹⁹¹ Tefik Fikret, *Dil ve Edebiyat Yazıları*, s. 213.

¹⁹² Emine Tuğcu, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁹³ “Müntekid-i Hakikî” başlıklı bu yazı, *Servet-i Fünûn*’un 1901 senesinde yayımlanmış 528 numaralı sayısında bulunmaktadır (s. 114-116).

¹⁹⁴ Yücel Kayıran, “Modern Türk Şiir Eleştirisi ve Poetik Sorunsal”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 105, Mayıs-Haziran-Temmuz 2023, s. 10.

¹⁹⁵ Buradaki dilde sadeleşme çabası ve görece sadeliğe *Servet-i Fünûn* aydınlarının karşı çıktığını belirtmeli, Garib için bu zaviyeden *Genç Kalemler*’in bir öncül olduğunu söylemeli.

ölçütü vicdandır¹⁹⁶. Buradan görülüyor ki, *Genç Kalemler*, edebiyatı araçsallaştırıyor ve fayda düzeyine indiriyor. Nitekim eski şiire bakışları da genel olarak tıpkı Tanzimat'ın ilk nesli, özel olarak da Nâmık Kemal gibidir. Edebiyat, şahsileşmeli ve Arap-Acem tesirinden kurtulmalıdır. Ali Canip'in başka bir yazısında söylediklerini Nâmık Kemal yazmış gibidir¹⁹⁷:

[M]azimize ircâ-i nazara hacet yok. Bugün bile mekteplerimizde edebiyat namına okunan dersleri gözden geçirince bütün bunların maanî, beyan, bedi dediğimiz nazariyat-ı belagatten başka bir şey olmadığını görürüz¹⁹⁸

Uluslaşmak, milletleşmek çabalayan bu Türkçü topluluğun, Yeni Lisan adlı manifestosu ise dildeki radikal değişimlere yönelik ihtiyacın ve cumhuriyet inkılaplarının öncülü olarak görülebilir. Genç Kalemler haricinde *Rübâb* mecmuası ve Şahabeddin Süleyman'ın yazıları¹⁹⁹, Ali Kemal'in başyazarlığını yaptığı *Peyâm-ı Sabâh*'ın edebiyat eki *Peyâm-ı Edebî*'de neşredilen eleştiri yazıları²⁰⁰ ve bir topluluk olarak *Fecr-i Âtî*'nin şiir üzerine yazdığı eleştiri yazıları anlabilir.

Bu bölümde, Tanzimat Fermanı'ndan Cumhuriyet'in ilanına dek şiir eleştirimizin geçirdiği evreleri genel hatlarıyla vermeye çalıştık. Sonraki kısımda, Cumhuriyet'in ilanından 2000 yılına değin gelen sürecin üzerinde durmaya çalışacağız.

¹⁹⁶ Mehmet Narlı, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁹⁷ Nâmık Kemal'in, Arap edebiyatını değil, Acemlerin yazdıklarını reddedişi hatırlanmalı. *Genç Kalemler*'de her ikisi de bulunur. Konu hakkında bkz. Mehmet Narlı, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁹⁸ Ali Canip'ten akt. Mehmet Narlı, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁹⁹ Şahabeddin Süleyman'ın yazıları hakkında bir inceleme için bkz. Hacer Gülşen, **Şahabettin Süleyman'ın Tenkidat-ı Edebiyelerinde Hippolyte Taine Tesiri**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2014. Ayrıca *Rübâb Mecmuası* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Nazım H. Polat, **Rübâb Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür, Edebiyat Hayatı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Doç. Dr. Kahraman Bostancı, **Peyâm-ı Edebî'de Edebî Tenkit**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DEVRİNDE ŞİİR ELEŞTİRİSİ (1923-2000)

Yirminci yüzyılın başında yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nda, önceki bölümde değindiğimiz üzere zaten yenileşme hareketleri başlamıştı. Osmanlı'nın yıkılması ve Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları tarafından bir ulus devletinin kurulmasıyla beraber başlayan radikal dönüşümler, çevresinde bir entelektüel çevre de oluşturmuştur. Bu entelektüel çevrenin, yani tek parti iktidarının yılmaz savunucusu, İsmet İnönü hayranı eleştirmenimiz, Türk eleştirisinin sembol ve çığır açıcı ismi Nurullah Ataç'ın tenkit faaliyetleri üzerinde durmazsak olmaz.

3.1. NURULLAH ATAÇ

21 Ağustos 1898'de İstanbul'un Beylerbeyi semtinde doğan Nurullah Ataç, bir siyasal elitin, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki mühim bir entelektüelin, Mehmed Atâ Bey'in oğludur. Mehmed Atâ Bey, 25 Mayıs 1919 senesinde Ahmed Tevfik Paşa'nın kurmak üzere olduğu üçüncü kabinede Maliye Nazırı olarak yer alır. Atâ Bey'in gözü, bu görevden sonra sadrazamlıktadır²⁰¹. Hem babası hem büyük kardeşi olarak gördüğü, ağabeyi Gâlib Atâ Bey, Nurullah'tan dokuz yaş büyük olmakla beraber tıp doktorudur. Fransa'da, Montpellier Tıp Fakültesinden mezun olan Gâlib²⁰² ve küçük kardeşin bu yaş farkı sebebiyle baba-oğul gibi anlaştıklarını Beşir Ayvazoğlu, *Ataç* isimli biyografisinde aktarır²⁰³. Bir süre İsviçre'nin Cenevre şehrinde eğitim gören Ataç, buradan çok iyi bir Fransızca ile döner. O kadar ki, ileride yapacağı çevirilere temel teşkil edecektir bu müktesebat. Nurullah Atâ'nın, eleştirmen kimliğinin yanı sıra, hatırı sayılır ölçüde tercüme yaptığını, yazı hayatının yanı sıra dikkate değer bir çeviri faaliyetinin de içinde olduğunu belirtmek gerekir. 1934'te kabul edilip 1935'te yürürlüğe giren soyadı kanunu ile Ataç soyadını alan eleştirmenimiz, yazı yaşamına Ahmed Hâşim'in *Göl Saatleri* kitabı üzerine yazdığı eleştiri yazısıyla ve şiirlerle başladı. Fakat şiirde tutunamayınca daha çok eleştiri ve denemeye yöneldi. İlk

²⁰¹ Beşir Ayvazoğlu, *Ataç*, Everest Yayınları, İstanbul, Ekim 2023, s. 39.

²⁰² Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 52.

²⁰³ Beşir Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 54.

yazılarında “Nurullah Atâ”, soyadı kanunundan sonra “Nurullah Ataç”, sonra ise sadece “Ataç” ismini kullanan Ataç’ın eleştirmenliği, daha çok subjektiftir ve bu nazariye, devrindeki bazı eleştirmenlerce de kabul görmüştür. Bunlardan bir tanesi Suut Kemal Yetkin, Taine’in nesnel eleştiri yöntemini eleştirdikten sonra, *İki Eleştiri Akımı* adlı yazısında şöyle diyor:

Taine ve Brunetiere, eleştirinin, değil bilimsel, nesnel bile olamayacağını açığa çıkararak birer parlak örnektir. (...) Gerçekte bir eserin değeri, kültürlü eleştirmenlerin o eser üzerinde birleşen izlenimleriyle belli olur. Bu bakımdan, kültürle ve kültürün seçkinleştirdiği beğeni ile beslenen izlenimciliği, dogmacılığa üstün saymalıyız.²⁰⁴

Taine’in, Servet-i Fünûncuları işlerken, eleştiriye bilimselleştirmek istediğini, buna yönelik üç kavram üzerinden bir eleştiri kurduğunu söylemiştik. Yetkin, bu yazısında, subjektif eleştiriyle objektif eleştiri karşı karşıya getiriyor ve de subjektif eleştiriye ön planda tutuyor. On dokuzuncu asırdaki Taine’in başını çektiği kuralcı eleştiriye tepki olarak zevk esaslı, kuralsız, metoda sahip olmayan öznel eleştiri, yirminci yüzyılda yaygınlaşmaya başlar²⁰⁵. Suut Kemal’in söylediklerini bu tepkilere yormak mümkündür.

Nurullah Ataç’a göre eleştirmen her şeyden evvel bir sanatçıdır. Ona göre eleştiri, yaratıcı bir sanattır ve okurla yazar arasında bir akışı, sohbeti hedeflemelidir²⁰⁶. Sanat, daima bir sentez ve stilizasyondan meydana gelmektedir. Terkip (*sentez*) ise iki safhaya ayrılır: eserin tahlili, yani çözümlenmesi, stilize edilmiş şeyin aslının aranması ve sanatçının ona kattığı malzemedir. Asıl tenkit, Ataç’a göre, budur. Bundan sonra ise yazma aşaması gelir. Eleştirmen, bu safhada, ilk bölümden aldığı neticeleri yazar. Bu aşamada bir senteze, terkibe ulaşır ve ortaya bir stilizasyon koyarsa işte o vakit eleştirmen bir sanatçı suretine bürünür²⁰⁷. Ataç, eseri tanıtmak değil, eser hakkında kendi düşüncelerini ortaya koymak ister. Düşünceleri, bazen çelişkili ve değişken olsa

²⁰⁴ Suut Kemal Yetkin, “İki Eleştiri Akımı”, *Türk Dili Dergisi Eleştiri Özel Sayısı I-II*, s. 546-547.

²⁰⁵ Şerife Çağın, *Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Nurullah Ataç*, Dergâh Yayınları, İstanbul, Nisan 2012, s. 11.

²⁰⁶ Şerife Çağın, *a.g.e.*, s. 12.

²⁰⁷ Şerife Çağın, *a.g.e.*, s. 13.

da devrinde çeşitli çevrelerce sayılıp sevildiğini, yazılarının edebiyat heveslisi gençler tarafından dikkatle takip edildiğini söylemek mümkün.

Eleştirilerinde, metne genellikle yalınkat bir biçimde değinen, metni kazımayan ve düşüncelerini aktarmaya önem veren Ataç'ın yazdıklarına daha sonraları “söyleşiler” demesini, *Keziban'a mektuplar* yazmasını göz önüne aldığımız vakit onun eleştiriye nasıl kavradığını daha iyi anlarız. Bu tavrı örneklemekte fayda görüyoruz:

“Rindlerin Ölümü” niçin güzeldir? Bunu anlatmaya şüphesiz imkân yoktur. Zaten herhangi bir sanat eserinin güzelliğini anlatmak için biricik çare, onu okumaktır.

Asıl lazım olan şiiri tahlil edebilmek, anlatabilmek değil, tatmaktır.²⁰⁸

Bu ifadelerdeki asıl sorun, “eleştirmenin görevi, dikkatini çeken bir şeyi sistemli bir şekilde dile getirmezse bunu kim yapacak” sorusuna verilemeyen yanıtıdır. Okur, zaten bir şekilde metinleri alıp zevkine varabilir. Münekkinin görevinin, onun görmediğini göstermek, hissetmediğini hissetmesini sağlaması gerekmez mi? Bazen bunları yapsa da umuma yayıldığında pek sık olmadığını görebileceğimiz Ataç'ı okurken bu gibi bazı sorular sorulabilir. Eleştirmenimize göre tenkit yapacak kişi, şöyle olmalıdır:

Bütün akidelerin, bütün estetiklerin boş olduğuna daha genç yaşında kanaat getirmiş insandan iyi münekkit yetişmez; çünkü bu hakikati kendiliğinden keşfetmemiştir, başkasından öğrenmiştir. İyi münekkit, onları adeta birer birer tecrübe etmiş, her birine heyecanla sarılmış, sonra onları birer birer atmış olan insandır. Ona keşfetmek kudretini veren, bütün o akidelerdeki, estetiklerdeki “fazilet”lerin birbiriyle birleşmesidir. Bunun içindir ki genç bir adamın tahlil edici, anlatıcı, tasnif edici iyi bir münekkit olabileceğine inanırım, ancak keşfedici bir münekkit olabileceğine inanmam.²⁰⁹

Hiçbir okula, ekole bağlanmak istemediğini, eleştirmeni ayrıksı bir noktaya yerleştirdiğini görebileceğimiz Ataç'ın, girdiği polemiklerden hem Batı edebiyatını

²⁰⁸ Şerife Çağın, a.g.e., s. 15.

²⁰⁹ Şerife Çağın, a.g.e., s. 16-17.

çok iyi bilmesi hem de eski edebiyatımıza olan sonsuz muhabbeti sayesinde sağ salim çıkabildiğini söyleyebilirsek de fevri mizacı, şahsi ilişkilerinin tesiriyle onu, kendi parlattığı Garip şairlerini silmeye de itmiştir. Bu konu hakkında daha fazla bilgi vermekte fayda görüyoruz.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yazılarıyla tanınmaya başlanan Nurullah Ataç'ın kurucuları arasında yer aldığı *İnsan* dergisinde yayımlanan “Kitabe-i Seng-i Mezar” adlı şiiriyle Orhan Veli, eleştirmenimizin dikkatini çeker. Şiiri çok beğenen Ataç'a göre sanatkar, onu herkesten başkalaştıran düşünce, tasavvur ve kanaatlerini eserlerinde işlemelidir²¹⁰. Divan şiirinin mazmunlarıyla mukayese ederek, mezkûr şiirdeki “Hiçbir şeyden çekmedi dünyada / Nasırdan çektiği kadar” mısralarını eleştirenlere şunları söyler:

Geçen gün tanıdıklardan biri, Orhan Veli'nin yeni bir şiirini okuyordu: “Nasır da şiire girer mi ya?” dedi. Bülbül şiire girer ama fare girmez; yara şiire girer ama nasır girmez. Şair veremden, baş ağrısından bahsedebilir ama karın ağrısı, diş ağrısı gibi şeylerden bahsedemez. Niçin? Çünkü bülbül, verem, baş ağrısı gibi şeyler şairanedir, “güzel”dir; hâlbuki ötekiler değildir.²¹¹

Ankara'da yaşadığı esnada Ataç'la aralarında bir çeşit tatsızlık olduğunu bildiğimiz Orhan Veli ve Ataç'ın ilişkileri tatsızlaşmaya başladığı vakit yazılarında ondan bahsetmemeye başladığını görürüz²¹². Fakat Ataç, yazı yaşamı boyunca beğendiği gerek eski gerek yeni şiirleri yazmaktan asla geri durmaz. Sonraları gözden çıkarttığı Divan şiiriyle olan bağı, şu satırlarda daha iyi görülebilir:

Yıllardır eksilmeyen, ta içerime baktım mı, eksilmediğini gördüğüm bir sevgiyle anarım Fuzuli'nin, Baki'nin, Naili'nin, Nabi'nin gazellerini, beyitlerini. Hepsinden de beni saran, belki, Nedim'in gazelleridir: “Halelpe-zir ise resm-i kühen aceb mi, Nedim? / Bu taze şiirimizin itibarı bâkidir.”

²¹⁰ Beşir Ayvazoğlu, a.g.e, s. 322.

²¹¹ Beşir Ayvazoğlu, a.g.e, s. 322.

²¹² Şerife Çağın, a.g.e., s. 249.

Bana yüzyıllar arasından bir şamar değil mi bu? Ben ne dersem diyeyim,
o taze şiirin “itibarı bâki” kalacak.²¹³

Genç yaşında ölen Orhan Veli’yle küskün olsalar da şiirde yaptığı yenilikleri reddetmez, onu, öldükten sonra da yenilikçi kişiliğiyle anmaktadır Ataç. Çünkü “[ş]iir Orhan Veli ile şairanelikten çıkmış, o dar alandan kurtulmuş, bütün hayatı kavramıştır. Orhan Veli şiirinde bütün hayatı anlatmıştır demek istemiyorum, yalnız bu imkânı yaratmıştır; kendisiyle birlikte çalışanlara, kendisinden sonra gelenlere uçsuz bucaksız bir alan göstermiştir.”²¹⁴ Ataç’ın bu ifadeleri, bugün hâlen geçerliliğini koruyor ve Garip şairlerine açtığı yol, onların sesini duyurmuş olması inkâr edilemeyecek bir gerçek. O da Garip şairleri gibi belâgate düşmandır, sık sık Verlaine’in *Şiir Sanatı* şiirindeki “Tut belâgati, dürüver ümüğünü” mısraından bahis açar²¹⁵. Fakat Orhan Veli, kusursuz bir şair de değildir Ataç için. “Söz”, “Sere Serpe”, “Sakal”, “Cımbızlı Şiir”, “Ah Neydi Benim Gençliğim” gibi “pırlanta şiirler”i saymakla bitmeyeceği gibi, geleneğe boyun eğdiği “Yol Türküleri”, “Delikli Şiir”, “İstanbul Türküsü” nevinden son derece basit, “kendini unutmuş” bir Orhan Veli’den de yakınıdır²¹⁶.

Nurullah Ataç’ın, seslerinin daha gür çıkmasını, duyulmasını sağladığı bir diğer topluluk ise İkinci Yenicilerdir, denilebilir. Turgut Uyar’ın *Türkiyem* adlı şiir kitabına yazdığı önsözde, alıntılıdığı *Arz-ı Hâl* şiirinin *Kaynak* dergisinde aldığı ikincilik ödülünden bahsedip şiirde ne bulduğunu izah ettikten sonra şunları dile getiriyor:

Olsun, artık biliyorum ki günümüzün en iyi Türk şairlerinden biridir, genç şairlerimizin başta gelenlerini sayarken onu unutmaya kimsenin hakkı yoktur. Kitabını okurken buna siz de inanacaksınız. (...) Bilmem yanılıyor muyum Turgut Uyar’ı iyi bir şair saymakla? Hiç sanmıyorum. Ne olursa olsun, onun için atıyorum zarım. Övünerek söyliyeyim, şairler için attığım

²¹³ Nurullah Ataç, *Günce (1953-1955)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2021, s. 34.

²¹⁴ Şerife Çağın, *a.g.e.*, s. 250.

²¹⁵ Şerife Çağın, *a.g.e.*, s. 252.

²¹⁶ Şerife Çağın, *a.g.e.*, s. 253.

zar. Şimdiye kadar çoğu iyi geldi, doğru seçtiğimi gösterdi. Turgut Uyar için de iyi geleceğinden hiç şüphe etmiyorum.²¹⁷

Ahmet Oktay'a (Börtecene) göre ise Ataç, 1950'lerden sonra nesnel bir eleştiri anlayışına yönelmiştir. Ataç, bu tarihten sonra, savunduğu öznel eleştiri anlayışının "güdük kalacağına farkına varmış"²¹⁸ ve düşünmenin bir nesneye bağlanmakla başladığını dile getirmiştir²¹⁹. *Prospero ile Caliban* yazarının, nesnellığe yöneldiğinin kanıtı olarak şu cümleler verilebilir: "Tenkitçi bağını sormadan üzümü yiyemeyen adamdır: bir eserin nerede, ne zaman, nasıl, hangi şartlar altında yetiştiğini öğrenmek, bu bilgiyi o eserin kendisinden çıkarmak ister."²²⁰ Ataç'ın, nesnel eleştiri üzerine bu gibi bazı cümleleri olsa da onu, genel eğilime bakıldığında objektif eleştiriye yakın görmek yanlış olur. Oktay'ın belirlemesiyle o, kendisinde alışkanlığa dönüşmüş bu anlayışı zaten öyle kolay da terk edemezdi bizce de²²¹. Bu noktada, Asım Bezirci'nin *Nurullah Ataç* kitabındaki nesnel eleştiri bahsine bakmanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

Kısacası Nurullah Ataç, her ne kadar yer yer tutarsız ve hiddetle, duygularıyla hareket ve metni bahane ederek²²² eleştiri metinleri, denemeler kaleme alsada şiir eleştirisi bakımından edebiyatımıza katkıları yadsınamayacak düzeydedir. Bugün adını zikrettiğimiz bazı isimlerin, onun yazılarında işlendiğini, bazı konularda ders kitaplarımızda hâlen onun bakış açısıyla metinler kaleme alındığını belirtmek yanlış olmaz. Bununla beraber, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel, siyasi yaşamında da izleri bulunana Ataç, dil meseleleri hakkında pek çok yazı kaleme almış, aşırı sadeleşmeye yönelik çabaları, Avrupacı bakış açısıyla entelektüel sahamızda mühim bir yer işgal etmiştir.

3.2. SABAHATTİN EYÜBOĞLU

²¹⁷ Nurullah Ataç, "Türkiyem'e Önsöz", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 105, Mayıs-Haziran-Temmuz 2023, s. 127.

²¹⁸ Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 350.

²¹⁹ Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, s. 351.

²²⁰ Ataç'tan akt. Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, s. 351.

²²¹ Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, s. 351.

²²² Kemal Bek, öznel eleştiriyi, "metin bahâne" olarak adlandırıyor. Kemal Bek, "Edebiyatımızda Eleştiri Anlayışlarına Öznel Bir Bakış", *Eleştiri Seçkisi: Eleştirel Bakış Açılırları*, haz. Mehmet Rifat, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004, s. 127.

Onunla aynı devirde yaşayan Sabahattin Eyüboğlu da Şiir üzerine yazılar kaleme almış önemli bir entelektüeldir. Ataç gibi cumhuriyetimizin, ayrı ayrı pek çok alanda bilgiye sahip olup eser üreten, çeviri çalıŐmaları ve yazılarıyla yenileŐmeye katkılar sunan isimlerinden biri olan Eyüboğlu'nun görsel sanatlar ve söz sanatları hakkında yazıları iki cilt hâlinde Cem Yayınlarından yayımlanmıştır. Azra Erhat'ın hazırladığı iki ciltlik bu neŐrin ilk cildini söz sanatları ihtiva etmektedir. Eyüboğlu, çevirilerinden de anlaşılabilceği gibi, Ataç'ın aksine, Doğu ve Batı kültürünün bir sentezini amaçlar²²³. Hem Gonçarov'un *Oblomov* romanı önemlidir hem de Yunus Emre'nin Şiirleri hem Ömer Hayyam'ın rubaileri tercüme edilmelidir hem de La Fontaine'in masalları. Divan Şairleri, her ne kadar halktan ve hayattan uzaklaŐmıŐ olsalar, "kanı ve nefesi kurutsa"lar da²²⁴ edebiyatımızı Tanzimat'tan başlatmak, ondan ibaret sanmak büyük bir yanılđı olacaktır. Ataç'ın aksine o, Divan Şiirini büsbütün yok saymaz, onsu bir Türk edebiyatı olabileceğine kani deđildir²²⁵. Batı edebiyatı ve Türk edebiyatı üzerine görüşlerinin panoramasını sunan "Yeni Türk San'atkârı yahut Frenkten Türke DönüŐ" yazısında (bu yazı, *İnsan* mecmuasında 1938 senesinde neŐredilmiŐtir²²⁶) Garb'a olduğu kadar Şark'a hayranlığın da ne denli kötü olduğunu bu ikisini mukayese ederek açıklar. Türk edebiyatı, bu iki edebiyattan da etkilenmiŐ apayrı bir kimlik, edebiyattır. Eyüboğlu Şöyle diyor:

Frenk hayranlığı bizde yeniden dođuŐun ilk Őartı olmakla beraber san'at bakımından en kötü devresidir. Frenk hayranlığında kalmış, yani frenk Őururle kendi dünyasına dönmemiŐ olan Türk san'atkârı iyi eser verememiŐtir. Çünkü, kâinatı gezdikten sonra kendine dönmiyen adamdan hayır gelmez. İyi eser verenlerimiz frenk hayranlığını aŐmıŐ, frenk kıymetlerini hazmetmiŐ olanlarımızdır.²²⁷

²²³ Dr. A. Fikret Kılıç, **Sabahattin Eyüboğlu ve Türk Şiiri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 27

²²⁴ Dr. A. Fikret Kılıç, **a.g.e.**, s. 65.

²²⁵ Sabahattin Eyüboğlu, **Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler, Cilt 1: Söz Sanatları**, haz. Azra Erhat, Cem Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 70.

²²⁶ Sabahattin Eyüboğlu, **a.g.e.**, s. 69.

²²⁷ Sabahattin Eyüboğlu, **a.g.e.**, s. 70.

Halk sanatı, divan sanatı ve mistik sanata (tasavvuf kastediliyor olmalı) yüz çevirmek de Batı sanatına yüz çevirmek de yanlıştır. Her ikisine de “kök salmak” lazımdır. Buna şiirde bir örnek verilecekse de en uygunu Yahya Kemal’dir²²⁸. Onun şiirde yaptığını, Türk sanatında yapılması lazım gelir. Eyüboğlu, adını andığımız yazısının devamında uzun uzadıya Yahya Kemal’in şiirlerini inceliyor ve görüşünü temellendiriyor. Sabahattin Eyüboğlu’nun Orhan Veli, Cahit Külebi, Ahmet Hamdi Tanpınar, Âşık Veysel ve Yahya Kemal gibi isimler hakkındaki şiir eleştirisi içeren metinlerine bakıldığı vakit, kendi devrinin şiirini iyi takip eden bir ilk dönem cumhuriyet aydını görürüz. Bir şaire yahut metne ayrılmış yazılarının sayısı az olsa da gerek divan şairlerine gerek halk şiirine gerekse de çağdaş şiire yönelik eleştirilerinin yaşantılarla kaynaşmış, bilimselliğe pek yanaşmayan samimi, sohbet havasında bir üslûpla (“musa-habe” olarak da adlandırabiliriz) şiirlerin irdelendiğini söylemek mümkün. Dilde yenilik, şiir dili, şiirin geleceği, sadeleşmenin getirdiği kusurlar ve benzerini içeren yazılarında onda Ataç’a yakın bir sıcaklık hissedebiliriz.

Sabahattin Eyüboğlu ve Nurullah Ataç’ın yanı sıra subjektif eleştiri metinleri kaleme alan, daha çok Ataç gibi metinler neşreden Suut Kemal Yetkin’in *İki Eleştiri Akımı* adlı metninden önceki sayfalarda bahsetmiştik. Yetkin, bu yazısında, Ataç’ın benimsediği metotsuz eleştiriye üstte tuttuğunu belirtiyordu. Paris’te felsefe okuyan Yetkin’in estetik üzerine yazılmış bir ders kitabıyla beraber metafizik, resim tarihi üzerine telif eserleri ve Hegel, Heidegger, Leibniz, Lessing, Baudelaire gibi isimlerden yaptığı çeviriler de bulunmaktadır²²⁹. Deneme kitaplarındaki yazılara bakıldığında, eleştiri üzerine düşüncesini yukarıda bahsettiğimiz yazısıyla da sınırlı kalmaz. *Günlerin Götürdüğü* (1958), *Düşün Payı* (1960), *Şiir Üzerine Düşünceler* (1969) isimli yapıtlarında çağdaş şiir ve eleştiri üzerine düşündüğünü gösteren metinler yoğunluktadır. Felsefî birikiminin Yetkin’in eserlere bakışında etkili olduğunu, sık sık Fransız edebiyatına ve düşün dünyasına yaptığı göndermelerden anlayabiliyoruz.

3.3. AHMET HAMDİ TANPINAR

²²⁸ Sabahattin Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 71.

²²⁹ Suut Kemal Yetkin maddesi, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. II, s. 1128-1129.

Bizim, mümkün olduğunca dışarıda tutmaya çalıştığımız akademik eleştiri üzerine de birkaç cümle sarf etmek lazım geliyor. Umumiyetle poetikasını ortaya koyan yazılar kaleme almış Yahya Kemal'in²³⁰ öğrencisi Ahmed Hamdi Tanpınar'ın edebiyatımızın vazgeçilmez başvuru kaynaklarından biri olan *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ve makalelerin derlendiği *Edebiyat Üzerine Makaleler*'e değinmeden edemeyiz. Sonundaki "Birinci Cildin Sonu" ibaresinden anlaşılacağı gibi Tanpınar, eserini bir edebiyat tarihi külliyyatının ilk cildi olarak tasarlamış lakin devam ettirememiştir. Edebiyatımızın yenileşme sürecinde kilit rol oynayan meseleler, kişiler ve eserlerden bilimsel olmanın yanı sıra kendi sanatçı kişiliğini gizlemeden, cesurca şairane bir biçimde bahseder, kitaplara, devirlere ve metinlere değinir.

Sırasıyla Ahmed Cevdet Paşa, Münif Paşa, İbrahim Şinasi ve Ali Suavi Efendi üzerinde durduktan sonra Tanpınar, 1851-1885 seneleri arasında edebi türlerin gelişimi (gazete, şiir, tiyatro, hikâye, roman ve nihayetinde tenkit ve deneme) üzerinde durur. Sonraki bölümlerin her birinin serlevhaları bir edibimize ayrılmıştır: Ziya Paşa, Nâmık Kemal, Ahmed Mithat Efendi, Recaizade Mahmud Ekrem Bey, Abdülhak Hamid, Muallim Naci Efendi. Bu sayılan isimlerin yaşamları, yetiştikleri çevreler, etkilendikleri eserler-yazarlar-şairler ve eserlerinin tahlilini içeren *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin yer yer sanatlı pasajlarını göz önüne aldığımız vakit akademik bir metnin yanı sıra bir deneme yahut roman olarak görülebileceğini söyleyelim. Roman olarak görülebilir derken kastımızın, Tanpınar'ın söyleyişindeki ahenk, işlediği şahıslara, şahısların yaşadığı devre yönelik yaklaşımlarından neşet etmiştir. Şiirsellik ve kurgu bakımından eser, henüz tamamlanmamış bir roman olarak görülebilir. Örneğin Ziya Paşa bölümünde, Paşa'nın mizacı hakkında söylenen sözlerin bir romandan çıkmış gibi olduğunu belirtmek abesle iştilgal olmaz. Bunun dışında, konu bakımından daha geniş yelpazeye sahip *Edebiyat Üzerine Makaleler*'de hem çağdaş şairler ve şiir hem eski şiir hem de Batı şiiri üzerine yazılar bulunur. Bu yazılardan şiir eleştirisi bakımından ilginç olarak görülebileceklerden biri "Son 25 Senenin Mısraları" adlı beş bölümlük yazı dizisidir²³¹. 1936 senesinde neşredilen yazılarında Tanpınar'ın çağdaş şairler

²³⁰ Şairin poetikası da doğrudan eleştiri metni kaleme almasa da bir tür kıstaslar toplamıdır. Eleştirinin temel taşlarından biri olan kıstas, ölçü sorunu göz önünde bulundurulduğu vakit Beyatlı'nın şiir hakkındaki poetik yazılarını da eleştiri kategorisine sokabiliriz.

²³¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, haz. Zeynep Kerem, Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2016, s. 393-412.

hakkında dikkatler sunar, değerlendirmelerde bulunur. Kitabın büyük kısmını ise Yahya Kemal ve mensur metinler üzerine yazılmış yazılar oluşturmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın öğrencisi Mehmet Kaplan da şiir eleştiri üzerine düşünmüş ve yazmış önemli akademisyenlerimizdendir. Kaplan'ın *Şiir Tahlilleri* adlı iki ciltlik kitabı, bir şiirden yola çıkılarak şairin şiir dünyası üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunur. Kaplan, henüz doktora tezini yazarken metin tahlilini ön planda tutmak istemiştir ve İnci Enginün'e göre bu isteğinin altında, o tarihte devam ettiği, *Mimesis* yazarı Erich Auerbach'ın tesiri vardır²³². Yöntem bakımından etkilendiği başlıca isimlerden birinin Alain olduğunu söyleyebilirsek de Enginün'e göre Kaplan, metni aydınlatmaya uygun olanı seçer ve öğrencilerini de bu yönde gönüllendirirdi²³³.

3.4. İKİNCİ YENİ ŞAİRLERİ VE ŞİİR ELEŞTİRİSİ

İkinci Yeni şairleri arasında, şiirle ilgilenmelerinin yanı sıra, şiir üzerine düşünenlerin de olduğu görülür. Turgut Uyar'ın *Bir Şiirden* adlı kitabı, şiir eleştirisi bakımından hem cesur hem de kuruluşu bakımından modern şiir tarihini okuyabileceğimiz bir kaynaktır. Kitap, isminden de anlaşılabilir gibi, tek şiirden yola çıkarak şairin şiir dünyası üzerine yorumlar yapar ve metni açıklamaya kalkar. Edip Cansever'in *Şiiri Şiirle Ölçmek* adlı kitabına bakılarak, onun eleştirinin üzerine hususen düşme dahi şiire bakışının eleştirel olduğunu görebiliriz. Cemal Süreya ise şiir eleştirisi metinleriyle İkinci Yeni'nin en mühim eleştirmenlerindedir. Şiir eleştirilerinin toplandığı *Şapkam Dolu Çiçekle*'deki yazılarındaki güçlü sezgi, kavrayış ve yorum yeteneği hemen göze çarpar. Nesnel bir eleştirmen olan Cemal Süreya, hem Divan şiiri üzerine hem kendi zamanında yazılan şiir üzerine yazmış hem de Ataç, Yetkin gibi eleştirmenler üzerine kalem oynatmıştır.

3.5. HÜSEYİN CÖNTÜRK VE NESNEL ELEŞTİRİ

Hüseyin Cöntürk, 2000'li yıllarda tekrar keşfedilen ve ileriki bölümde de değineceğimiz isimler için çığır açan mühim bir eleştirmendir. Asıl mesleği inşaat mühendisliği olan Cöntürk, 1950'li ve 1960'lı yıllarda çıkardığı *Eleştirmeden Önce*

²³² İnci Enginün, "Şiir Eleştirileriyle Mehmet Kaplan", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 105, 2023, s. 75.

²³³ İnci Enginün, "Şiir Eleştirileriyle Mehmet Kaplan", *a.g.y.*, s. 80.

(1958) ve *Çağının Şairi* (1960) kitabıyla nesnel eleştiriyi, öznel eleştiriye karşı savunmuştur. Cöntürk'e göre, öznellik, nesnellikten sonra gelmeli, yapıt, belli kıstaslar çerçevesinde incelenmelidir. Eleştiri, özneliği savunanların ortaya attığı gibi bir sanat dalı olarak değil, özerk bir dal olarak görülmelidir²³⁴. İlk iki yapıtında kuramsal bir altyapı kuran ve eleştiri anlayışını teorik olarak izah eden Cöntürk, üçüncü kitabı *Günlerin Getirdiği Götürdüğü*'nde (1962) Suut Kemal Yetkin'in eleştiri yöntemi üzerinde durdu ve öznel eleştirinin çıkmazlarını saptadı. Bunlar, öznel eleştirinin izafiliği, mutlakçılığa sığınışı ve otobiyografi ve psikolojiye kayarak metni gözden kaçırmaları²³⁵. Döneminde öznel eleştirinin en mühim temsilcilerinden ve Türk edebiyatında eleştirinin yerleşmesinde mühim bir yeri olan Ataç'ı da eleştirmiştir Cöntürk. Ona göre Ataç, her ne kadar edebiyat üzerine eleştiri yazıları yazsa ve bu çerçevede ilerlese de bir ölçüt sorunu söz konusudur onda²³⁶. Ataç'ın diğer bir kusuru da parçalı düşünmesi ve eseri tek özelliğinden dolayı büsbütün çöpe atabilmesidir²³⁷. Fakat Ataç, yine de değerli bir isimdir ve ideolojik kalıplar üzerinden edebiyata bakmadığı, mutlak doğru yahut mutlak yanlış bilmediği için Cöntürk tarafından değerli görülür²³⁸. Mutlak doğru ve mutlak yanlış derken, Marksist edebiyat kuramından yola çıkarak, yalnızca öze değinen ve eserin biçimin gözden kaçıran Fethi Naci gibi eleştirmenleri kastetmektedir Cöntürk. Edebiyatın, edebiyat dışından yola çıkılarak eleştirilmesine karşıdır o işin özü.

3.6. ASIM BEZİRCİ

Asım Bezirci, Cöntürk'le birlikte önemli eleştiri metinleri kaleme alan başka bir isimdir. Bezirci, her ne kadar bilimsel bir eleştiri metodunu savunsa da yazdığı monografilerde sıklıkla bunun dışına çıkar ve çevre şartlarını, eserin yazıldığı çağı ve eserden önceki koşulları önemser. Kemal Bek, Bezirci'nin Nurullah Ataç üzerine yazdığı kitaptan yola çıkarak onun "nesnel eleştirinin en mühim temsilcilerinden" biri olarak adını ansa da²³⁹ Kaan Kurt, onun şiir eleştirmenliği üzerine yazdığı yazıda bu

²³⁴ Fatih Altuğ, "Hüseyin Cöntürk ve Eleştirel Özerklik", **Eleştiri Seçkisi: Eleştirel Bakış Açılırları**, haz. Mehmet Rifat, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004, s. 181.

²³⁵ Fatih Altuğ, "Hüseyin Cöntürk ve Eleştirel Özerklik", s. 182.

²³⁶ Fatih Altuğ, "Hüseyin Cöntürk ve Eleştirel Özerklik", s. 182.

²³⁷ Fatih Altuğ, "Hüseyin Cöntürk ve Eleştirel Özerklik", s. 183.

²³⁸ Fatih Altuğ, "Hüseyin Cöntürk ve Eleştirel Özerklik", s. 182.

²³⁹ Kemal Bek, "Edebiyatımızda Eleştiri Anlayışlarına Öznel Bir Bakış", **a.g.e.**, s. 129-130.

görüşe katılmaz ve şöyle der (Kurt, aşağıdaki cümleleri söylerken Bek'in yola çıktığı Ataç monografisini de dahil eder):

Bezirci'nin net bir yöntem izlememesi veya yöntemlere dair bir gerekçelendirme sunulmaması monografilerde zafiyet yaratmakta. Bu eksikliğin muhtemel sebebiyse Bezirci'nin metinlerinin kuramsal çerçevesinin bulunmaması veya oldukça zayıf olmasıdır. Kuramsal bir çerçeve bulunmıyınca bir şairi, bir şiiri, edebî bir metni ne şekilde ele almak, çözümlmek, değerlendirmek gerektiği ile ilgili de bir ajandadan hareket edilmez, sezgilerden hareket edilir.²⁴⁰

Kurt, yukarıda alıntıladığım yazısında, “nesnel-bilimsel-yansız bir eleştiri metoduna sahip” olan Bezirci'nin metinlerini irdeleyerek bazı kusurlarını ortaya koyuyor. Bunlardan en göz önünde olanı, aslında Cöntürk'ün de belirttiği gibi, Bezirci'nin sosyalist dünya görüşüne sahip olmasından kaynaklı olarak metinlerine yansıttığı mutlakçı bakış açısı. Misal verilecek olursa *On Şairden On Şiir* adlı kitabında Rıfat Ilgaz'dan “halktan biri” olarak bahseddiği, onun sosyal sınıfını öncelediğini, biyografik bilgileri göz önünde bulundurmaktan kaçınmadığını gösterir²⁴¹. Kurt'un alıntıladığına benzer bir ifade, Asım Bezirci'nin Rıfat Ilgaz'la alakalı kitabında bulunan “Rıfat Ilgaz ve Şiiri” adlı yazında da geçmektedir, üstelik birkaç kez. Bu yazıda Bezirci, Garip şairlerinin, herhangi bir ideolojiye bağlanmadan “şiire “halkın dilini, halkın zevkini” sokmaya çalış”tıklarını ifade eder²⁴². Onlar, halkın ihtiyaçlarının müdafaasını yapmaz, sadece zevkini arar, bulur ve sanata hâkim kılar²⁴³. Ilgaz ise “Garipçilerin tersine, hem halktan yana yeni bir ideolojiye bağlanmıştır, hem de halkın ihtiyaçlarının sanat yoluyla sergilenmesini ve savunulmasını üstlenmiştir”²⁴⁴. Burada maymuncuk vazifesi gören ibare bizce “Garipçilerin tersine”dir zira bu, onların görevlerini yapamadıkla-

²⁴⁰ Kaan Kurt, “Asım Bezirci'nin Şiir Eleştirmenliği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 105, 2023, s. 84.

²⁴¹ Kaan Kurt, “Asım Bezirci'nin Şiir Eleştirmenliği”, s. 88.

²⁴² Asım Bezirci, *Rıfat Ilgaz*, Çınar Yayınları, İstanbul, 1993, s. 76.

²⁴³ *Garip Önsözü*'nden (1941) aktaran Asım Bezirci, *a.g.e.*, s. 76.

²⁴⁴ Asım Bezirci, *a.g.e.*, s. 76.

rını, Orhan Veli ve arkadaşlarının eksikliklerini göstermektedir. Garip, toplumun ihtiyaçlarına karşılık vermiştir fakat eksiktir²⁴⁵. Son olarak, bu gibi pek çok ifadeyi içeren yazının yayımlandığı kitabın, Çınar Yayınları'nın "Halkın Şair ve Yazarları" serisinden neşredildiğini ve Orhan Veli üzerine yazdığı kitapta (Oluş Yayınları, 1972), Orhan Veli'nin *Yenisi* isimli şiir kitabında şair, gitgide/yer yer toplumsal bir kimliğe bürünür ve halkın sorunlarıyla ilgilenmeye başlar²⁴⁶.

Tüm bunlar da Cöntürk gibi onu bilimsel eleştiri metoduyla ilintili kılacak faktörlerden ayırır. Bizce de Bezirci, birtakım nesnel eleştiri birimlerinden ve (eklektik bakımdan) metin merkezli eleştirinin nimetlerinden yararlanmışsa da Fethi Naci gibi toplumcu eleştirmenler arasında sayılması daha doğru olacaktır. Kaan Kurt, onun eleştiri metinlerinin bugün çok okunmayışını, referans verilmeyişini bugün toplumcu şiirin bulunduğu noktaya bağlar ve titiz bir biçimde oluşturduğu bibliyografiler ve arşiv çalışmalarının hâlen değerini koruduğunu belirtir. Bunun dışında Bezirci'nin nesnel/bilimsel bir eleştiri kuramadığı bariz olsa dahi şiir eleştirimizde "izlenimciden nesnel bir kaydırma çabası"yla beraber büyük katkıları olduğunu söylemek gerekmektedir²⁴⁷.

3.7. MAVİCİLER VE ELEŞTİRİ

Ahmet Oktay, Marksist bir eleştirmen ve şairdir. Şiirdeki içe yönelen, mistik/metafizik duyarlılığı, *İmkânsız Poetika* adıyla derlenen ve kitaplaştırılan şiir eleştirisi yazılarında görülmez. Dünya görüşü, şiirlerinde değil eleştiri metinlerinde ön plana çıkar. Kemal Bek'in belirlemesiyle, "[t]oplumsal boyutla göstergebilimsel yöntemi temel alarak benimse"r²⁴⁸. Enis Batur'un *Opera* kitabına yazdığı sözlük ve Ahmet Arif'in *Hasretinden Prangalar Eskittim* kitabını ayrıntılı bir biçimde incelediği *Kararfil ve Pranga, İsrail'in Sûr'u, Şair ile Kurtarıcı* kitaplarına bakıldığında Bek'in

²⁴⁵ Ahmet Oktay, 1955 senesinde benzer cümleler kurmuştur. Her iki eleştirmenin de dünya görüşleri arasındaki paralellik de göz önünde bulundurulunca bu, pek de şaşırtıcı gözüküyor. Oktay, "Orhan Veli'yi çeşitli cephelerden eleştirdikten sonra (imaj kıtlığı, yeni ve millî bir sanat kuramamak vs.) onun halkçı sayılamayacağını fakat "doğru bildiğini yılmadan savunan namuslu bir insan" olduğunu söyler. Son hükmü ise şudur: "eksik bir öncü ve eksik bir şairdi". Ahmet Oktay, *İmkânsız Poetika*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008, s. 338.

²⁴⁶ Asım Bezirci, *Orhan Veli*, Oluş Yayınları, İstanbul, 1972, s. 93.

²⁴⁷ Kaan Kurt, "Asım Bezirci'nin Şiir Eleştirmenliği", s. 93.

²⁴⁸ Kemal Bek, "Edebiyatımızda Eleştiri Anlayışlarına Özel Bir Bakış", *a.g.e.*, s. 153. Şimdi bakıldığında Bek'in bu hacimli yazısında yaptığı tasniflerin gerçekten öznel olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Eser Gürson gibi nesnel eleştiriye her hâlükârda savunmuş bir eleştirmenin "Toplumsal Boyut ve Yorumlayıcı Anlayış" başlığı altında Memet Fuat ve Fethi Naci'yle beraber incelenmesine anlam veremedik.

söylemleri, metinlerle örtüşür. Oktay, dünya görüşünü bagaj olarak taşımaz metinlerinde genellikle. *Mavi* dergisinde Ahmet Oktay'a eşlik eden Attilâ İlhan da Türk edebiyatında Garip'e ve İkinci Yeni'yle tepkileriyle simgeleşmiş eleştirmenlerindedir. Şair, romancı ve fikir insanı kimliğiyle öne çıkan İlhan'ın Orhan Veli ve arkadaşlarına verdiği tepki, burada hatırlanmalı, *Gerçeklik Savaşı* ve *'İkinci Yeni' Savaşı*'ndaki yazıları unutulmamalıdır.

3.8. DİĞER ÖNEMLİ İSİMLER

Bu eleştirmenler dışında eleştirel denemeleriyle Doğan Hızlan, Oğuz Demiralp ve Memet Fuat'ı; eleştirimizde nesneliliği savunan mühim isimlerden biri olan Eser Gürson'un toplu yazılarını ihtiva eden *Edebiyattan Yana* kitabını (Ketebe, 2023); yazın kuramlarını tanıtan yazıları, özellikle Asaf Hâlet ve Behçet Necatigil'i irdeleyen metinleriyle Hilmi Yavuz'u; *Şairaneden Şiirsele* kitabıyla ve şiir üzerine yazılarıyla Murat Belge'yi; göstergebilim üzerinden yaptığı okumalar ve bu alandaki teorik yazılarıyla Mehmet Rifat'ı; İkinci Yeni için yazdığı öncü yazılarla Muzaffer İlhan Erdost'u, *Modern Türk Şiirinin Doğuşu* ve *Geçmişin İçindeki Geçmiş* kitaplarıyla Eubekir Eroğlu'nu; *Tabula Rasa, Şiir ve Gerçeklik* ve *Yazınsal Söylem Üzerine*'siyle Özdemir İnce'yi ve daha pek çok ismi anabiliriz...

Adını zikrettiğimiz münekkitlerimizden bazılarının, bugün hayatta olduklarını, 2000 sonrasında da eleştiri metinlerini kaleme alıp yayımladıklarını gözden kaçırmamak gerekir. Fakat bunun bir başka çalışmanın konusu olacağı ve tarihsel süreçteki tüm şahsiyetlerin incelenmesinin imkânsızlığı sebebiyle asıl konumuz olan 2000 sonrası şairleri üzerinde duracağız. Odağımız, eleştiri kitapları 2000 sonrasında çıkan 1990 kuşağı şairleri olsa da yer yer bu odaktan kayacak, önemli gördüğümüz bazı metinlere de değineceğiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 2000 SONRASI ŞİİR ELEŞTİRİSİNDE FARKLI YÖNELİMLER

Önceki bölümlerde Türk edebiyatına eleştirinin girişi ve gelişimi üzerinde durmuştuk. Yirminci yüzyılın başında Hüseyin Cöntürk ve Eser Gürson'la beraber edebiyatımıza girmiş nesnel eleştirinin yanında öznel, düşünce bazlı yani subjektif eleştiri metinleri de yazılmayı sürdürmüştür. Bununla beraber çeşitli disiplinlerden yararlanarak eleştiri metinleri kaleme alan eleştirmenlerimizin olduğunu da söylemelidir. İşbu kısımda inceleyeceğimiz eleştirmenleri, eğilimleri belirtecek düzlemde seçtiğimizi belirtelim. Zira 2000 yılından sonra tavan yapmış dijitalleşmenin, edebi metin oluşturmada büyük kolaylıklar sağladığı herkesin malumudur.

4.1. 2000-2020 ARASI PERİYOTTA ŞİİR ELEŞTİRİSİ

Çalışmamızda şu ana dek, Türk edebiyatında şiir eleştirisine emek vermiş, önemli bazı isimlere, bazı köşe taşlarına yer verdik ve bu isimlerin eleştiri anlayışlarının üzerinde kısaca durduk. Bu köşe taşlarının hepsinden geniş geniş bahis açamadığımız gibi 2000 sonrasında şiir eleştirisi metinleri kaleme almış tüm isimlerin metinlerinden ayrıntılı bir biçimde bahsetmeyeceğiz. 2000'li yıllara yaklaştığımız vakit, tespit edebildiğimiz kadarıyla eleştirmenlerin metinlere bakışını şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- (a) **Poetikasıyla metne bakanlar:** Şair eleştirmenlerde görülen bu bakış, şairin şiir görüşü üzerine kuruludur. Metin, şahsi ölçütler üzerine değerlendirilir ve çoğunlukla polemik doğurur.
- (b) **Metne nesnel yaklaşıma çalışanlar:** Metnin iç dinamiklerinden, tutarsızlıklarından yola çıkarak metne bilimsel bakan eleştirmenlerimizi kapsamaktadır. Şair olan eleştirmenlerimizin yanı sıra, olmayan eleştirmenlerimizi de bu gruba dahil edebiliriz.

- (c) **İnceleme ve okuma üzerinden metinlere bakanlar:** Şiir hakkında düşünseler de yazdıkları metinlerin, önemli bazı noktalara dokunduğu görülen fakat hükümlerinden yola çıkarak söylememiz gerekirse, eleştirel metinler ortaya koymayanlar.
- (d) **Eleştirel denemeler kaleme alanlar:** Daha samimi ve pek de bilimsel olmayan, daha çok sezgilerden yola çıkan ve sohbet havasında gelişen (Ataç'ın "Söyleşi" dediği) fakat içerisinde eleştirel hükümler de yer alan metinleri kapsamaktadır. Okunması, (a) maddesiyle beraber, daha kolay ve çekicidir. Henüz içerisinde bulunduğumuz bir devir hakkında temkinli davranmak gerekir fakat 2020'li yılların genel eğilimidir, denilebilir.
- (e) **Yukarıdaki dört maddeyi de içeren, her birinden parçalar bulunduran metinler:** Bu metinlerde hem nesnel bir bakış hem samimiyet hem şairin poetikasıdan parçalar bulmak mümkündür.

Yukarıda yaptığımız tasniften yola çıkarak 14 eleştirmenden ve 2000 sonrasında metinler kaleme almış bazı isimler üzerinde durmaya çalışacağız. Çalışmamızın, şair-eleştirmenlerimizi odağına aldığını fakat dönemin bir panoramasını vermeye çalıştığı için şiir yazmayan eleştirmenlerimiz üzerinde de durulacağını belirtelim. Eleştiri metinlerini odağa alsak da devrin dergileri, şairlerin yazdıkları şiirler, bazen konuyla bağlantılı olduğu için yeri geldikçe poetikalarından da bahsedeceğiz şairlerin. Bazı eleştirmenleri dışarıda tutmamızın sebebinin, onların şiir eleştirisine yönelik katkıları olmadığını düşünmemiz yahut kıymetini göz ardı etmemiz olmadığını belirtelim. Biz, hâlen devam etmekte olan bir devrin çerçevesini bazı eleştirmenler üzerinden kurmaya çalıştık ve yönelimleri özetlemeye, incelemeye çabaladık.

4.1.1. Hayriye Ünal

1990'lı yıllarda şiir ortamına giren ve şiirlerini yayımlamaya başlayan şairler, kendilerinden önceki kuşağın yani 1980'li yıllarda şiir yazmaya başlayan, kitapları çıkan şairlerin aksine imgeci, içe kapalı, politikadan uzak lirik bir şiire değil, epik şiire yönelirler²⁴⁹. Bu sebeple, Turgut Uyar, Cahit Zarifoğlu gibi isimler tekrar keşfedilir,

²⁴⁹ Doksan kuşağını, bir "eleştiri kuşağı" olarak görebileceğimiz gibi bir "poetikalar kuşağı" olarak da görmemiz mümkündür. Servet Şengül'ün tanımlamasıyla bir "epik damar"a sahip olan bu kuşağın mensuplarının poetika kitaplarının bazılarını anacağız. 2011 senesinde Hayriye Ünal'ın *Eşikteki Özgürlük:*

İsmet Özel ve Sezai Karakoç çeşitli açılardan okunur ve bu şairler üzerine sık sık eleştirel metinler kaleme alınır. Saydığımız isimler, doksanlardan meydana gelen şiirin ana damarını ihtiva etmektedir²⁵⁰. İkinci Yeni, Garip, 1980 kuşağı şairleri yoğun bir eleştiriye tabi tutulup olumsuzlanarak yeni bir şiirin bina edilmesine yönelik çaba sarf edilir. 1990 Kuşağı şairlerinden hem poetik metinleri hem şiirleri hem de edebiyat eleştirileriyle Hayriye Ünal (d. 1973), o dönemin şiir ortamı hakkında şunları söylemektedir:

[Ş]iire başladığım 1994 / 95’li yıllar çok kötü şiirsel dönemdi; Türk şiirinde yaprak kımıldamıyordu diyebilirim. O dönemde zayıf, cılız bir şiir ortamı vardı. Ben kendimi anlamaya çalışıyorum ve şiiri anlamaya çalışıyorum, dünyayı anlamaya çalışıyorum ve şiiri anlamaya çalışıyorum. Dâhil olmaya çalıştığım bir şiir ortamı vardı, onun bir ucundan girmeye çalışıyordum. O sırada ilk Çoksesli Şiir’i yazmaya başladım. Dergilerde reddedildi. Ben yirmili yaşlardaydım, öfkeliydim. Güçlü, uzun ve çeşitli bölümlere ayrılmış şiirler yazmaya çalışıyordum. İnsanın o büyük hikâyesine sürekli atıf yapmaya çalışıyordum. Koskoca bir klasör şiir yazdım ama editörler benim yapmaya çalıştığım şiirleri anlamıyordu. (...) Dergiler, hemen hemen müracaat ettiğim ya da bir şekilde ilişki kurduğum tüm dergiler benden lirik kısa şiirler istiyordu, bekliyordu. Açık açık söylüyorlardı. Beni o kötü şiir algısına zorladıklarını hatırlıyorum.²⁵¹

Aynı zamanda 2000 sonrasında eleştiri zemininde gerçekleşen gerileme yahut ilerlemenin nedenleri, Ünal tarafından şöyle ifade edilmektedir:

[Ş]iirde cesur hareketlerin yerini mevzi koruyan hareketlere bıraktığını görürüz. Eleştiri de buna koşut şekilde daha az hüküm verici olmaya itilmiştir.

Çoksesli Şiir kitabı, ondan üç sene evvel Hakan Şarkdemir’in *Kahramanın Dönüşü* kitabı, 2012’de Hakan Arslanbenzer’in *Neo-epik Şiir*, aynı yıl çıkan *Sözcükler İçin Savaş* kitabıyla Celâl Fedai’yi, Murat Üstübal’ın 2010 tarihli *Dirim Kurgu* kitabı bunlara örnek olarak gösterilebilir.

²⁵⁰ Servet Şengül, **Epik Damar-1990 Sonrası Türk Şiiri ve Epik Referansları**, Ketebe Yayınları, İstanbul, Mart 2022, s. 163.

²⁵¹ Prof. Dr. Zeki Taştan, Dr. Servet Şengül (haz.), **21. Yüzyıl Türk Şiirinde Akımlar Sorunlar**, Ebabil Yayınları, Ankara, Mart 2022, s. 210.

Esas işi hüküm olan bir sahanın tam da bu işinden uzaklaşması etkisizleştiği anlamına da gelir. (...) 2000 sonrası 22 yıldan ibaret bir yüzyıl gibidir. 2008'e kadar olan ilk evrede şiir önem kazanmıştı. Milenyumun ilk eleştirmenleri de bu yıllarda etkindir. Deneysel-görsel hareket hız kazanırken, buna bağlı olgusal eleştiri de öne çıkar. (...) Eleştiri etkisizleşmeye başlar. 2015'ten bugüne sosyal medyada şiirin de etkin olduğu hesaplarda gelişen linç salgını, eleştirinin görevini haksızca temellük ederek son derece sevimsiz şekilde şairleri yıldırıldığı için eleştirmenler neredeyse yara sarıcıya dönüşmüş durumdadır. Hüküm vermeyi değil artık yaşatmayı ister gibidirler. Eleştirmenlerin yazıları şiiri açıklamaya, yorumlamaya meyleder.²⁵²

Ünal, kendisini eleştiri metni yazmaya, bu saiklerin ittiğini belirtiyor²⁵³ şiir tarihi üzerinde durduğu “Şiir, Alesta!” isimli yazısında 1980'lerde çok fazla şairin şiir yazdığını fakat şiirin güçlü bir sesi olmadığını belirtiyor²⁵⁴. 1999 senesinde *Athılar* dergisi ekibiyle tanışan ve ekibe katılan Hayriye Ünal, kısa bir süre sonra buradan ayrılır. İlk sayısı 12.1999-01.2000 tarihli *Athılar*'da yayımlanan şiirlere bakıldığında epizodik, uzun ve coşkulu, epik bir söyleyişe ve gerek çeviri gerek telif eserlerde epik üzerinde durulduğunu görürüz. Bu sayıda Ünal'ın *Burası Bir Adam: Cahit Zarifoğlu* adlı yazısı yayımlanır²⁵⁵.

Şairin sonradan *Tahlil Tahrip İnşa*²⁵⁶ adlı şiir eleştirisi kitabına da aldığı bu yazının yayımlanan ilk yazısı olmadığını, kendi ifadesine göre Sezai Karakoç hakkındaki *Sorumluluk Sahibi Şiir*'in ilk yayımlanan eleştiri yazısı olduğunu görüyoruz²⁵⁷.

²⁵² Hayriye Ünal, “2000 Sonrası Şiir Eleştirisine Panoramik Bir Bakış”, *Ecinniler Dergisi*, S. 19, Ocak-Şubat 2023, s. 39-40.

²⁵³ Prof. Dr. Zeki Taştan-Dr. Servet Şengül, *a.g.e.*, s. 210.

²⁵⁴ Hayriye Ünal, *Tahlil Tahrip İnşa*, Hece Yayınları, Ankara, Eylül 2014, s. 25.

²⁵⁵ Hayriye Ünal'ın *Athılar* macerası birkaç sayı (tespit edebildiğimiz kadarıyla 1. sayıdan 8. sayıya yani Aralık 1999-Ocak 2000'dan Nisan-Mayıs 2001 sayısına, tarihine değin) sürecektir. 14 sayı süren ve 2005'te yayın hayatı son bulan dergide Ünal'ın üçü şiir dördü yazı olmak üzere yedi metni yayımlanır.

²⁵⁶ Ünal'ın eserinin başlığındaki *tahlil*, *tahrip* ve *inşa* eylemleri, eser üretiminin üç safhası, şairin metnini meydana getirmesini imleyeceği gibi, eleştiri eylemi göz önünde bulundurulduğunda aynı bakımdan okunabilir. Metinler, sanatçı tarafından öncelikle tahlil edilir, yapıları çözülür, kusurları tahrip edilir, sonrasında ise bu kusurlardan arındırılmış bir biçimde yapıt tekrar inşa edilir. Burada, izlenimci eleştirinin, sanatçıyla eleştirmeni terazide eş tutan bakışına göndermede bulunmuyor ya da eleştiri metnini sanat eseri olarak görmüyor, ikisi arasında seçim yapmıyorum. Safhalardaki müspet benzerliklere dikkat çekiyorum.

²⁵⁷ Hayriye Ünal, *Tahlil Tahrip İnşa*, s. 8.

Bu yazı, tespit edebildiğimiz kadarıyla Dergâh Dergisi'nin 106 numaralı sayısında (Aralık 1998) yayımlanmış ve sonra *Tahlil Tahrip İnşa*'ya alınmış²⁵⁸. İlk şiir eleştirisi yazılarından itibaren sistematik, metin odaklı bir anlayış taşıyan Ünal'ın yazılarında Yeni Eleştiri'nin (*New Criticism*) etkisi gözlenlenebilir. İncelenen metnin iç dinamiklerinden, göstergelerden yola çıkılarak metnin çözümlenmeye çalışıldığını gördüğümüz gibi özün de elden kaçırılmamasına yönelik çabayı görürüz. Metinde yazara odaklanan tenkidin eleştirilişi ise buna koşuttur²⁵⁹. Metin, pek çok cepheden kuşatılmalı ve içerisine nüfuz edilmeye çalışmalıdır²⁶⁰. Ünal'ın Mustafa Irgat hakkındaki yazısı, eleştiri üzerine görüşlerinin bir özeti/çekirdeği olarak okunabilir:

Şaire teslim olan bir eleştirmen değilim. Ona ait sözcüklerle konuşmayacağım. Ancak eleştirmeni metnin kurgusu üzerine yoğunlaştıracam ve bunun sonucu olarak başka alanlardaki düşünürlerden yararlanacağım; çünkü Mustafa Irgat'ın şiirleri eleştirimde her zaman kullandığım “analitik okuma”ya yanıt vermeyecek türde bir tikellik toplamı olarak var oluyor.²⁶¹

Analiz faaliyeti neticesinde bazen şiir/şiir serüveni, evreler gözetilerek kategorilere ayrılır, sınıflandırmadan yararlanılarak şairin şiir serüveni üzerinde durulur. Bunun hem metinlerin incelenmesinde kolaylık hem de açıklık sağladığı söylenebilir. Örneğin Ahmet Güntan'ın şiiri üzerine yazdığı ayrıntılı incelemesinde şairin şiiri üç evrede incelenir²⁶². Bu evreler, şairin ilk yapıtlarının izi sürülerek ve “Bilişsel Poetikanın sunduğu imkanlardan yararlanılarak” incelenir, Venn şemasından yararlanılarak şairin

²⁵⁸ Hem bir şair hem de eleştirmen olan Hayriye Ünal'ın ilk şiiri Eylül 1997 senesinde Hece dergisinde yayımlanır (şiirin ismi “Gözleri Kamaşanlar İçin Üç Şarkı”). İlk şiir kitabı 2000 yılında Dergâh Yayınları'ndan çıkan Ünal'ın altı adet şiir kitabı bulunmakta: *Saçları Vardır Aşkın* (2000), *Âdemin Kızlarından Biri* (2003), *Sert Gececek Bu Kış* (2006), *Gerekli Açıklama* (2010), *Şimdi Aşk Ebediyyen Değişir* (2013), *Yüz Sene Daha* (2018).

²⁵⁹ Hayriye Ünal, *Tahlil Tahrip İnşa*, s. 135.

²⁶⁰ Çalışmamızda, Hayriye Ünal'ın şiir eleştirisi metinleri üzerine konuşurken *Tahlil Tahrip İnşa* ve şiir teori eleştiri dergisi *Buzdokuz*'daki (1-22. Sayı arası) yazılarını baz aldık.

²⁶¹ Hayriye Ünal, *Tahlil Tahrip İnşa*, s. 299.

²⁶² Hayriye Ünal, “Ahmet Güntan Şiirinin Yerlemleri”, *Buzdokuz*, S. 22, Nisan-Mayıs-Haziran 2024, s. 77.

gözlem yeteneği izah edilir²⁶³. Evrelendirmeye, Hayriye Ünal'ın Serkan Işın²⁶⁴ ve Hakan Şarkdemir²⁶⁵ hakkında yazdığı yazılarda da rastlarız. Beş evreye ayrılan Şarkdemir üzerine yapılmış tasnif şöyledir:

EVRE 1. *Batık Değirmenler* (1997), imgeci/lirik şiirler

EVRE 2. *Tadat* (2006), *Fiten* (2019) ritmik, epik şiirler

EVRE 3. *Yerçekimi Bilgisi* (2007), öz-parodi, aşk şiirleri, CV şiir

EVRE 4. *Kul Hakkı Kulak Arkası* (2011), görsel şiir, deneysel açılımlar

Büyük Mukavva (2020), felsefi karakter, karma teknikler

EVRE 5. “Mükemmel Boşluk”, “Aurasız”, “Bir Sokak Sanatçısının Kızağı”, “Nöbetçi Şair” (2015-2020)

Buzdokuz'daki yerleştirme görsel, video, dijital deneyler (2020-2023) alegorik işler²⁶⁶

Burada ilgi çekici bulduğum kısım, Şarkdemir'in *Fiten* kitabının **Evre 3**'e yerleştirilmiş oluşu, evrelerin statik bir biçimde ya da kronolojik olarak oluşturulmayışıdır. Şairin şiir macerası, metinde kullanılan teknikler, içerik gibi kıstasların yanı sıra “yazılan” ve “yapılan” şiirler olarak iki gruba ayrılır yapıtları Şarkdemir'in.

²⁶³ Hayriye Ünal, “Ahmet Güntan Şiirinin Yerlemleri”, **a.g.y.**, s. 82.

²⁶⁴ Hayriye Ünal, “Türk Şiirinde Bir Arıza-Serkan Işın'ın Şiir Serüveni”, **Buzdokuz**, S. 12, Temmuz-Ağustos 2022, s. 59-66.

²⁶⁵ Hayriye Ünal, “Yazıdan Yapıma: Hakan Şarkdemir'in Çeyrek Yüzyıllık Şiir Serüveni”, **Buzdokuz**, S. 19, Temmuz-Ağustos 2022, s. 72-83.

²⁶⁶ Hayriye Ünal, “Yazıdan Yapıma: Hakan Şarkdemir'in Çeyrek Yüzyıllık Şiir Serüveni”, **Buzdokuz**, S. 19, Temmuz-Ağustos 2022, s. 75 (koyu kısımlar yazara ait). **Evre 3**'teki “CV Şiir” kavramı, Hayriye Ünal'a ait. Eleştirmen, konu hakkında şunları söylüyor: “CV şiirlerde şairin kendini ve/ya kendi imajı olarak kurguladığı personayı yanlış anlama ve anlatma pahasına kendine dair hakikati açması, insan hayatına dair değerli belgeler sunar. Kendilerine ait yasayı talep eden yön oklarıdır. CV şiirler anlaşılmasız şairlerin dünyasına girilemez. Tanrı, varoluş, ilişkiler, aşk, ölüm, bedensel kusur... türünden insanın dünyasını belirleyen büyük temalara dair en kuvvetli ipuçlarını CV şiirler içerir. Türe dair örnekler; şair solipsizmini, boş lafları, mübalağayı ve şiirsel evrenin gerçek olmak zorunda olmayışını göz ardı etmeksizin özenle seçilmelidir.” <https://www.buzdokuz.com/2021/03/cv-siirde-sair-personanın-gorunusleri-1/> (Erişim Tarihi 6.05.2024)

Ünal'a göre şair için çağımızda “şiiir bilgisi ve eleştirel duruş” zorunlu gözükmektedir. Fakat bu “eleştirel duruş”, bazen metin üretimine yönelik olmaz, yine şiiirin kendisinde belirir²⁶⁷. Eleştiri yazılarında seçtiği şair yelpazesinde, çağdaşı Ahmet Güntan (d. 1955), Mehmet Can Doğan (d. 1969), Hakan Şarkdemir (d. 1971) gibi şairler bulunsa da Asaf Hâlet Çelebi, Turgut Uyar, Edip Cansever, Mehmed Âkif gibi isimleri de görebiliriz. Çağdaş şairler üzerine yazdığı yazılarında (özellikle *Buzdokuz*'daki yazıları) önemli bir literatür taramasına başvurulduğunu da görürüz. Fakat şairin yaşamı, metinle eleştirmen arasına girmez, metin öncesi (*before text*), metnin kendisinin tutarlı bir biçimde açıklanması için kullanılır yer yer. Eleştirmen ve şair olmanın yanı sıra bir yayıncı da olan Hayriye Ünal, *Hece* dergisinin yayın kurulunda yer almış, sonrasında ise (2020-günümüz) itibarıyla da *Buzdokuz* dergisinin genel yayın yönetmenliğini üstlenmektedir.

Bunun yanı sıra *Hece*'den çıkan bazı teorik metinlerin ve çevirilerin yayımına katkıda bulunan Ünal, günümüzde *Buzdokuz*'da deneysel sayılabilecek ürünlerin yanı sıra günümüz şiiirini takip eden bir ekiple güncel teorik metinler, çeviriler yayımlıyor²⁶⁸. Derginin hem eleştirimizde hem şiiirimizdeki yenilikçi ve avangart kimliğini örneklemek adına bazı dosya konularını vermek istiyorum: *Orijinal ≠ Orijinal* (Mayıs-Haziran 2022, Sayı 11), *Gliç/Arıza* (Temmuz-Ağustos 2022, Sayı 12), *Eskatolojiye Karşı* (Eylül-Ekim 2022, Sayı 13), *Dil Temelli Sanat* (Kasım-Aralık 2022, Sayı 14), *Androposen Çağında Şiiir* (Ocak-Şubat 2023, Sayı 15), *Sürekli Kriz Hep Eleştiri* (Mayıs-Haziran 2023, Sayı 17), *Buluntu Şiiir* (Temmuz-Ağustos 2023, Sayı 18), *Yazıdan Yazılıma: Dijital Kültür Çağında Şiiir* (Eylül-Ekim 2023), *Harita Şiiir* (Ocak-Şubat-Mart 2024, Sayı 21)²⁶⁹, *Bilişsel Poetika* (Nisan-Mayıs-Haziran 2024, Sayı 22).

Hayriye Ünal'ın *Tahlil Tahrip İnşa* ve yukarıda zikrettiğim yazılardan evvel yayımlanan kitabı *Eşikteki Özgürlük: Çoksesli Şiiir* (2011) bir poetika kitabı olmakla

²⁶⁷ Hayriye Ünal, “Eleştirin Yeni Yasaları” *Buzdokuz*, S. 2, Kasım-Aralık 2020, s. 46-47.

²⁶⁸ *Buzdokuz*'un hâlihazırdaki ekibinde çağdaş şiiirimizin mühim isimlerinden Charles Bernstein bulunuyor (yayın kurulu üyesi). Aynı zamanda derginin bir teori editörü (Atakan Yavuz), bir şiiir editörü (Zeynep Arkan), bir çeviri editörü (Ertuğrul Rast), bir görsel şiiir editörü (Burak Ş. Çelik) ve bir de eleştiri editörü (Hasan Bozdaş) bulunuyor. Yayın kurulunda bulunan diğer isimler ise Serkan Işın, Hakan Şarkdemir ve Mert Özden. Derginin kapsayıcı tavrını dikkate değer buluyorum. <https://www.buzdokuz.com/ekip/> (Erişim Tarihi 06.05.2024)

²⁶⁹ Dergi, bu sayıdan itibaren üç aylık periyotlarla yayımlanmaya başlanmıştır. Hayriye Ünal, “Şiiirin Geleceği ve Dijital (Sayısal) Poetika”, *Buzdokuz*, S. 21, Ocak-Şubat-Mart 2024, s. 4.

beraber yapısı gereği eleştiriler de içermektedir²⁷⁰ (1990 kuşağı şairlerin poetika kitapları ayrı bir çalışmaya konu olmalıdır). *Çoksesli Şiir*, bir hegemonya kurmaya çalışmayan, akım olmak gibi bir gayrete sahip olmayan bir şiidir²⁷¹. Yine Ünal'ın, *Başkasının Sınırlarında Şair* (Hece, 2016) isimli kitabı, şiir eleştirisi üzerine düşünen bir zihnin ürünüdür; bu açıdan onun hem şiir hem şair hem eleştiri hem de teori, sanat üzerine çalışan bir eleştirmen-şair olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.2. Utku Özmakas

Utku Özmakas'ın 2000'lerin başında yayımlanan *Şiirimizde Milenyum Kuşağı* (Pan, 2008), henüz 2000'ler bitmeden neşredilir. Kitabın ilk bölümünde, edebiyatımızın, özelde ise şiirimizin durumu üzerinde durulur ve birtakım mühim isimler, metinler ve dergiler üzerinde durulur. Özellikle, bölümdeki “Şiirimizde Milenyum Kuşağı”, “Bir “Arayüz” Olarak Görsel Şiir” ve “Birkaç Şiirden” yazıları dikkat çekici metinlerdir. Özmakas, kitabının ikinci bölümünde ise sırasıyla Efe Murad, Ömer Şişman, Ali Özgür Özkarcı, Mehmet Erte, Eren Safi, Mehmet Öztekin, Nilay Özer ve Serkan Işın'ın şiirlerini inceler. Bu sekiz şairin de öncelikle biyografileri verilir ve şairlerin şiirleri söylem, klişenin yeri, türü, ritim gibi çeşitli yönlerden kısaca incelenip şiirlerinden örnekler veriliyor. Önce Ömer Şişman, sonra da Nilay Özer hakkında yazılanlara bakalım:

Klişe deforme etmeye dayalı bir şiiri var. (...) Şiirinde alışlagelmiş değişimleri bozuyor ve yeniden kuruyor. Dilin iç yapısını kırmaya çalışıyor. (...) Şiirinde genellikle sesi çok önemsiyor. Çok uzun sürede ve az yazmasına karşın yer yer düzeyinin altında olan şiirlerine de rastlanabiliyor. Şiirlerindeki “kuruluk” sorunu ise kurgu dozajının fazlalığı ile ilgili.²⁷²

Öfke dozajını artırsa, dilini biraz daha serbest bırakabilse çok daha iyi şiirler yazabilir. (...) Şiirlerinde hataya düşmekten korkan, işte tam da bu nedenle ha-

²⁷⁰ “Kuram içinde olasılıkları barındırıyor. Eleştiri ise sonuçları değerlendiriyor.” Hayriye Ünal, **Hep Tabu**, haz. Osman Özbahçe, Ebabil Yayınları, Ankara, Mayıs 2019, s. 74

²⁷¹ Prof. Dr. Zeki Taştan-Dr. Servet Şengül, **a.g.e.**, s. 212.

²⁷² Utku Özmakas, **Şiirimizde Milenyum Kuşağı**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 115.

taya düşen bir şair. Tüm bunların yanı sıra kentli öznenin şiirini yazıyor, denilebilir. Bu açıdan İkinci Yeni ile çok kuvvetli bağları var. Çok iyi şiirleri olmasına karşın kimi plastik deyişleri şiirinden uzak tutamıyor. Kendine ait sesi oluşturmuş olması oldukça önemli. Tüm bunların yanı sıra dize ile yazmaktan genellikle vazgeçmiyor.²⁷³

Bu satırlardan yola çıkarak yazarın, nesnel eleştiriye yakın olduğunu çıkarabiliyoruz. Necmiye Alpay'ın belirlemesiyle, “çok disiplinli eleştiri anlayışında onun, felsefeci kimliği öne çıkar”²⁷⁴. Umumiyetle metin merkeze alınıp çeşitli çıkarımlarda bulunuluyor zira. Şair olmayan bir eleştirmen olan Özmakas'ın, *Şiirimizde Milenyum Kuşağı* eşzamanlı bir eleştiri kitabı olduğu için ehemmiyetini hâlen korumaktadır, diyebiliriz²⁷⁵.

Özmakas'ın, *Şiir için Paralaks: İkinci Yeni'den Günümüze Alternatif Bir Şiir Tarihi* (2013) adlı başka bir şiir eleştirisi toplamı daha bulunmaktadır. Aslında edebiyat dışı bir kavram olan *paralaks*, Žižek'ten ödünçlenmiş bir kavram olmakla beraber, şiir eleştirisinde çeşitli olanaklar ortaya çıkarmaktadır. *Paralaks*, Cambridge sözlükten alıntılanarak söylersek “nesnenin farklı açılardan, yerlerden bakıldığında değişen mesafesine verilen isimdir” esasen²⁷⁶. Kitap, kavramsal çerçeve oluştururken Žižek ve Adam Phillips'ten yararlanmaktadır. *Paralaks* kavramı üzerine kurulan kitabın, yeni bir eleştiri imkânı sunduğu ve tarihimize değişik perspektiften bakmaya yönelik “okuma”lardan oluştuğunu söylemek mümkün gözüküyor. Yani “[e]leştiriye paralaks'la birlikte düşünmek; kitapta “eleştirinin özüne dönerek sorma kabiliyeti yüksek bir düşünme ağı kurmak” la²⁷⁷ ilişkilendirilmektedir.”²⁷⁸ Özmakas'a göre “[e]leştiri, iktidar konumunu işgal edenlerin –şiirin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği, “ideal” genç şairin pozisyonu, bir şairin tarihsel ve ideolojik açıdan nereye konumlandırılması

²⁷³ Utku Özmakas, **a.g.e.**, s. 139.

²⁷⁴ Necmiye Alpay, <https://www.160incikilometre.com/urun/necmiye-alpay/> (Erişim Tarihi: 23.05.2024)

²⁷⁵ Hayriye Ünal, “2000 Sonrası Şiir Eleştirisine Panoramik Bir Bakış”, s. 43.

²⁷⁶ “[T]he effect by which the position of an object seems to change when it is looked at from different positions.”, “Parallax” maddesi **Cambridge Dictionary**, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/parallax> (Erişim Tarihi 23.05.2024)

²⁷⁷ Özmakas'tan akt. Burcu Çınar, “Eleştirinin “Saf Farkı” Ya Da Şiir İçin Paralaks Hakkında Ara”, **ViraVeriti**, https://viraverita.com/elestirinin-saf-farki-ya-da-siir-icin-paralaks-hakkinda-ara/#_ftnref6 (Erişim Tarihi 23.05.2024)

²⁷⁸ Burcu Çınar, **a.e.**

gerektiği gibi– kerameti kendinden menkul kabullerin altını oyar; alışlageldik olanı yeniden tartışmaya açar”²⁷⁹. *Şiir için Paralaks* kitabında eleştirmenin Marksist edebiyat kuramından ve psikanalizden yararlanarak şiire baktığı ve metinlere disiplinler arası gözle yeni yorumlar getirmeye çalıştığını söylemek olanaklı gözükmektedir²⁸⁰.

4.1.3. A. Ali Ural

Şair ve dergici olarak A. Ali Ural (d. 1959)²⁸¹, çıkardığı *Merdiven Sanat* (1997-2000)²⁸², *Merdivenşiir* (2005-2007)²⁸³ ve *Karabatak* (2012-yayımları devam ediyor)²⁸⁴ pek çok ismin şiirlerine ve şiir eleştirilerine alan açmış, bu açıdan yayıncılık faaliyetini önemsemekteyiz. A. Ali Ural’ın şairler hakkında yazdığı yazılar ise sanatsal yönü daha ön planda olan denemeler yahut mensur şiirler olarak anılabilir. Örneğin *Şairin Şairleri* (Şule, 2023) adlı yapıtı, samimi, tanıtım düzeyinde bazı dikkatler içerir ve işlenen şairleri okumaya itecek, sezginin ve lirizmin ağırlıklı olarak gözlemlenebileceği metinlerden oluşmaktadır. Şairin *Merdivenşiir*’de yazdığı “Stetoskop” köşesi, şiir üzerine birtakım çeşitlemeler olarak görülebilir. Söylediklerimizi Ural’ın, Ahmet Muhip Dırannas’ın “Olvido” şiiri üzerine yazdığı yazıdan örnekleme yaparak somutlaştırmak istiyoruz:

Dalga dalga hücum edip pişmanlıklar

Unutuşun o tunç kapısını zorlar

Ve ruh, atılan oklarla delik deşik;

İşte, doğduğun eski evdesin birden

Yolunu gözliyor lamba ve merdiven,

²⁷⁹ Özmakas’tan akt. Bartu Şanlı, “Eleştiriye hatırlamak: Özmakas ve paralaks”, **K24**, <https://t24.com.tr/k24/yazi/elestiriyi-hatirlamak-ozmakas-ve-paralaks,2855> (Erişim Tarihi 23.05.2024)

²⁸⁰ Bartu Şanlı, **a.e.**

²⁸¹ Şairin toplu şiirleri için bakınız: A. Ali Ural, **Kana Karışan**, Şule Yayınları, İstanbul, 2022. Şairin ilk kitabı *Körün Parmak Uçları*, 1998 senesinde neşredilmiştir. <https://aliural.org> (Erişim Tarihi 15.05.2024)

²⁸² <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/304/merdiven-sanat> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

²⁸³ <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/545/merdiven-siir> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

²⁸⁴ <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/548/karabatak> (Erişim Tarihi 15.05.2024)

Susmuş ninnilerle gıncırıyor beşik

Ve cümle yitikler, mağlûplar, mahzunlar...

Dilini ucuna kadar gelmiş ama söylenmemiştir. Yarısı yazılıp yırtılan şiir. Hem aşk, hem yarım kaldığında aşk, şiir terkedildiğinde şiir. Ne zaman değse eli, bulut o zaman bulut, o zaman uçmakta kuş. Ne zaman yağmur pencereyi tıklatsa, kulak ver sabaha, aşk söyletiyormuş...²⁸⁵

4.1.4. Ali K. Metin

Ali K. Metin'in (d. 1964) *Barbarlığın Şiiri* (Büyüyenay, 2017) adlı kitabı, şiir hakkında teorik ve şairin poetikasını izah eder metinlerden oluşmaktadır. Şair eleştirmenlerimizden olan Metin'in²⁸⁶ 2004-2009 yılları arasında dergilerde şiir eleştirisinin nabzını tuttuğu yazıları önemli bir panorama sağlar. Özellikle şiir eleştirisine odaklandığı kitabı *Eleştiri Farkı* (Hece, 2020), işin teorisi üzerinde duran ve gelişimini izleyen bir eleştirmen olduğunu gösterir niteliktedir.

Metin'in *Şiir Harmanı* (Ebabil, 2007) isimli eleştiri toplamına bakıldığında Necip Fazıl, Yahya Kemal, Alaeddin Özdenören, Metin Eloğlu, Ece Ayhan gibi şairler hakkında metinler kaleme alındığını görmekteyiz. "Eleştirel Diyalog" başlıklı yazısında Metin'in, eleştiriye edebî üretim olarak görmediğini belirtmesi, onun nesnel eleştiriye yatkınlığının işaretidir²⁸⁷. Metin, kendini yenilemektedir. Buna, eleştirmen de dahil olmalı, tekrara düşmemeli, o da daima yenilenmelidir²⁸⁸.

Ali K. Metin'in şiir eleştirisini metinlerine bakılarak, metin merkezli nesnel bir eleştirmen olduğu söylenebilir. Motifler, şairin şiir tarihi içerisindeki yeri gibi çeşitli unsurları inceler Metin. O, öncelikle metne kulak kesilir ve zorunlu görmedikçe metin-öncesi üzerinden çıkarımlarda bulunmaz. Bir nevi, kendini gizler eleştirmen. Bunun, olumsuz bir ifade olmadığını da belirtmemiz gerek zira metin merkezli, nesnel eleştiri metinleri kaleme alan her eleştirmen, öznel ve izlenimci bir eleştirmene göre kendini

²⁸⁵ A. Ali Ural, "Olvido", **Merdivenşiir**, S. 5, Eylül-Ekim 2005, s. 25. <https://katalog.idp.org.tr/pdf/33973/32136> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

²⁸⁶ Ali K. Metin'in şiir kitapları için bakınız: *Sürgün ve Atlas* (1999), *Bir Yangın Tenhası* (2004), *Barbar Senfoni* (2006), *Pis Kan* (2010), *Rövanş* (2014), *Kaza ve Kader* (2019).

²⁸⁷ Ali K. Metin, **Şiir Harmanı**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2007, s. 3.

²⁸⁸ Ali K. Metin, **Şiir Harmanı**, s. 3-4.

doğal olarak gizlemektedir. Bunun oranı değişebilir (bkz. ileride Hakan Arslanbenzer bölümü). Metin'in yazılarında, denemeden daha bilimsel bir dile sahip olduğunu söyleyebiliriz. O, okurla sohbet etmekten çok, metni irdelemeye yönelir. Bu da kaleme aldığı metinlerde bir mesafenin olduğunu hissettirir tıpkı akademik metinlerde olduğu gibi.

4.1.5. Mehmet Öztekin

İlk sayısı (yani birinci cildi) 2003 yılında çıkan *Heves* dergisi²⁸⁹, imzasız giriş yazısında da belirtildiği gibi çoğunlukla dönemin genç şairlerinin ürünlerine yer verir. Şiir ve eleştiri dergisi olan *Heves*, deneysel metinlere ve şiir eleştirisine açtığı alan bakımından önemlidir. Derginin son sayısı yahut cildi, Ağustos 2010 tarihli (XXIV. Cilt). Bu dönemde, sanat, şiir ve eleştiri alanında bir hareketlilik sezilir. Dergide, genç isimlerin yanı sıra hâlihazırda kitapları neşredilmiş, edebiyat dünyasında tanınan isimlerin de eserleri görünür. Dergi, Mehmet Öztekin (d. 1977)²⁹⁰ "Türk Şiirinde Şiir İzlekli Şiirler" isimli inceleme/eleştiri yazısıyla açılır ki bu, henüz ilk yazıdan derginin eleştiriye verdiği önemi göstermektedir. Öztekin şiir eleştirileri ve şiirin meseleleri üzerine yazdığı yazılar ve söyleşiler *Heves*'te yayımlanır.

Öztekin *Heves*'ten itibaren yazdığı yazılar, yapıya odaklanan şiir eleştirisi yazılarıdır, diyebiliriz. *Heves*'in dokuzuncu sayısında (Cilt: IX, Ocak 2006) yayımlanan "Ömer Şişman'da "hata devam ediyor"" isimli yazısı, buna örnek olarak verilebilir. Yazı, Ömer Şişman'ın yeni çıkan kitabı hakkında bir şiir eleştirisi metnidir (*hata devam ediyor*, ilk baskı: Sardes, 2006). İlk kitap üzerine yazılan yazılar genellikle kitap değerlendirmesi niteliği taşıyabilse de²⁹¹ Öztekin yazısının bu tuzağa düşmediğini söylemek gerekir; eleştirmen, kitabın yapısı, bütünlüğü ve dönem hakkında ipuçları vererek bir konumlandırmada bulunur²⁹². Verilen bazı hükümlerin sebebi açıklanmasa da genel manada bakıldığında metinden yola çıkarak yapılan erken fakat bugün yazılan şiire bakıldığında haklı bir hükümler dizgesine sahip olduğunu söyleyebiliriz Öztekin

²⁸⁹ Derginin künyesinde hazırlayanlar olarak (ilk iki sayıda T(uğba) Selma Bağcı isimleri de geçiyor) Ali Özgür Özkarcı ve Mehmet Öztekin isimleri geçiyor.

²⁹⁰ Mehmet Öztekin şiir kitapları kronolojik olarak şöyle listelenebilir: *Sentetik Rüyalarda* (2004), *Ben Google Değilim* (2008), *Herkes İyi Mi?* (2015).

²⁹¹ Karşılaştırma, gelişimi izlemek, şairin kişiliğini saptamak gibi eleştiri metinlerinde önemli birtakım noktalar, ilk kitaplar üzerine yazılan yazılarda daima eksik kalır. Birkaç söyleşi varsa ve şairin temayülleri belirten bazı cümleler ihtiva ediyorsa ne mutlu.

²⁹² Mehmet Öztekin, "Ömer Şişman'da "hata devam ediyor"", *Heves*, Cilt IX, Ocak 2006, s. 75.

yazısının. “Ömer Şişman şiirinin yeni, özgün bir şiir olduğu, ispata mahal bırakmayacak kara açıktır” gibi cesur cümleler, bu sebeple boşa düşmez²⁹³.

Heves'in 12. sayısında yayımlanan yazısıyla dönemin polemikleri hakkında da fikir edinmemizi sağlayan Özbek'in “Günümüz Şiirinin Defterinin Düren Kim?” yazısının, o sene yayımlanan (2006) bir şiir antolojisi hakkında olduğunu belirtmekle yetineceğiz²⁹⁴. Derginin son sayısında yayımlanan dizinden görüldüğü kadarıyla Özbek'in yedi adet yazısının neşredildiği *Heves*'in²⁹⁵, Türk şiiri ve eleştirisinin önemli mecralarından olduğunu söyleyelim.

Mehmet Özbek'in şiir eleştirilerine devam ettiğini görmekteyiz. *Natama* Dergisinde yayımlanan “Gonca Özmen: Bile İsteye Ortalama Beğenin Şiiri” isimli yazısına bakıldığında, diğer eleştiri yazılarına göre biraz daha öfkeli ve metnin olumsuz yönleri üzerinde daha fazla duran bir tavır sergiler lakin çıkarımlarını yine metin üzerinden yapmaktadır. Fakat, yazıyı okuyan kişide bir “acaba hiç mi iyi yönü yok bu şiirin” izlenimi de oluşmuyor değil²⁹⁶. Bizce, bu tür, neredeyse tamamıyla olumsuzlukları ifade etmek üzerine yazılmış metinler, bir eleştirmen açısından pek iyi karşılanırlı nitelikte değildir.

4.1.6. Murat Üstübal ve Bülent Keçeli

Bülent Keçeli (d. 1968)²⁹⁷ ve Murat Üstübal (d. 1968)²⁹⁸ tarafından neşredilen *Ücra* Dergisi de 2000'lerin önemli dergilerindedir. *Ücra*'nın ilk sayısı Eylül 2002'de yayımlanır. Dergi, 43 sayı çıkar (Eylül-Ekim 2011 sayısına değin). İlk fazı Ekim 2005'e değin süren *Ücra*, 30. Sayısına değin aylık olarak yayımlanır; ikinci fazı Eylül-Ekim 2009'da başlar ve tam iki sene sonra son bulur. Dergide, Üstübal ve Keçeli'nin yanı sıra pek çok şairin eleştirel, teorik ve poetik metinleri görülür. Üstübal, özellikle burada sonradan *Dirim Kurgu: Şiirde Polilektik Akış ve Heterotopya* (Ebabil, 2010)

²⁹³ Mehmet Özbek, “Ömer Şişman'da “hata devam ediyor””, s. 76.

²⁹⁴ Mehmet Özbek, “Günümüz Şiirinin Defterinin Düren Kim?”, *Heves*, C. XII, Ekim 2006, s. 93-101.

²⁹⁵ “Heves Şiir-Eleştiri 01-26. Sayı Dizini”, haz. Utku Özmakas, Ömer Şişman, *Heves*, Cilt XXVI, Ağustos 2010, s. 190. Bu sayı, derginin son sayıdır.

²⁹⁶ Mehmet Özbek, “Gonca Özmen: Bile İsteye Ortalama Beğenin Şiiri”, *Natama*, <https://natama-dergi.medium.com/bile-isteye-ortalama-begeninin-siiri-9506c25f298a> (Erişim Tarihi, 28.05.2024)

²⁹⁷ Bülent Keçelinin şiir kitapları şunlar: *Gen Tecrübeleri* (2007), *Yazmaşiiri* (2009), *Hastalık Şiirleri* (2010), *Çarşılar İmgeseli* (2015), *Herkesin Çirkini* (2019).

²⁹⁸ Murat Üstübal'ın şiir kitapları şunlar: *Huyname* (2008), *Kırbozumu* (2009), *Teknokriptler* (2014), *İmge Kası* (2022).

ismiyle kitaplaştıracağı bazı yazılarını yayımlar. Derginin ilk sayısı, Mehmet Mümtaz Tuzcu'ya ayrılmıştır ve kapağında Keçeli ve Üstübal'ın birer eleştiri yazısı bulunmaktadır²⁹⁹.

Devamında, şairle yapılmış bir söyleşiye de yer verilen sayıda, umumiyetle güncel şairler üzerine yazılar yayımlanır. Derginin hem yayımlanan şiirler hem de teorik-eleştirel metinler bağlamında Türk edebiyatında ayrık bir noktada durduğu kesin gibidir. Çoğunlukla felsefi bir düzlemde ele alınır şiirler, bu da metinlere yaklaşım konusunda bir derinlik sağlamaktadır. *Ücra*'nın, şiir tarihiyle ve 2000 sonrası Türk şiiriyle bir hesaplaşma ve konumlandırma çabası içerdiği, buna yönelik yazılar yayımladığını da görürüz. Çağdaş felsefeyle (Deleuze, Foucault, Guattari, Derrida gibi isimler örnek verilebilir) kuvvetli bir bağ kurulan bu metinler, dergide yayımlanan şiirlerin kuramsal olarak da altını doldurmaktadır.

4.1.7. Haydar Ergülen

Haydar Ergülen'in (d. 1956)³⁰⁰ şairler hakkında yazdığı yazılar, umumiyetle metheder niteliktedir. Kusurların belirtildiğine neredeyse rastlanmaz. Şairin ne yaptığı/yapmak istediği üzerine düşünülür ve okura bu aktarılır. Ergülen'in şiir yazıları, nesnel eleştirinin ilkelerinden uzak olmakla birlikte deneme olarak görülebilir. Yazılarına bakıldığında Ergülen'in sevdiği kitap ve şairler üzerine yazdığı algısı oluşmaktadır. Şairin yazıları hakkında şu pasaj, genel bir fikir verecek niteliktedir:

Kitabı okuyunca, ne çocukluğa ne dünyaya doyamamış çocukların şiirleri gözyaşı olup aktıkça 'Başka Bir Gökyüzünün Altında' yaşamak, başka bir denizin üstünde seyretmek, başka bir insanlığın ortasında eğlenmek mümkün olsaydı keşke diye düşündüm düşündüm düşündüm...³⁰¹

²⁹⁹ Üstübal'ın yazısı, ikinci sayıda da devam edecektir. Yazılar için bkz. *Ücra*, Sayı 1: https://ucra-siir.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/atc3b61ye_12.jpg *Ücra*, Sayı 2: https://ucra-siir.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/c3bccra_2-002.jpg (Erişim Tarihleri 13.05.2024)

³⁰⁰ Haydar Ergülen'in bazı şiir kitapları için bkz. *Karşılığını Bulamamış Sorular* (1981), *Sokak Prensesi* (1990), *Sırat Şiirleri* (1991), *Eskiden Terzi* (1995), *40 Şiir ve Bir* (1997), *Keder Gibi Ödünç* (2005), *Sen Güneş Kokuyorsun Daha!* (2022).

³⁰¹ Haydar Ergülen, "Başka bir gökyüzü...", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/baska-bir-gokyuzu-42281394> (Erişim Tarihi 12.05.2024)

Şairin, denemeye yakınlığını dile getirdiğini de görebilmekteyiz bunun yanında. Ona göre “deneme, yazının rönesansı”dır, “demokrasi meydanı”dır. Aynı söyleşisinde şair, şunları diyor: “Çok şair var diyenlere, çok şiir var, kim bunları toplayacak, daha çok şair olmalı, herkes şair olmalı dediğim gibi, dünyada yazılacak dünya kadar şey var, alın elinize kalem, başlayın bir an önce yazmaya diyorum.”³⁰²

4.1.8. Hakan Arslanbenzer

1990 kuşağının bir diğer önemli ismi, dergici, şair ve eleştirmen Hakan Arslanbenzer’dir (d. 1971)³⁰³. *Atlılar*, *Şehrengiz* ve *Fayrap* gibi şiir dünyamızda ehemmiyeti haiz dergilerin yayımlayan Arslanbenzer, İsmet Özel’e eklemlendiğini söyleyebileceğimiz bir düşünsel arka plana sahiptir. Bu arka planı yazılarında görmek mümkündür. Arslanbenzer’in eleştirel ve poetik yazıları özellikle *Atlılar*, *Huruç*, *Dergâh*, *Merdivenşiir*, *Ülke*, *Fayrap* gibi dergilerde görünür. Şiir eleştirileri ve poetik metinlerini topladığı *Dünyaya Saldıran Şair*’in (ilk basım: *Dergâh*, 1998) ilk kısmı, sonradan *Neo-Epik Şiir* (*Okur*, 2012) ismiyle neşredilecek kitabının bir öncülü (şair, “doğuş ânı” diyor) olarak görülebilecek yazılardan müteşekkildir³⁰⁴. Şairin, Neo-Epik şiir hakkında söylediği şu cümlelere bir göz atmakta fayda görüyoruz:

Ortada çok net bir kızak var. O da Neo-Epik’in kızıağı. Açın önde giden on tane dergi, onar tane şiir okuyun baştan başlayarak. Bunların ciddi bir kısmı, yarısından fazlası Neo-Epik çizgidedir. İyidir, kötüdür o ayrı bir konu. Bizim şiiri ittiğimiz yere gelmiştir. Şiirin metrajı uzamıştır. Şiir birçok şeyi, birçok söylem tarzını, birçok kişiliği ve birçok meseleyi içerir hâle gelmiştir. (...) Kızak Neo-Epik’tir. Bunun sağında Yeni Hece vardır; solunda Yeni Biçimci Şiir vardır. Bunlar da kendilerini yeniden üretebilen şiirlerdir. Fakat bu üç yol, ana yol ve onun yanındaki alternatifler debisini

³⁰² “Haydar Ergülen: Şiirle düşünmeye çabalıyorum”, **Hürriyet**, Söyleşi: Eray Ak, <https://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/haydar-ergulen-siirle-dusunmeye-cabaliyorum-41655681> (Erişim Tarihi 12.05.2024)

³⁰³ Hakan Arslanbenzer’in toplu şiirleri, *Çok Üzgünüm* (Ketebe, 2021) serlevhası altında neşredilmiştir.

³⁰⁴ Hakan Arslanbenzer, **Dünyaya Saldıran Şair**, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2022, s. 7.

kaybetmiştir; akım özelliğine sahip değildir. Neo-Epik bugün bir standarttır.³⁰⁵

İlk şiiri “Kan Kardeşim”, *Dergâh* dergisinde 1994’te yayımlanan Arslanbenzer³⁰⁶, şiirle siyasetin ayırt edilemez bir bütün olduğunu ifade eder ve yukarıdan da anlaşılabilirliği gibi Neo-Epik üzerinden şiir tarihini okumaktadır. Arslanbenzer de 1990’ların şiir ortamını betimlerken lirik şiirin bolluğuna, dergilerin gönderdikleri şiirleri yayımlamadığına ve çektikleri zorluklara değinmektedir³⁰⁷.

Arslanbenzer’in şiir eleştirisi metinlerinin genel bir karakteristiğini bulmak zordur. Bazen eleştirilen şiire daha mesafeli yaklaştığı, bazense daha sübjektif ve kişisel baktığını görürüz. Örneğin, *Dünyaya Saldıran Şair* isimli kitabının ikinci kısmındaki şiir eleştirisi yazılarından “Çapanoğlu Değil, Çobanoğlu”nda metni çeşitli noktalarda tutarlı biçimde ele alsa da “Ailenin En Şair Oğlu: Levent Sunal” yazısında daha öznel bir tutum sergilediğini söyleyebiliriz. *Dünyaya Saldıran Şair*’deki eleştiri yazılarını denemeye daha yakın buluyoruz zira bu yazılarda bazen temellendirilmemiş, refleksif görüşlerin yanı sıra dipnotlar ve kaynak belirtmekten yana bir tasarruf da görülmektedir³⁰⁸. 1998 senesinde Dergâh Yayınları tarafından neşredilen ve o zamanın atmosferinde yazılmış, aykırı çıkışlar içeren bu yazılar, dönemi içerisinde tutarlılık gösterir, diyebiliriz. Çünkü yeni bir şiir kurulmaya çalışılmaktadır ve bu ancak ve ancak eski şiire sert eleştiriler yöneltmekle olabilecektir. Tabii ki şairlerin beslendiği isimler üzerine kaleme alınacak metinlerle de. Arslanbenzer’in, bazen aşırıya kaçan tenkitleri üzerine yakın zamanda yaptığı bir söyleşide özeleştiri yaptığını görürüz³⁰⁹.

Türk Edebiyatının Üç Sütunu: Şiir, Hikaye, Eleştiri kitabı ise, isminden de anlaşılabilirliği gibi şiir ve eleştiriye dair metinlerini içerir Arslanbenzer’in. Bu kitaptaki şiir eleştirisi metinleri, güncel şairler üzerinedir. Bunlardan bazıları: Hüseyin Kıran, İsmail

³⁰⁵ Prof. Dr. Zeki Taştan-Dr. Servet Şengül, **a.g.e.**, s. 172-173.

³⁰⁶ Hakan Arslanbenzer, **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, C. I, s. 123.

³⁰⁷ Prof. Dr. Zeki Taştan-Dr. Servet Şengül, **a.g.e.**, s. 163.

³⁰⁸ Bunu, atıf yapılan her metnin kaynağının verilemeyeceğini göz önünde bulundurarak söylemekteyiz. Eğer her eleştirel metin referanslarını tam anlamıyla verseydi şüphesiz metinler son bulamazdı. Bizim söylemek istediğimiz, bazı kritik noktalarda yapılan göndermelere yöneliktir.

³⁰⁹ Prof. Dr. Zeki Taştan-Dr. Servet Şengül, **a.g.e.**, s. 161.

Kılıçarslan, İbrahim Tenekeci, Osman Çakmakçı, Osman Özbahçe'dir. Eleştirmen, kitabın başında eleştiri anlayışını şu şekilde izah etmektedir:

Eleştiri konusunda progresif bir tavra sahibim. (...) Ben her zaman olduğum yerden konuşmayı tercih ettim. Fildişi kulesinden konuşan eleştirmen imajı kafamda hiç yer etmedi. Eleştiride belli bir akımın takipçisi değilim. Öte yandan metin ve dil merkezli eleştiriye, sosyolog Pierre Bourdieu'nun tabiriyle "iç eleştiri"ye daha yakınım.³¹⁰

Metin odaklı bir eleştirmen olduğunu belirten, metnin iç düzenine bakmayı bir refleks hâline getirdiğini aktaran Arslanbenzer'in³¹¹, bir sonraki cümlesinde öznel bir bakıştan da şairliği sebebiyle geri duramayacağını itiraf ettiğini görürüz³¹². Bu, metinlerine bakıldığı vakit tutarlı görünmektedir. O, metne "dürüst bir öznellik"le³¹³ baktığı gibi metnin iç düzenini irdelemekten de geri durmaz.

4.1.9. Osman Çakmakçı

Osman Çakmakçı (d. 1965)³¹⁴, 1990 kuşağına mensup olarak görülebilecek şair ve eleştirmenlerimizdendir. İlk şiiri 1982'de çıksa da ilk kitabı *Zakkum*, 1991'de neşredildiği için onu 1990 kuşağı şairleri arasında incelemekte fayda görüyoruz (Çakmakçı'nın şiiri, epik şiire teğet geçse de *Zakkum*'un çıkış tarihini ve eleştiri metinlerini, dergiciliğini göz önünde bulunduruyor, onu da bu kısma dahil etme gereği görüyoruz). Dergici bir eleştirmendir Çakmakçı. 7 sayı *Göçebe* (1995-1998) dergisini çıkarmıştır. 2021'den beri *Bu Çağ* dergisinin (2021-2024 itibarıyla yayımı devam ediyor) editörlüğünü yapmaktadır. *Bu Çağ* dergisinin (elimizde olan ilk 4 sayısına bakıldığında) güncel eleştiri, inceleme, deneme metinlerinin yanı sıra teorik ve felsefi yazınlar yaptığını da görmekteyiz. Çakmakçı, şiire yönelik bakışını şu şekilde özetlemektedir:

³¹⁰ Hakan Arslanbenzer, *Türk Edebiyatın Üç Sütunu: Şiir, Hikaye, Eleştiri*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2013, s. 7.

³¹¹ Hakan Arslanbenzer, *Türk Edebiyatın Üç Sütunu: Şiir, Hikaye, Eleştiri*, s. 7.

³¹² Hakan Arslanbenzer, *Türk Edebiyatın Üç Sütunu: Şiir, Hikaye, Eleştiri*, s. 8.

³¹³ Hakan Arslanbenzer, *Türk Edebiyatın Üç Sütunu: Şiir, Hikaye, Eleştiri*, s. 8.

³¹⁴ Osman Çakmakçı'nın toplu şiirleri "Bir Hiçlik Anatomisi" başlığı altında 2011 yılında Avangard Yayınları'ndan yayımlanmıştır.

Şiir, kendinden başka hiçbir sözün taşıyıcısı ya da sözcüsü değildir. (...) Şiirin kendi, kendinden fıskıran ve doğan bir politikası vardır. (...) Şiir mesaj vermez, kendinden başka hiçbir şey yaratamayacağı anlamları yaratır, yeni gerçeklerin görünmesini sağlar, bu şekilde dünyayı, dünya algısını genişletip derinleştirerek genişletir. (...) Şiir bir ruh halidir, ruh hali hakikattir, başarılı şiir en hakiki hakikatlerden biri olan ruh halini ne kadar başarılı somutlarsa o kadar gerçekliğe hizmet eder.³¹⁵

Görüldüğü üzere Çakmakçı, şiirle hakikati büyük ölçüde bağlantılı görür. Ona göre şiir, hakikatin gün yüzüne çıkarır, bu yönden Heidegger'in şiir hakkındaki görüşleriyle benzeşir. Bu noktada filozofun, "Dil Varlığın evidir. Dilin meskeninde insan ikamet eder. Düşünenler ve şiir yazarlar bu meskenin koruyucularıdır. Onlar bunu söylemleriyle dile getirdikleri ve dilde sakladıkları için, düşünenlerin ve şiir yazarların koruması, Varlığın Açılımının yerine getirilmesidir."³¹⁶ cümlelerini hatırlatmakta yarar vardır. Felsefe eğitimi görmüş bir şair olan *Oğul* yazarının, yukarıdaki cümlelerinden sonra şiirini, Ranciere ve Deleuze-Guattari ikilisinden alıntılar yaparak eserini felsefi düzlemde de temellendirdiğini belirtelim³¹⁷. *Bir Hiçlik Anatomisi* adlı toplu şiirlerine bakıldığında arı bir dil ve çıplak, süssüz şiirlerle söylemlerinin tutarlılık gösterdiğini söylesek yanlış olmayacaktır.

Şair olmanın yanında eleştirmen olduğunu söylediğimiz Osman Çakmakçı, yazılarının çoğunu *Bozkırdan İşaretler: Bir Kurama Doğru* (Ketebe, 2022) başlığı altında toparlamıştır. Bu kitap, bir poetika kitabına daha yakın olsa da eleştirel metinler de içermektedir. Metinlere, poetik zaviyeden bakılır çoğunlukla. Örneğin, "Sentetik Şiir Versus Organik Şiir" isimli iki parçadan oluşan metinde, sentetik şiir yazar ve organik şiir yazar şairler anılır fakat örneklenmez, temellendirilmez. Daha çok bir manifesto niteliği taşır. Çakmakçı'nın 1980 kuşağına yönelik radikal itirazlarda bulunduğunu görürüz. Ona göre, toplumsal-olanla yüksek bir irtibatı olması lazım gelir şiirin

³¹⁵ Osman Çakmakçı, "Şiirin "Kendi" Politikası", Soruşturma: Politikanın Şiiri, Şiirin Politikası, **Bu Çağ**, S. 3, s. 16.

³¹⁶ Martin Heidegger, **Hümanizm Üzerine**, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, 2013, Ankara, s. 5.

³¹⁷ Osman Çakmakçı, "Şiirin "Kendi" Politikası", Soruşturma: Politikanın Şiiri, Şiirin Politikası, **a.g.y.**, s. 17.

ve toplumsal, kültürel duruştan, sahicilikten yoksun olduğu için 1980 kuşağı şairlerinin poetikası yoktur³¹⁸. 1980 kuşağı şairleri, 1970 kuşağının şairlerinin slogancılığına karşı çıkmışlar fakat “katı bir estetizme kapılmışlardır”³¹⁹. 1980 kuşağına yönelttiği eleştirilerle 1990 kuşağı şairleriyle birleşen Çakmakçı’yı, sözünü sakınmayan bir polemikçi olarak görmek daha doğru olur.

4.1.10. Mehmet Can Doğan

Mehmet Can Doğan (d. 1969), hem akademisyen hem de “Şiirin İç Dikişi”³²⁰ üzerine düşünen şairlerimizden ve eleştirmenlerimizdendir. Doğan’ın *Şair Sözü* (ilk basım 2006) isimli kitabı, bir eleştiri toplamı olmasının yanı sıra içerdiği metinlere bakıldığında modern Türk şiirinin gelişim ve değişimini izleyebileceğimiz eserlerdendir. Eserdeki şiir eleştirilerinde, Abdülhak Hâmid, Cenap Şahabettin, Mehmet Âkif Ersoy, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dıranas gibi Türk şiirinin önemli ve klâsikleşmiş metinlerini meydana getiren isimlerinin yanı sıra, Ömer Erdem, Haydar Ergülen ve Yücel Kayıran gibi hâlen eser üreten güncel isimler de mercek altına alınmıştır. Bu manada kitabın başında yer alan “Çerçeve” başlıklı yazı, mikro bir modern Türk şiiri tarihi metni gibidir. *Attar* şairi ayrıca Turgut Uyar’ın kitaplarına girmemiş şiirlerini *Yitiksiz* (YKY, 2010) ismiyle; Oktay Rifat’ın kitaplarına girmemiş şiirlerini *Bu Dünya Herkese Güzel* (YKY, 2016) başlığı altında; Edip Cansever’in kitaplaşmamış şiirlerini *Öncesi de Kalır* (YKY, 2009) adıyla kitaplaştırmış, Nurullah Ataç’ın *Keziban’a Mektuplar* (YKY, 2018) kitabını yayına hazırlamıştır³²¹.

Şair Sözü, “inceleme-eleştiri” alt başlıklı olsa da inceleme ağırlıklı bir kitaptır. Fakat inceleme yazılarının içerisinde de bazı eleştirel hükümler verildiğine, tek tük de olsa rastlarız. Doğan, neredeyse her zaman akademik, mesafeli bir üslup içerisinde metinlerini kaleme alsada da yer yer birtakım bariz çelişkilere düşebilmektedir. Örneğin, Cenap Şahabeddin hakkındaki eleştiri yazısında onu, edebiyat tarihimiz içerisinde “erken bir atılım” olarak nitelendirirken aynı sayfada onun, Ahmet Hâşim’i öncelediğini

³¹⁸ Osman Çakmakçı, **Bozkırdan İşaretler**, Ketebe Yayınları, İstanbul, Kasım 2022, s. 134-135.

³¹⁹ Osman Çakmakçı, **a.g.e.**, s. 134.

³²⁰ Bu ibare, şairin, *Şiiraze* (Elips, 2005) adlı kitabının alt başlığına göndermedir. Mehmet Can Doğan’ın şiir kitapları ise şunlar: *Mene Tekel Feres* (1993), *Törenler ve Komplolar* (1997), *Şaman* (2005), *Boyunca* (2005), *Attar* (2009), *Üvey İkiz* (2013), *Camekân* (2017), *Ben Size Çok Geldim* (2023).

³²¹ Mehmet Can Doğan, **Şiirin Retoriği**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022, biyografi sayfası.

de belirtir³²². Bu, tutarlı bir argüman olarak görülemez çünkü şu soruların cevabını bulamayız (a) Cenap'ın şiiri erken bir atılımsa *Servet-i Fünûn*'dan çok kısa süre sonra hasıl olan Fecr-i Ati topluluğunun en parlak ve kalıcı isimlerinden Ahmet Hâşim nasıl yetişmiştir (b) Cenap'ın devrindeki tesirini, onun "ikizi" Tevfik Fikret'te göremez miyiz yahut *Servet-i Fünûn*'daki başka şairlerde (c) estetik bakımdan, devrinin en önde gelen dergilerinden birini şekillendiren şairlerden biri nasıl olur da "erken atılım" şeklinde tanımlanır, buna, mantık nasıl el verir?

Doğan'ın verdiği hükümler ve metinleri inceleme metodu bağlamında *Şair Sözü*, umumiyetle özne-nesne, metin-şair ve metnin edebiyat tarihi içerisindeki konumu arasında gidip gelmektedir. İncelenen şairin metninin genel karakteristiği üzerinde durulur, profili çıkartılır ve şiire bakışı, metinlerinden yola çıkarak çıkarılır. Metinle hemhâl olan ve hükümlerini metinlerden hareketle veren bir eleştirmendir, diyebiliriz. Bunu örneklemek için şairin Metin Altıok hakkında yazdığı ve bizce pek çok haklı noktası bulunan eleştiri yazısından hareketle misaller vereceğiz:

- (a) Biçim ve öz arasındaki irtibat, zaman içerisindeki değişim ve şairin poetikasına bakış, "Sonraki şiirlerinin hepsinde biçim değişse de söylenen şey çeşitlemelerle hep yerinde durur."³²³
- (b) Şairin söylemlerini, şiirde test ederek şiirden yola çıkarak doğrulama ve buna göre hüküm verme, "Altıok, bu gibi söyleyişlerle şiire "betimsel bir yorum" getirdiği düşüncesindedir; fakat bu betimsel yorumların şiirin bütünlüğü içinde nereye konulacağı, konulması gerektiği önemlidir. (...) dizeleri betimsel yorum olarak güzeldir; ama şiirde hangi bütünlüğün parçası olduğu (duygusal, düşünsel, imgesel veya tematik) belli değildir"³²⁴. Başka bir örnek: "Altıok, ilk beş kitabından sonra şiirini geliştirecek, ona açılım sağlayacak kanallar bulamamıştır. Bunun sıkıntısını kendisinin de çektiğini bildirir sonraki kitaplarındaki biçim arayışları."³²⁵

³²² Mehmet Can Doğan, *Şair Sözü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 44. Doğan'ın, aynı kitabında yer alan *Hayatın Arka Bahçesi: Haydar Ergülen yazısındaki 40 Şiir ve Bir...* yorumu da ilginçtir ve bizce aşırı-yorumla orijinal bir fikir arasında gider gelir. Eleştirmen, Schimmel'in Sayıların Esrarı kitabından yola çıkarak, Ergülen'in kitabının sonundaki müfredi Hindûların kutsal metinlerine bağlayacaktır. Mehmet Can Doğan, *Şair Sözü*, s. 302-303.

³²³ Mehmet Can Doğan, *Şair Sözü*, s. 235.

³²⁴ Mehmet Can Doğan, *Şair Sözü*, s. 238.

³²⁵ Mehmet Can Doğan, *Şair Sözü*, s. 246.

(c) Şiirdeki imgeleri ve edebî sanatları söz konusu etme, Doğan'ın eleştiri yazılarına genel olarak bakıldığında önemli bir yer eder. İmge kuruluğu, imgelerin neye matuf biçimde şiirde yer aldığı ve şairin hangi edebi sanatlara başvurduğu³²⁶. Bu noktada, klâsik şiirimizdeki şerh geleneği anımsanabilir, eleştirmenin bu geleneğe yakınlık duyduğu söylenebilir. Örneğin: “İlk örnekteki imge *teşhis* sanatıyla ikincisindeyse *kapalı istiare* ile kurulmuştur”³²⁷.

Yukarıda çizdiğim çerçeve ve örneklemelerim, Doğan'ın eleştiri yazılarının ana hatlarını açıklar niteliktedir. Nesnel/objektif yazılarından eleştirmenin. Tabii ki genişletilebilir yahut daraltılabilir bazı yazılarına bakılarak fakat bu tablonun her yazısında işler konumda olduğunu söylemek gerek. Onun, *Modern Türk Şiiri – Olgular, Eğilimler, Akımlar* kitabı, Türk şiir tarihini ele alan yapıtlardandır. Kitap, şiirimizin temel meseleleri üzerinde duran bir kitap olarak tasarlanmış, Garip, İkinci Yeni, Mavi gibi edebiyat tarihimizde mühim yeri olan akım ve yönelişler hakkında bazı ipuçları içeren yazılardan meydana getirilmiştir. *Şiiraze* ve *Şiirin Retoriği* ise, Doğan'ın denemelerini ve poetik yazılarını içerir.

4.1.11. Enis Akın

Orhan Veli'den İsmet Özel'e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri adlı ilginç ve etkileyici yazısında Enis Akın (d. 1964)³²⁸, kendi icat ettiği “kekeme şiir” kavramı üzerinden kapsamlı bir okumaya girişir. Esasen “kekeme şair”i ve “kekeme şiir”i, madunun kendini olduğu gibi, çekinmeden ifade edişi şeklinde tanımlamak doğru gözüküyor³²⁹. Siyasi mahiyette kullanılan *madun* kelimesi, ünlü felsefeci Gayatri Chakravorty Spivak'ın aktardığına göre önce Antonio Gramsci tarafından kullanılmıştır³³⁰. Akın'ın “tam da varoluşunun etkisi zayıf olduğu için varlığını çok ağır bir biçimde hisseder” cümlesinin³³¹, Spivak'ın “eğer konuşma dediğiniz şey konuşmayı ve dinlemeyi, yanıt verme olasılığını, sorumluluğu içeriyorsa şayet, bunlar madunun

³²⁶ Mehmet Can Doğan, *Şair Sözü*, s. 242.

³²⁷ İtalikler metne aittir. Mehmet Can Doğan, *Şair Sözü*, s. 241.

³²⁸ Enis Akın'ın toplu şiirleri için bkz. Enis Akın, *İşte Geldik – Toplu Şiirler (1988-2019)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2023.

³²⁹ Enis Akın, “Orhan Veli'den İsmet Özel'e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri”, *Defter*, S. 42, Kış 2001, s. 232.

³³⁰ Gayatri C. Spivak ile *Söyleşiler, Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk*, der. çev. Soner Torlak, Hayalci Hücre, İstanbul, 2022, s. 78-79.

³³¹ Enis Akın, “Orhan Veli'den İsmet Özel'e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri”, s. 232.

alanında yoktur”³³² ifadeleriyle örtüştüğü; şiirin, “susan, sustuklarından şiir yapan”³³³ (Necatigil bağlamında söyleniyor bu cümleler) bir uğraşı olduğu ve bunun da Spivak’ın söylemleriyle yani madunlukla örtüştüğü söylenebilir. Tabii burada, *Madun Konuşabilir mi?* yazarının bağlamının daha geniş olduğunu söylemekte yarar var fakat maduniyet, geniş manada konumuz değil. Biz yalnızca madunun, hegemonik dilden uzaklığına değinmek istedik³³⁴ zira Akın’ın da söyledikleri tam buraya işaret etmektedir.

Akın’ın metnine geri dönelim. Tarihsel koşulları, psikolojiyi, politikayı bir havuzda eriterek oluşturulduğu gözlemlenen ve hem eleştiri hem de poetika metni olarak görebileceğimi “Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri”, Türk şiirine ve şairine farklı bir nazarla bakmaktadır. Tezimizde incelediğimiz bazı metinlerde eleştirel bakış ve poetik bakış açısından³³⁵ biri öne çıkabilmektedir metinde. Fakat “Kekeme Şiir” kavramsallaştırması üzerinden yapılan bu okumada biz, eleştirel ve poetik bakışının kafa kafaya ilerlediğini gözlemledik. Bunun sebebi, şiir tarihimiz üzerinden seçilen örneklerin yerindeliği ve kavramsallaştırmanın tutarlılığıdır. Nitekim, yazılarını kitaplaştırdığı *Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri* isimli kitabının daha girişinde şu cümleler yer almaktadır: “Eleştiri harika olanın hizmetkarıdır. Eleştiri şaire (...) “evet” der “evet, varsın, iyi ki varsın.””³³⁶ Son olarak bu metnin, yerleşik şiir algısını yıkan ve yepyeni bir şiiri, geleceğin şiirini kurmaya yönelik atılımlardan olduğunu; diğer 1990 kuşağı şairleri gibi önceki kuşağa yönelik eleştiriler içerse de, kendi kuşağını da es geçmediğini belirtelim³³⁷. Akın’ın cümleleriyle söyleyecek olursak “yazının yazılma

³³² Gayatri C. Spivak ile Söyleşiler, Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk, der. çev. Soner Torlak, s. 79.

³³³ Enis Akın, “Orhan Veli’den İsmet Özel’e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri”, s. 234.

³³⁴ Gayatri C. Spivak ile Söyleşiler, Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk, der. çev. Soner Torlak, s. 79. Hegemonyaya karşı şiiri, Akın’ın Orhan Veli ve İsmet Özel hakkındaki şu cümleleriyle örnekleyebiliriz: “Aynı zamanda ikisi de değer yargılarına, illa gerekiyorsa evet politikalarına, şiirlerini alet etmedikleri için yeni söz dağarcıkları, yeni hakikatler önerebildiler.” Enis Akın, “Orhan Veli’den İsmet Özel’e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri”, s. 245.

³³⁵ Poetik bakış açısından kastımız, örneğin Çakmakçı’nın pek çok metninden görülebilecek, kendi şiir görüşü ekseninde metni yorumlamak. Poetikadan kastımız, dar anlamıyla “şiir üzerine görümler”i, şiirlerini bina ettiği temeller şair-eleştirmenlerimizin.

³³⁶ Enis Akın, *Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri*, Ebabil Yayınları, Ankara, 2019.

³³⁷ Enis Akın, “Orhan Veli’den İsmet Özel’e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri”, s. 246.

amacı, Türk şiirinde kekeme şiir olarak gördüğüm “başarısızlığın başarılı anlatımlarını” aramaktır”³³⁸. İşin aslı, “başarısızlığın başarılı anlatımlarını aramak” bizce bu yazının özünü teşkil etmektedir.

İlk baskısını Ocak 2009’da yapan *Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri* kitabında toplanan yazılarına bakıldığında Enis Akın’ın eleştiri metinlerinin psikanalizden yola çıktığı, Sigmund Freud, Anna Freud, Jacques Lacan, Melanie Klein gibi önemli psikanalistlerin eserlerden sıkça yararlandığı görülebilir. Akın, eserinin daha giriş kısmında yer yer bu yöntemden yararlanacağını ifade etmektedir³³⁹. Ama yazılarında bir karakter analizine girişmeyeceğini de açıkça belirtir, yönteminde yer alan boşlukların farkındadır:

Bu bölümde kesinlikle, çocukluk karmaşalarını bir şairin patolojisi üzerine uygulamaya çalıştığım sanılmasın, “karakter analizi” yapmak beni de, bu kitabın boyutlarını da aşar. Burada, diğer bölümlerde olduğu gibi, psikolojinin bazı kavramlarıyla şiir arasında gevşek bağlar çekmeye çabaladım. Bu çaba o şiiri anlamlandırabilme yolunda yeni bir bakış sunabilirse yeterince başarılıdır. Büyük şiir episteme tarafından ele geçirilemez.³⁴⁰

Alıntıladığımız cümlelerdeki “gevşek bağlar çekmeye çaba”lamak ve “[b]üyük şiir episteme tarafından ele geçirilmez” ifadelerinin, Akın’ın eleştirilerinde genele yayılmış bir tavır imlediği söylenebilir. Şiir eleştirisi metinlerinde onun poetik bakış açısının, “Kekeme Türk” şiirinin izleri daima görülmektedir. Kekeme Türk şairi olmak, Kekeme şiir yazmak bir nevi ölçüttür. Kitap içerisinde nesnellğe en çok yaklaşan metni “İlhan Berk: Plastik Türk Şiiri”nde dahi bu izi görmek mümkündür.

Enis Akın, 2013 yılında itibaren yayımlanan *Natama* isimli dergide eleştiri yazılarını yayımlamaya devam etmektedir. *Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri* kitabının içerisindeki *Türk Şiirinin Ana Damarlarında Biri Olarak “Ergen Türk Şiiri”*: Attilâ İlhan, Ahmet Arif, İsmet Özel Çizgisi adlı yazı, *Natama*’da (Ocak-Mart 2018) yayımlanmıştır. *Natama*’nın, 2010 ve 2020 sonrasında yaptığı yayınlarla (gerek dergi

³³⁸ Enis Akın, “Orhan Veli’den İsmet Özel’e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri”, s. 246.

³³⁹ Enis Akın, *Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri*, s. 11.

³⁴⁰ Enis Akın, *Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri*, s. 207.

gerekse kitap bakımından) edebiyatımızda önemli bir yeri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4.1.12. Hasan Akay

Hasan Akay³⁴¹ (d. 1957), şair ve akademisyen eleştirmenlerimizdendir. Geniş bir müktesebata sahip Akay'ın, şiir üzerine ilk telif kitabı, Cenap Şahabeddin üzerine yazdığı inceleme-eleştiri kitabıdır (Timaş, 1998). *Cenap Şahabeddin* isimli bu kitaptan sonra *Servet-i Fünûn*'un diğer bir önemli şairi Tevfik Fikret hakkında yazılmış *Tevfik Fikret* kitabı gelir (Timaş, 1998). Bu iki kitap da benzer şekillerde tertip edilmiştir. Üç ana başlıktan mürekkep kitapların ilk bölümünde şairin yaşamı üzerinde durulur, son iki bölümde ise de şairin şiirlerinden ve düzyazılarından örnekler verilip dil içi çevirisi sunulur okura. Mezkûr iki kitabın da “Şiirin Değerini Gösteren Ölçüt ve Şairin Değeri” kısımları bizi ilgilendirmektedir. Bilindiği gibi eleştiri, her şeyden evvel bir hüküm ve değer, ölçüt işidir. Bu kısımlarda Akay, metnin niteliğini karşılaştırmalı, kısa ve öz biçimde ortaya koymuştur. Ölçü, metnin, başka bir metin içerisine girdiğinde kaybolup kaybolmadığıdır³⁴² ve hem Cenap³⁴³ hem Fikret³⁴⁴, bu sınavdan başarıyla çıkmışlardır. Akay'ın *Servet-i Fünûncular* üzerine yazdığı yazılar, bu iki kitapla sınırlı kalmaz. İlki 1998'de yayımlanan *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*'ni (Kitabevi; 2. Basım: Şule, 2020), Cenap Şahabeddin'i üslûpbilim (*stylistics*) bakımından inceleyen *Cenap Şahabeddin'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma*'dır (Kitabevi, 1998). Saydığımız kitaplar, iki cilt olarak tasarlanmıştır ve birbirlerini tamamlar mahiyettedir³⁴⁵. Şimdi, Akay'ın metin çözümleme stili ve karakteristiği üzerinde duralım.

Akay'ın metin çözümlemelerinde, tek bir yöntemden yararlandığını söylemek yanlış olur. Geniş felsefe, ilahiyat ve tarih bilgisine sahip olduğu anlaşılan metinlerinde güncel pek çok kuramı dikkate alarak metnin içerisine girilir, metne çeşitli açılardan bakılır, yapı “kazılır”. *Şiiri Yeniden Okumak* isimli kitap, bu bakımdan önemlidir. Metin çözümlemesi, eleştiri ve teori üzerine yüklü miktarda çalışması bulunan

³⁴¹ Hasan Akay'ın bazı şiir kitapları için bkz. *Ay Dervişleri* (1992), *Ebrû Şiirleri* (2001), *Kahire Şiirleri* (2018), *Ayasofya Konuşuyor Yalnız* (2022), *Tire Yaşıyor Tire İçinde* (2023), *Dön De Bak Kan Neler Yapıyor* (2024).

³⁴² Hasan Akay, **Cenap Şahabeddin**, Şule Yayınları, İstanbul, 2015, s. 96; Hasan Akay, **Tevfik Fikret**, Şule Yayınları, İstanbul, 2015, s. 103.

³⁴³ Hasan Akay, **Cenap Şahabeddin**, s. 96.

³⁴⁴ Hasan Akay, **Tevfik Fikret**, s. 105.

³⁴⁵ Hasan Akay, **Servet-i Fünûn Şiir Estetiği**, Şule Yayınları, İstanbul, 2020, s. 10.

Akay'ın metinlerinin dikkat çekici kısımlarını, maddeler hâlinde vermekte fayda görüyoruz:

- (a) Derrida'nın geliştirdiği yapısöküm/yapıbozum (*deconstruction*) metodundan yararlanarak metinleri tekrar tekrar ele almak. Akay'ın bu noktada Türk edebiyatında ayrıksı bir noktada durduğu söylenebilir. Eserleri tarandığında Behçet Necatigil, Mehmet Akif Ersoy, Ahmet Hâşim gibi isimlerin tekrar tekrar çözümlendiği görülmüştür.
- (b) Metne, *yapı*'ya dikkat kesilen Akay, çözümlemelerinde yalnızca Derrida'nın okuma metodundan yararlanmaz. Fakat daima "yapı" göz önünde tutulur ve ondan yola çıkılarak, göstergeler arası etkileşim gözetilerek yorumlarda bulunulur, hükümler verilir. Üç kitaptan müteşekkil "Kuramlararası İlişkiler" serisi ve *Anlamanın Çağrısı*, onun hem metin merkezli bir eleştirmen olduğunu hem de teorik birikimini göstermektedir.
- (c) Hem İslâm felsefesine, müktesebata önem veren hem de Batı felsefesini gözetken kapsayıcı ve derinlikli bir bakışa sahiptir. Evrenin yapısı, kaos, kuantum gibi kavramlar da şiirin çözümlenmesinde yardımcı öğeler olarak yer alır³⁴⁶. Böylelikle şiirin irdelenmedik noktası kalmaz. Buna, *Kare-Deniz* isimli kitabını örnek olarak gösterebiliriz. Yararlanılan tüm bu kaynaklar, metni açıklamak için kullanılır.
- (d) Şiirlerinde çokanlamlı yapı, diğer metinlerinde de görülmektedir. Şair kimliğiyle şiirinde sıklıkla kurduğu "Burada neylesin taşlar, yatmış kara toprağa / Gözetlerken taşları *tel*'sizler uzaklardan"³⁴⁷ gibi dizelerdeki *bozulan* sözcüklere, inceleme ve eleştiri metinlerinde de rastlarız. Bir cümleyle örneklemekte fayda var: "*Aklar* bölümündeki metinlerinse "ak" olduğu anlamını açığa çıkarmakta, -bu bağlamda karalarla akların bir *denge* halinde bir arada bulunduğu bu kitapta- karalar'ı aklar'ın akladığını imlemektedir."³⁴⁸

³⁴⁶ Hasan Akay, **Kare-Deniz**, Şule Yayınları, İstanbul, 2016, s. 51. Akay'ın bu kitabında, (c) maddesinde verdiğimiz örneklerin hepsine rastlanabilmektedir.

³⁴⁷ İtalik, metne aittir. "Tire Şiirleri" alt başlığına sahip bu kitabın, adı da çift manalıdır. Hasan Akay, **Tire Yaşıyor Tire İçinde**, İleti Kitap, İstanbul, 2023, s. 91.

³⁴⁸ Hasan Akay, **Şiiri Yeniden Okumak**, Şule Yayınları, İstanbul, 2016, s. 151.

Hasan Akay'ın metinlerindeki genel eğilimi ve yapıyı ortaya koyduk fakat burada 2000 sonrası, özellikle de 2010'lu yıllardan sonra yazılan eleştiri metinlerindeki bazı meselelere değinmek şart gözüküyor.

Teorinin Cini isimli kitabında Compagnon, Fransız akademisinin 1960-1970 arası en parlak dönemini “saman alevi” olarak tanımlamakta ve teorisyenlerin halefleri olmadığını, Barthes gibi önemli bir ismin azizler mertebesine katıldığını söyler³⁴⁹. Bugün, belirttiğimiz tarih aralığında eser vermiş teorisyenlerin olmadığını söyleyen Fransız eleştirmen Compagnon'un cümlelerini, Türkiye'ye ve Türkiye'deki şiir eleştirisine de uygulamak mümkün görünüyor. Türkiye'de, 2010'lu yıllara kadar devam eden ve ondan birkaç sene sonrasında kadar da süren eleştirel atılımların ve polemiklerin kesilmesinde, şüphesiz ki artan sosyal medya kullanımı ve azalan entelektüel kapasitenin tesiri yadsınamaz ölçektedir. Bizim, bu metni yazdığımız tarihlerde artan ve metnin yalnızca bazı yönlerine dikkat çeken “eleştirel denemeler”, şüphesiz ki Barthes'ın kullandığı mahiyette değildir.

Hüküm, bu noktada geri plana atılmıştır ki eleştirinin en temel özelliklerinden birisi de hüküm vermek, iyiyi kötüden ayırmaktır. Compagnon'un “okuyan ben”i, bu noktada devreye girer. Her eleştiri metodunun, bir teoriye dayandığı, bir yöntem benimsediğini, bu yöntemin metne uygulanmasından ibaret olduğunu biliyoruz. Compagnon'un “okuyan ben” dediği ve teorinin zafer kazanamamasının sorumlusu olarak gösterdiği özne³⁵⁰ (okuyan ben, okur) ve oluşturduğu/oluşturacağı nesneyi (şiir eleştirisi metni) ya hiç meydana getirmez ya da çeşitli izlenimlerden yola çıkarak, şahsi bakış açısını önde tutup yöntemi yadsıyarak oluşturur. Bu karamsar görüntüye zıt düşen isimler de yok değildir. Metin odaklı ve cüretkâr (ki bu da eleştirinin ve eleştirmenin bir niteliğidir) eleştirinin sesi kısılmıştır yalnızca.

4.1.13. Orhan Koçak

³⁴⁹ Antoine Compagnon, *Teorinin Cini*, çev. Savaş Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2022, s. 12.

³⁵⁰ Metinde teorinin mağlubiyetinden bahseden eleştirmen, aynı zamanda edebi eleştirinin de ne denli eklektik ve bilimkurguya benzer olduğunu ifade eder (a.e., s. 247). Antoine Compagnon, a.g.e., s. 246.

Orhan Koçak (d. 1948), şiir eleştirisine 2000 öncesinde başlamış olsa da³⁵¹ ilk şiir eleştirisi kitabı *Bahisleri Yükseltmek* 2011’de yayımlanmıştır. Esasen iktisat ve sosyoloji tahsili görmüş; dilimize, başta Frankfurt Okulu’nun önde gelen isimlerinden Theodor W. Adorno’nun *Minima Moralia* (Metis, ilk baskı 1998) ve *Edebiyat Yazıları*’nı (Sabir Yücesoy’la birlikte, Metis, ilk baskı 2004), Max Horkheimer’in *Akıl Tutulması*’nı (Metis, ilk baskı 1986) kazandırmıştır. Üç aylık periyotlarla çıkan *Defter* dergisinin (1987-2002, 45 sayı) yayın kurulunda yer alan Koçak ve dergi kadrosunun, 1980 sonrası Türk edebiyatı ve entelektüel sahasına çeviri, teori ve eleştiri metinleriyle katkıda bulunduğunu görürüz³⁵². *Defter* dergisinde, ilk sayıdan itibaren hem yerli hem yabancı şiir hakkında metinler hem de kuramsal çeviri-telif yazılar yayımlanmaya başlar. Dergide, o dönemin önemli isimlerinin metinler yayımladığını görmekteyiz. Kemal Sayar, Nurdan Gürbilek, Ali Akay, Ahmet Oktay bu isimlerden bazılarıdır.

Orhan Koçak’ın ilk telif kitabı, ressam Mithat Şen’in sanatı üzerine yazdığı *İmgenin Halleri*’dir (ilk baskı: Metis, 1995). Daha sonra ise *Modern ve Ötesi: Elli Yılın Sanatına Kenar Notları* (ilk baskı: Bilgi, 2008) yayımlanır. Sanat üzerine yazılmış bu iki kitabı, Turgut Uyar üzerine yazılmış bir inceleme-eleştiri kitabı olan *Bahisleri Yükseltmek* (Metis, 2011) ve pek çok şair hakkında yazdığı eleştiri metinlerini kapsayan *Kopuk Zincir* (Metis, 2012) takip eder.

Kopuk Zincir, 18 şairin incelendiği-eleştirdiği, 1993-2011 arası yazılmış 17 yazıyı içermektedir. Nâzım Hikmet’ten Bedirhan Toprak’a (d. 1958), Fazıl Hüsnü Dağlarca’dan İzzet Yasar’a (d. 1951) pek çok isim üzerinde durulur kitapta. Orhan Koçak’ın şiir eleştirisi külliyatı göz önünde bulundurulduğunda, çalışmalarında daha çok İkinci Yeni üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Turgut Uyar şiiri üzerine *Bahisleri Yükseltmek* isimli bir kitabı bulunmaktadır. *Kopuk Zincir*’de de İkinci Yeniciler hakkında yazılar bulunmaktadır. Koçak’ın eleştiri yazılarına bakıldığında samimi, yanlış yapabileceğinin farkında olan bir eleştirmen görürüz. Bu tereddüt, aslında bilimselden

³⁵¹ Orhan Koçak, 1993-2011 arasında yazdığı şiir eleştirisi metinlerini *Kopuk Zincir* (Metis, 2012) adıyla kitaplaştırmıştır. Koçak’ın ilk eleştiri yazısı ise 1971’de yayımlanmıştır. Orhan Koçak maddesi, **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, C. II, s. 1128-1129.

³⁵² Tanıl Bora, *Defter*’in önemini, *Defter Şerhi* yazısında şöyle izah ediyor: “Defter’in görev tanımında, entelektüel ilgiler için, konformist olmayan bir “zamanın icabını yerine getirme” hedefi saklıydı. (...) Akademik alandaki, sosyal bilimler arası kompartmanlaşmayı yıkmaya dönük disiplinlerarasılık eğiliminin, beşerî bilimler ya da –başka bir referansla- tinbilimleri bütünselliğini yeniden inşa etme arayışının bir yansıması ve belki daha fazlası... Bu darlıklardan çıkarak, yeni ufuklara açılmak, yeni düşünsel ve politik hareketlere nefes, ilham vermek.” Tanıl Bora, “Defter Şerhi”, **Cogito**, S. 31, 2002, s. 258.

çok yazının insani tarafının öne çıkmasını sağlayarak metnin içerisine daha rahat girmemizi sağlamaktadır. Eleştirmenin söylediklerine daha kolay kulak kesiliriz böylece. Eleştirmenle beraber düşünürüz...

Orhan Koçak, şiir eleştirisi ve diğer metinlerinde yer yer psikanalitik metodu yazar ve metinlere uygulamaktadır. Örneğin, Nâzım Hikmet'in Yahya Kemal'den etkilenişi açıklanmaya çalışılırken Oidipus kompleksinden faydalanılır³⁵³. Yahya Kemal, Nâzım için bir nevi “şiirsel baba”dır ve etkilenme sürecinde rakibidir de³⁵⁴. Psikanalitik kuramdan yararlanmış, tabii ki şiiri yaşamla bağdaştırmayı da peşi sıra getirmektedir. Fakat Koçak'ın eleştiri yazılarında, metnin açılmasında sadece bir araç olarak kullanıldığını, şiirin tamamen mevzubahis metotla açıklanmadığını söylememiz gerekir. Arkadaşı Murat Belge'nin, onun yöntemini de açıklayabilecek şu cümlesi, bahsimizi izah eder nitelikte: “Orhan Koçak Marksizm'den beslenen bir sosyolojik yaklaşımın yanı sıra psikolojiye yeterince yer verir. Ele aldığı konuyu “daraltma” değil, “genişletme”dir yöntemi. Böyle yapmaya yatkın bir kültürü vardır ve sanırım zaten onu böyle yazmaya yönelten de bu kültürüdür. Orhan Koçak bir yazarın, bir şairin ürününe bakarken onu “izole” bir “edebî ürün” olarak görmekten kaçınır (yani formalistlerin ideal saydıkları bakış biçiminden sakınır). Onu kültür dünyasının ve genel olarak dünyanın, tarihin içinde, geri kalan her şeyle ilişkileri içinde oluşmuş bir varlık olarak ele alır. “Genişletme”yi bu anlamda söylüyorum. Bunu söylerken, ayrıntıyı ihmal ettiğini, ürünün kendi öğeleriyle kurduğu ilişkiyi gözden kaçırdığını ima etmiyorum. Bunlara karşı da son derecede duyarlıdır.”³⁵⁵ Koçak'ın, önemli iki eleştirmenimiz Ataç ve Meriç'in Caliban figürleri üzerine kaleme aldığı denemesinde de bu yöntemi uygularken³⁵⁶ yorumlarının daima mesafeli olduğunu söyleyebiliriz. Bu mesafe, entelektüel bir tereddüdün neticesi gibidir.

Bununla beraber, Koçak'ın eleştiri metodu, doğrudan yazarın yaşamından yararlanmaz. O, müelliften aldığı bilgileri metne uygular. Metin dışından, metin önce-

³⁵³ Orhan Koçak, **Kopuk Zincir**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15-16.

³⁵⁴ Orhan Koçak, **Kopuk Zincir**, s. 16.

³⁵⁵ Murat Belge, “Orhan Koçak üstüne”, **K24**, <https://www.k24kitap.org/orhan-kocak-ustune-3001> (Erişim Tarihi: 03.06.2024)

³⁵⁶ Orhan Koçak, **Ataç, Meriç, Caliban, Bandung, Evrensellik ve Kısmilik Üzerine Bir Taslak**, Zoom Kitap, İstanbul, 2018, s. 27.

sinden aldığı bilgileri metin için kullanır. Psikanalizden yararlanması da bundandır. Eleştirilerindeki dilin (ki *Kopuk Zincir*'in alt başlığı da “Modern Şiir Üzerine Denemeler”dir) ya da üslûbun denemeye daha yakın olduğunu söyleyebiliriz Koçak'ın³⁵⁷. Gönderme yapılan kaynakların ve atıfların pek azının belirtilmesi bunu göstermektedir. Bir örnek:

Belki de bu üçlünün birliğini bir takımyıldız yerine Lacan'ın Borrom Düğümü'ne benzetmeliydik: birbirine geçmiş üç yüzük, biri aradan çekildiğinde öbür ikisi de birbirinden kopuyor, anlamsızlaşıyor. Ancak kitabı eline aldığımda yüzüğünü çıkaran bir okur figürünün ortaya çıkmış olması durumunda şair de kendi güvencesizliğini bir yıkma/yaratma özgürlüğü olarak, aşkınlığa giden bir yol olarak yaşayabiliyordu. Ama bunun için hazır ve yerleşik bir alıcı kitlelerinden yoksun kalması, şiirin satılıp satılmayacağı belli olmayan bir meta olarak piyasaya sürülmüş olması şarttı.³⁵⁸

Orhan Koçak'ın *Bahisleri Yükseltmek* kitabının ise Turgut Uyar şiiri üzerine ayrıntılı bir çalışma, bir kazı olduğunu söylemek doğru olacaktır³⁵⁹. Hayriye Ünal, yukarıda da atıf yaptığımız önemli yazısında Koçak'ın esas önemini *Defter* dergisinde yazdığı yazılarla kazandığını söylemektedir³⁶⁰. *Virgül*'de (1997-2009) editörlük yapan Koçak'ın bu dergideki yazılarının *Virgül, Yazıları* (Everest, 2023) başlığı altında yayımlandığını ve bu yazıların bir kısmının da şiir eleştirisi yazıları olduğunu da söylemeliyiz.

³⁵⁷ Orhan Koçak, “Şiirde meteoroloji”, **K24**, <https://www.k24kitap.org/siirde-meteoroloji-4238> (Erişim Tarihi: 03.06.2024)

³⁵⁸ Orhan Koçak, “Fahri Güllüoğlu'nun şiirleri: “Zihin kesik kesik””, **K24**, <https://www.k24kitap.org/fahri-gulluoglunun-siirleri-zihin-kesik-kesik-4167> (Erişim Tarihi: 03.06.2024)

³⁵⁹ Hayriye Ünal, “2000 Sonrası Şiir Eleştirisine Panoramik Bir Bakış”, s. 38.

³⁶⁰ Hayriye Ünal, “2000 Sonrası Şiir Eleştirisine Panoramik Bir Bakış”, s. 38.

SONUÇ

Bir iyiyi kötüden ayırma ve hüküm verme işi olan eleştirinin, tarih boyu anlamının değiştiğini söylememiz mümkündür. “Tenkit” ve “kritik” kelimelerle de karşılanan eleştirinin işlevindeki değişme, Türk edebiyatında geçmişten bugüne bakıldığı vakit daha net görülebilecektir. Esasen Tanzimat’ın ilk nesliyle edebiyatımıza bir tür olarak girmiş eleştiri, asıl *Servet-i Fünûn* dergisi çevresindeki Ahmed Şuayb ile teorik manada edebiyatımızda yer eder fakat şiirimiz hakkında kaleme alınmış çeşitli poetik metinlere bakıldığı vakit Nâmık Kemal’in yaptığı eleştirilerin de izini sürmek mümkündür. Eleştiri, bununla beraber, dilin gelişimi açısından da önemlidir.

Tanzimatla beraber edebiyatımıza giren ve bir metoda ancak *Servet-i Fünûn*’da erişen eleştirimiz, öznel eleştiriyle Ataç’la birlikte tanışmıştır diyebiliriz. Ataç’ın yanında Sabahattin Eyüboğlu ve Suut Kemal Yetkin gibi isimleri sayabilirsek de Ataç’ın tesiriyle onların tesiri bir değildir. Eleştirimiz şair eleştirmenlerle başlamakla beraber (Şinasi, Nâmık Kemal, Ziya Paşa), modern Türkiye’de de önemli isimler çıkarmıştır. Hem şiirde hem eleştiride Cemal Süreya, Edip Cansever, Turgut Uyar isimlerini anabiliriz. Onlar hem şiir üzerine yazmış hem de şiir kaleme almışlardır. Şiirin içerisinden bakan eleştirmenlerdir, başka bir şekilde ifade edilecek olursa.

Hüseyin Cöntürk ve Eser Gürson, edebiyatımızda nesnel eleştirinin öncüleridir. Bu isimler, 1990 Kuşağı şairleri üzerinde etkilidir. Hakan Arslanbenzer ve Hayriye Ünal bu isimlerdendir. Asım Bezirci’yi de nesnel eleştiriye dahil edebilirsek de onun bakış açısında toplumculuğun yer yer ağır bastığı görülmektedir. Özellikle Attilâ İlhan ve Ahmet Oktay’ın şiir eleştirisi metinlerinin, 2000’lere kadarki süreçte önemli olduğunu söylemek mümkündür.

1990’lı yıllarda şiir ortamında başlayan hareketlilik, 2010’lu yıllara dek devam eder ve pek çok eleştirmen bu dönemde aktif biçimde eleştiri metinleri kaleme alır, polemiklerin içerisinde bulunur. Bu noktada bakış açısının çeşitli noktalarda ayırt edici olduğunu söyleyebiliriz. Şair eleştirmenler, bazen kendi şiir görüşleri çerçevesinde esere bakarken, nesnel bir biçimde de eleştiri yazısı yazabilmektedir. Bu bağlamda Ali K. Metin ve kısmen de olsa Mehmet Can Doğan’ı anabiliriz. Saydığımız isimler, kendi poetikaları üzerinden değil, metnin iç dinamiklerini hesaba katarak şiire bakmaktadırlar. Şair eleştirmenlerin, bu noktada kendi şiirleri zaviyesinden metne bakmak gibi bir

tehlikesinin olduğunu da söyleyelim. Buna örnek olarak Osman Çakmakçı verilebilir. Çakmakçı, yer yer metinler üzerinden gitse de çoğunlukla kendi şiiri üzerinden bakarak eleştiri yazıları kaleme almıştır. Metne bakar, fakat öznel biçimde ele alıp yine bu şekilde hükümler verir. Fakat 1990'lı yılların edebi havasında bakıldığı vakit bu tarz polemik üreten metinlerin ortaya çıkmasına da şaşmamalıdır.

Akademisyen ve şair olan iki eleştirmenimiz Hasan Akay ve Mehmet Can Doğan'ın, metin merkezli iki eleştirmen olduğunu söyleyebiliriz. Akay, bazen şiir dilini metne sokan, orada farklı bir dil kuran, güncel disiplinlerden çokça faydalanan önemli eleştirmenlerimizdendir. Doğan ise, daha çok eleştirel denemeler kaleme almakla birlikte akademik bir dil kullanarak, “edebiyatın içerisinden konuşan” isimlerdendir.

Heves dergisini çıkaran hem şair hem eleştirmen Mehmet Öztekin, şiir eleştirisi ve neşriyatı bağlamında önemli bir isimdir. *Heves*'te hem eleştiri hem şiir yazıları yazan Öztekin yaklaşımı, 2000'li yıllarda nesnel ve metin merkezli olsa da bu dönemde öznelliğe kaydığı görülebilir.

Orhan Koçak ve Utku Özmakas, şair olmayan eleştirmenlerimizdendir. Koçak'ın yayımladığı önemli bir dergi olan *DeFTER*'de döneminin pek çok önemli isim yer alır. Güncel eleştiri metinleri de kaleme alan Koçak, şiir eleştirilerinde psikanalizden sıklıkla yararlanmış, daha çok İkinci Yeni üzerine metinler kaleme almıştır. Utku Özmakas ise *Heves*'te yazdığı 2000 Kuşağı hakkındaki yazıları, 2008'de derlediği kitabıyla önemli bir ilk çalışmaya imza atar ve o da disiplinler arası bir eleştiriye yönelir.

Enis Akın, Koçak'ın *DeFTER* dergisinde yayımladığı *Kekeme Büyük Türk Şiiri* yazısı ve 2019'da yayımladığı *Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri* kitabında daha çok poetikasını göz önünde bulundurarak eleştirel metinler kaleme alır; çoğunlukla şairleri psikanalitik kuram üzerinden inceler.

Murat Üstübal ve Bülent Keçeli'nin *Ücra* dergisi, 2000 sonrasında yayımlanan mühim bir dergidir. İlk sayılarından itibaren Üstübal ve Keçeli'nin mensur ve manzum biçimde metinler yayımladığı *Ücra*, sonraları edebiyatımız açısından kilit bir konum kazanır. *Ücra*'da yayımlanan yazılarında ve *Dirim Kurgu* kitabında Üstübal'ın ve dergilerde kalmış yazılarından yola çıkarak Keçeli'nin çağdaş felsefeyle sıkı bir bağ kurarak metinler kaleme aldığını belirtmeli.

Yukarıda bahsettiğimiz bakış açıları yanı sıra, metne bakan fakat eleştirel hüküm çıkarmayan, onu bir haz nesnesi olarak gören isimler de vardır. A. Ali Ural ve

Haydar Ergülen'i, bu isimler arasında sayabiliriz. Ural, Őirden başka bir Şiir ortaya çıkarmak ister gibidir. Ergülen ise denemelerinde Şiir bahsi açar fakat açtığı bahiste sadece olumlu hükümlere yer verir.

Özetle 2000-2020 arasında metinler kaleme almış çeşitli kimliklerden isimlerin metinlere bakışında sapmalar görülmektedir. Eleştirel denemeler kaleme alarak Şiir hakkında çeşitli tespitlerde bulunanlar gibi, metni bir araç olarak gören ve zevk alma amacıyla metne bakan ya da onu dönüŐtürerek Şerh düşen isimlere rastlayabiliriz 2000 sonrasında. Bazen eleştirmenin sanat kişiliği, bazense de mesleği, tahsili hiç Şüphesiz ki metinlere bakış açımızı etkilemektedir. Fakat yukarıdaki bahsettiğimiz isimlerin bazıları, bu sylemimize ters tepecek özellikler de göstermektedir. Őairliđini geri planda tutup metni ön plana koyan isimlerin de var olduğunu görebiliriz. Yani 2000 sonrasında Şiir eleştirisi, bazen metinden metne bazen dönemden döneme bazense de kiŐiden kişiye değişen bir karakterle karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

“Heves Şiir-Eleştiri 01-26. Sayı Dizini”, haz. Utku Özmakas, Ömer Şişman, **Heves**, Cilt XXVI, Ağustos 2010.

“Hippolite Taine” maddesi, **Brittanica**, <https://www.britannica.com/biography/Hippolyte-Taine> (Erişim Tarihi 23.05.2024)

“Parallax” maddesi, **Cambridge Dictionary**, “<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/parallax> (Erişim Tarihi 23.05.2024)

Ahmet Oktay, **Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Ahmet Oktay, **İmkânsız Poetika**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008.

Ak, Eray, “Haydar Ergülen: Şiirle düşünmeye çabalıyorum” (söyleşi), **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/haydar-ergulen-siirle-dusunmeye-cabalıyorum-41655681> (Erişim Tarihi 12.05.2024)

Akay, Hasan, **Cenap Şahabeddin**, Şule Yayınları, İstanbul, 2015.

Akay, Hasan, **Servet-i Fünûn Şiir Estetiği**, Şule Yayınları, İstanbul, 2020.

Akay, Hasan, **Şiiri Yeniden Okumak**, Şule Yayınları, İstanbul, 2016.

Akay, Hasan, **Tevfik Fikret**, Şule Yayınları, İstanbul, 2015.

Akay, Hasan, **Tire Yaşıyor Tire İçinde**, İleti Kitap, İstanbul, 2023.

Akın, Enis, “Orhan Veli’den İsmet Özel’e Bir Erdem Olarak Kekeme Büyük Türk Şiiri”, **Defter**, S. 42, Kış 2001.

Akın, Enis, **Bir Erdem Olarak Kekeme Türk Şiiri**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2019.

Akün, Ömer Faruk, “Şinasi’nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatim Tezkiresi Baskısı”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XI, İstanbul, 1961.

Akyol, Gizem, **Recaizade Mahmut Ekrem’in Şiirleri**, Kesit Yayınları, İstanbul, Haziran 2023.

Akyüz, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.

Alpay, Necmiye, <https://www.160incikilometre.com/urun/necmiye-alpay/> (Erişim Tarihi: 23.05.2024)

Altuğ, Fatih, “Hüseyin Cöntürk ve Eleştirel Özerklik”, **Eleştiri Seçkisi: Eleştirel Bakış Açıları**, haz. Mehmet Rifat, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004.

Andrews, Walter, “Osmanlı şair biyografileri (tezkireler) ve Osmanlı edebiyatı eleştirisi”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 2, haz. Talât Sait Halman-Osman Horata, çev. Yurdanur Salman, İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.

Arslan, Prof. Dr. Mehmet, “HÜSNÎ, Süleymân Hüsnî Paşa” maddesi, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/husni-suleyman-husni-pasa> (erişim tarihi: 25.03.2024)

Arslanbenzer, Hakan, **Dünyaya Saldıran Şair**, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2022.

Arslanbenzer, Hakan, **Türk Edebiyatının Üç Sütunu: Şiir, Hikaye, Eleştiri**, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2013.

Ataç, Nurullah, “Türkiyem’e Önsöz”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 105, Mayıs-Haziran-Temmuz 2023.

- Ataç, Nurullah, **Günce (1953-1955)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2021.
- Aydemir, Yaşar, “Methiye” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/methiye> (Erişim Tarihi 05.06.2024)
- Ayvazoğlu, Beşir, **Ataç**, Everest Yayınları, İstanbul, Ekim 2023.
- Ayverdi, İlhan (ed.), **Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Haziran 2008.
- Bek, Kemal, “Edebiyatımızda Eleştiri Anlayışlarına Özne Bir Bakış”, **Eleştiri Seçkisi: Eleştirel Bakış Açıkları**, haz. Mehmet Rifat, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004.
- Belge, Murat, “Orhan Koçak üstüne”, **K24**, <https://www.k24kitap.org/orhan-kocak-ustune-3001> (Erişim Tarihi: 03.06.2024)
- Bezirci, Asım, **Orhan Veli**, Oluş Yayınları, İstanbul, 1972.
- Bezirci, Asım, **Rifat Ilgaz**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1993.
- Bilgegil, Prof. Dr. M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Bora, Tanıl, “Defter Şerhi”, **Cogito**, S. 31, 2002.
- Canım, Prof. Dr. Rıdvan, **Divan Edebiyatında Türler**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2020.
- Coşkun, Menderes, **Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Cunbur, Müjgân, “Latîfi” maddesi, **Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, c. VII, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2006.

- Çağın, Şerife, **Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Nurullah Ataç**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Nisan 2012.
- Çakmakçı, Osman, “Şiirin “Kendi” Politikası”, Soruşturma: Politikanın Şiiri, Şiirin Politikası, **Bu Çağ**, S. 3.
- Çakmakçı, Osman, **Bozkırdan İşaretler**, Ketebe Yayınları, İstanbul, Kasım 2022.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “Divan Şiiri”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı**, 2017.
- Çelebi, İlyas, “Muaheze” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muaheze> (Erişim Tarihi 05.06.2024)
- Çınar, Burcu, “Eleştirinin “Saf Farkı” Ya Da Şiir İçin Paralaks Hakkında Ara”, **Viraveriti**, https://viraverita.com/elestirinin-saf-farki-ya-da-siir-icin-paralaks-hakkinda-ara/#_ftnref6 (Erişim Tarihi 23.05.2024)
- Devletşah. **Şair Tezkireleri**, çev. Prof. Dr. Necati Lugal. Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Doğan, Mehmet Can, **Şair Sözü**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Doğan, Mehmet Can, **Şiirin Retoriği**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022.
- Donbay, Ali, “Tanzimat Dönemi Tenkit Anlayışı Çerçevesinde: Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşâ” Makalesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 10, 2001.
- Enginün, İnci, “Şiir Eleştirileriyle Mehmet Kaplan”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 105, 2023.
- Eraslan, Kemal, “Mecâlisü’n-Nefâis” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecalisun-nefais> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

- Ercilasun, Bilge, **Edebiyat Tarihi ve Tenkit**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019.
- Ercilasun, Bilge, **Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018.
- Ergülen, Haydar, “Başka bir gökyüzü...”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/baska-bir-gokyuzu-42281394> (Erişim Tarihi 12.05.2024)
- Eyüboğlu, Sabahattin, **Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler, Cilt 1: Söz Sanatları**, haz. Azra Erhat, Cem Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Gazi, Mustafa, “Eleştirmensiz Eleştiri (I): Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa”, **Birikim Dergisi**, <https://birikimdergisi.com/guncel/10549/elestirmensiz-elestiri-1-sinasi-namik-kemal-ziya-pasa> (Erişim Tarihi: 06.03.2024)
- Gelibolulu Mustafa Âlî, **Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı**, (e-kitap), haz. Mustafa İsen, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 23.05.2024)
- Haydaroğlu, Fatih, “Latifi Tezkiresindeki Kastamonulu Şairlerin XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkirelerinde Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, **International Journal of Filologia**, S. 5, 2021.
- Heidegger, Martin, **Hümanizm Üzerine**, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2013.
- Hoad, T. F. (düz.), **The Concise Oxford Dictionary of English Etymology**, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- İsen, Dr. Mustafa. **Sehî Bey Tezkiresi: Heşt-Behişt**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Kaçar, Mücahit, “Şeyh Gâlib'in Nâbî Eleştirisi ve Dîvân Şiirine “Ahlakî” Yaklaşım Hakkında Birkaç Not”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. VII, S. 1, 2012.

Kahraman, Alim, “Şinâsi” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sinasi> (05.06.2024)

Kaplan, Fahri, **Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 2018.

Karabatak: <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/548/karabatak> (Erişim Tarihi 15.05.2024)

Karataş, Turan, “Türkçe Divan Dibacelerinde Şiir Üzerine Düşünceler, Görüşler”, **"Prof. Dr. Abdülkadir Karahan"ın Anısına Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu**, Beykoz Belediyesi, İstanbul, 2018.

Kâşgarlı Mahmûd, **Divânü Lugâtî't-Türk**, haz. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurtsever, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2005.

Kayıran, Yücel, “Modern Türk Şiir Eleştirisi ve Poetik Sorunsal”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 105, 2023.

Keser, Nimet, “Sanat Eleştirisinin Tarihi ve Öncüleri: Antik Yunan’dan On Dokuzyüzyıla”, **Hece Dergisi Sanat Özel Sayısı**, S. 294/295/296, 2021.

Kılıç, Dr. A. Fikret, **Sabahattin Eyüboğlu ve Türk Şiiri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Kılıç, Filiz, “Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt VI, Sayı X, 2007.

Kılıç, Prof. Dr. Filiz, “16. Yüzyıl Şair Tezkireleri-I”, **Eski Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şair Tezkireleri**, düz. Prof. Dr. Mustafa İsen, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019.

Koçak, Orhan, “Fahri Güllüoğlu’nun şiirleri: “Zihin kesik kesik””, **K24**, <https://www.k24kitap.org/fahri-gulluoglundun-siirleri-zihin-kesik-kesik-4167> (Erişim Tarihi: 03.06.2024)

Koçak, Orhan, “Şiirde meteoroloji”, **K24**, <https://www.k24kitap.org/siirde-meteoroloji-4238> (Erişim Tarihi: 03.06.2024)

Koçak, Orhan, **Ataç, Meriç, Caliban, Bandung, Evrensellik ve Kısmilik Üzerine Bir Taslak**, Zoom Kitap, İstanbul, 2018.

Koçak, Orhan, **Kopuk Zincir**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

Köprülü, Ord. Prof. Dr. M. Fuad, **Türk Tarih-i Dinîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Kur'an-ı Kerîm, Yâsîn Suresi, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/yasin-suresi-36/ayet-55/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1> (Erişim Tarihi: 07.03.2024)

Kurt, Kaan, “Asım Bezirci'nin Şiir Eleştirmenliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 105, 2023.

Kut, Günay, “Ali Şîr Nevâî” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-sir-nevai> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

Latîfî, **Evsâf-ı İstanbul**, haz. Nermin Suner Pekin, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977.

Latîfî, **Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ**, haz. Rıdvan Canım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Merdiven Sanat: <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/304/merdiven-sanat> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

Merdivenşiir: <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/545/merdiven-siir> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

Metin Ali K., **Şiir Harmanı**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2007

Muallim Naci, **Demdeme**, haz. Tahsin Yaprak, Bilge Kùltür Sanat, İstanbul, Aralık 2022.

Muallim Naci, **Istlâhât-ı Edebiyye**, haz. M. A. Yekta SARAÇ, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

Nâmık Kemal, “Lisân-ı Osmanî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir”, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**, c. 2, haz. Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993.

Narlı, Mehmet, **Eleştirinin Eleştirisi**, Muhit Kitap, İstanbul, 2023.

Okumuş, Ömer, “Bahâristan” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/baharistan> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

Online Etymology Dictionary, “Criticism” maddesi, <https://www.etymonline.com/word/critic> (Erişim Tarihi 30.11.2023)

Özgül, M. Kayahan, “Tenkidi Eleştirmek”, **Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, S. 77/78/79, 2003.

Özgül, M. Kayahan, **Münif Paşa**, Elips Kitap, İstanbul, 2005.

Özmkas, Utku, **Şiirimizde Milenyum Kuşağı**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Özön, Mustafa Nihat, “Türk Eleştirisine Bir Bakış”, **Türk Dili Dergisi Eleştiri Özel Sayısı I-II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

Öztek, Mehmet, “Günümüz Şiirinin Defterinin Düren Kim?”, **Heves**, Cilt XII, Ekim 2006.

Öztek, Mehmet, “Ömer Şişman’da “hata devam ediyor””, **Heves**, Cilt IX, Ocak 2006.

Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2017.

Recâî-zâde Mahmud Ekrem, **Eskilerden Birkaç Şair**, haz. Prof. Dr. Âdem Ceyhan-Halil Sercan Koşık, İstanbul, Nisan 2014.

Recâîzâde Mahmûd Ekrem, **Ta‘lîm-i Edebiyyât**, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, Mayıs 2016.

Recaîzade Mahmut Ekrem, **Takdîr-i Elhan, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmürde, Takrizat**, haz. Hakan Sazyek-Tolga Bayındır-Esra Sazyek-Doğan Evecen, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, Mart 2014.

Rimbaud, Arthur, **Ben Bir Başkasıdır**, çev. Özdemir İnce, İmge Kitabevi, Ankara, 2019.

Sazyek, Hakan, Sazyek Esra, **Yeni Türk Edebiyatında Önsözler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019.

Sehî Bey Dîvânı (haz. Dr. Hakan Yektaş), e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 07.03.2024)

Sevgi, Ahmet, “Latîfi maddesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/latifi> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

Şanlı, Bartu, “Eleştiriyi hatırlamak: Özmakas ve paralaks”, **K24**, <https://t24.com.tr/k24/yazi/elestiriyi-hatirlamak-ozmakas-ve-paralaks,2855> (Erişim Tarihi 23.05.2024)

Şengül, Servet, **Epik Damar-1990 Sonrası Türk Şiiri ve Epik Referansları**, Ketebe Yayınları, İstanbul, Mart 2022.

Şeyh Galib, **Hüsn ü Aşk**, haz. Muhammet Nur Doğan, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2017.

Şinâsi, **Bütün Eserleri**, haz. Prof. Dr. İsmail Parlatır-Doç Dr. Nurullah Çetin, Ekin Kitabevi, Ankara 2005.

- Taine, Hippolyte, “İngiliz Edebiyatı Tarihi: Giriş”, çev. Günil Özlem Ayaydın Cebe, **Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 1, 2022.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2016.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Taştan, Prof. Dr. Zeki, Şengül, Dr. Servet (haz.), **21. Yüzyıl Türk Şiirinde Akımlar Sorunlar**, Ebabil Yayınları, Ankara, Mart 2022.
- Tevfik Fikret, **Bütün Eserleri**, haz. Nâzım Hikmet Polat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık, 2021.
- Tevfik Fikret, **Dil ve Edebiyat Yazıları**, haz. İsmail Parlatır, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.
- Torlak, Soner (der. ve çev.), **Gayatri C. Spivak ile Söyleşiler, Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk**, Hayalci Hücre, İstanbul, 2022.
- Tökel, Dursun Ali, “Divan Edebiyatında Eleştiri”, **Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, S. 77/78/79, 2003.
- Tuğcu, Emine. **Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Tuğluk, İbrahim Halil, “Türk Edebiyatında Bahâristân”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 26, S. 1, 2016.
- Uçman, Abdullah, “Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatında Eleştiri”, **Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, S. 77/78/79, 2003.
- Ural, A. Ali, “Olvido”, **Merdivenşiir**, S. 5, Eylül-Ekim 2005, s 25, <https://katalog.idp.org.tr/pdf/33973/32136> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

Uzun, Mustafa İsmet, “Tezkire/Türk Edebiyatı” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezkire--tabakat#2-turk-edebiyati> (Erişim Tarihi 05.06.2024)

Uzun, Mustafa İsmet, Arslan, Ahmet Turan, “Takriz” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/takriz> (Erişim Tarihi: 05.06.2024)

Ücra, Sayı 1: https://ucrasiir.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/atc3b6lye_12.jpg (Erişim Tarihi 13.05.2024)

Ücra, Sayı 2: https://ucrasiir.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/c3bccra_2-002.jpg (Erişim Tarihi 13.05.2024)

Ünal, Hayriye, “2000 Sonrası Şiir Eleştirisine Panoramik Bir Bakış”, **Ecinniler Dergisi**, S. 19, Ocak-Şubat 2023.

Ünal, Hayriye, “Ahmet Güntan Şiirinin Yerlemleri”, **Buzdokuz**, S. 22, Nisan-Mayıs-Haziran 2024.

Ünal, Hayriye, “CV Şiirde Şair Personasının Görünüşleri 1”, <https://www.buzdokuz.com/2021/03/cv-siirde-sair-personanin-gorunusleri-1/> (Erişim Tarihi 6.05.2024)

Ünal, Hayriye, “Eleştirinin Yeni Yasaları” **Buzdokuz**, S. 2, Kasım-Aralık 2020.

Ünal, Hayriye, “Şiirin Geleceği ve Dijital (Sayısal) Poetika”, **Buzdokuz**, S. 21, Ocak-Şubat-Mart 2024.

Ünal, Hayriye, “Türk Şiirinde Bir Arıza-Serkan Işın’ın Şiir Serüveni”, **Buzdokuz**, S. 12, Temmuz-Ağustos 2022.

Ünal, Hayriye, “Yazıdan Yapıma: Hakan Şarkdemir’in Çeyrek Yüzyıllık Şiir Serüveni”, **Buzdokuz**, S. 19, Temmuz-Ağustos 2022.

- Ünal, Hayriye, “Yazıdan Yapıma: Hakan Şarkdemir’in Çeyrek Yüzyıllık Şiir Serüveni”, **Buzdokuz**, S. 19, Temmuz-Ağustos 2022.
- Ünal, Hayriye, **Hep Tabu**, haz. Osman Özbahçe, Ebabil Yayınları, Ankara, Mayıs 2019.
- Ünal, Hayriye, **Tahlil Tahrip İnşa**, Hece Yayınları, Ankara, Eylül 2014.
- Üzgör Tahir, “Dîbâce” maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dibace> (Erişim Tarihi 05.06.2024)
- Üzgör, Doç. Dr. Tahir, **Türkçe Dîvân Dîbâceleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, **Servet-i Fünûn Yazıları I / Estetik (Hikmet-i Bedayi)**, haz. İsmail Alper Kumsar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021.
- Yetkin, Suut Kemal, “İki Eleştiri Akımı”, **Türk Dili Dergisi Eleştiri Özel Sayısı I-II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.
- Ziya Paşa, “Şiir ve İnşa”, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**, C. 2, haz. Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993.